magazin istoric

ANUL IX Nr. 1 (94) IANUARIE 1975

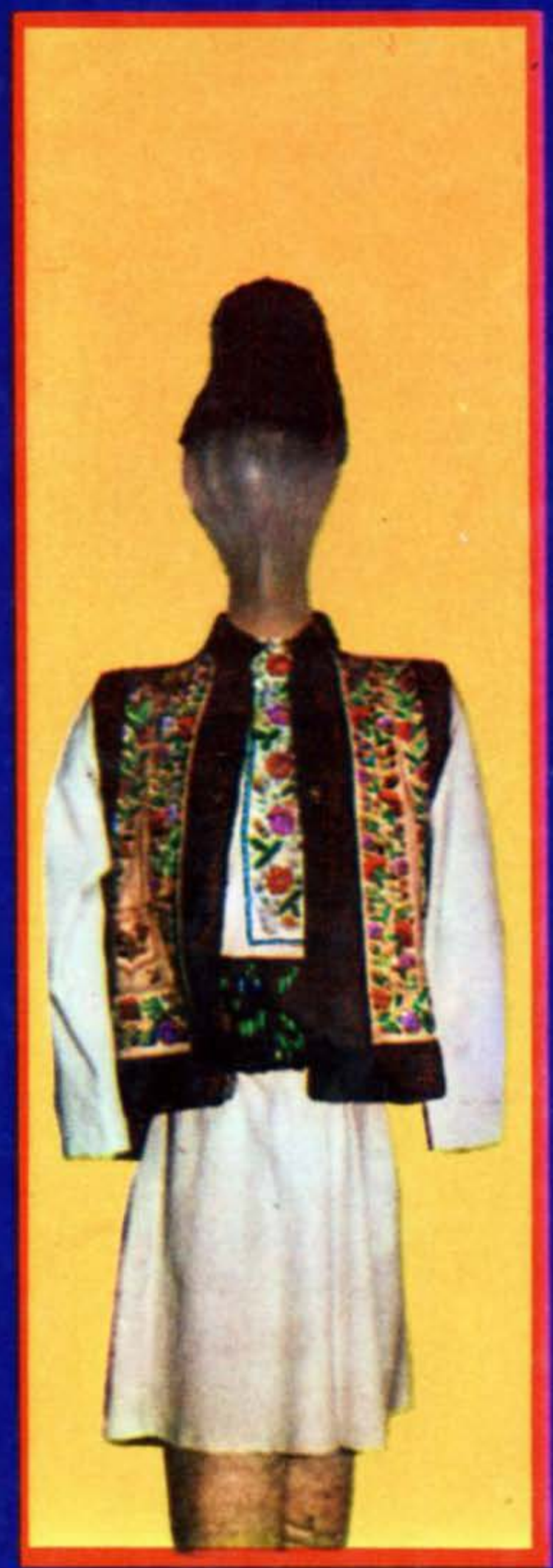

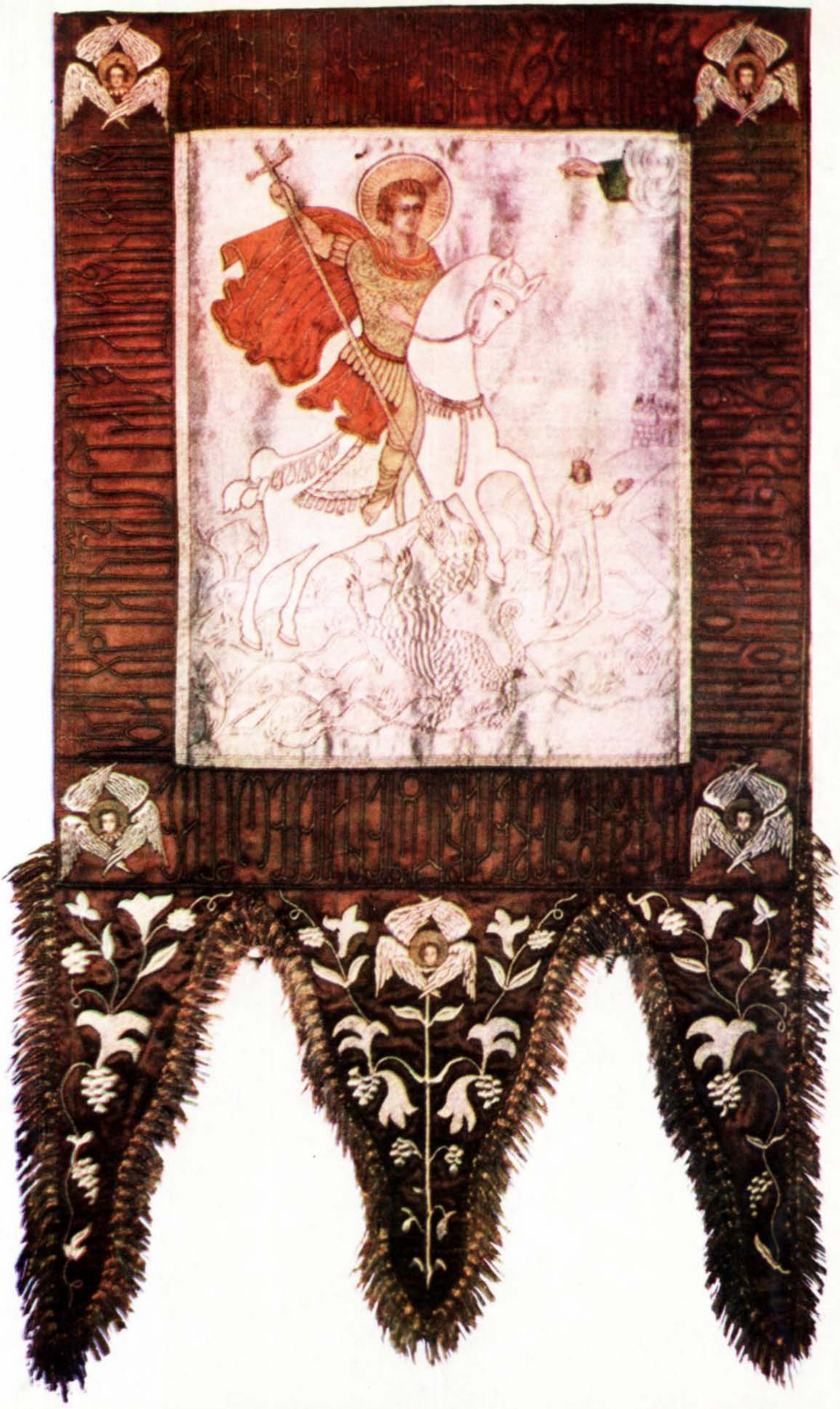

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul IX - Nr. 1 (94)
ianuarie 1975

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

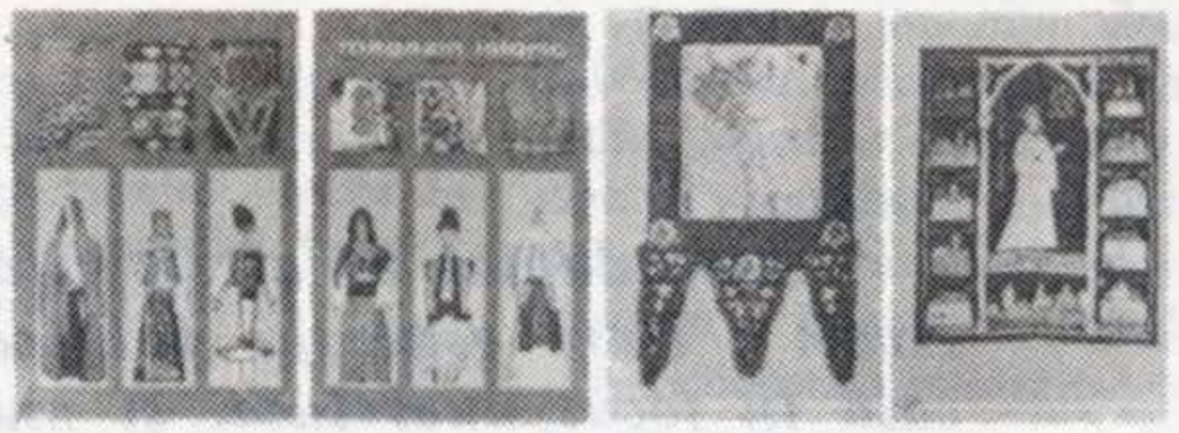

④ ① ② ③

④ ① Parte integrantă a istoriei şi civilizaţiei poporului român, portul popular constituie un document viu care, dăinuind peste veacuri, a transmis generaţiilor mesajul unei creaţii artistice autentice. Din expoziţia „Portul popular", deschisă în sălile Muzeului de Artă Populară al R.S.R., prezentăm cititorilor noştri cîteva costume populare reprezentative din : Muntenia, Moldova, Transilvania, Oltenia, Banat. Dobrogea — de la dreapta la stînga **(Un muzeu centenar,** p. 34**)**

② Steag de luptă din timpul lui Ştefan cel Mare, după o reconstituire aflată la Muzeul Militar Central

③ Marele domn al Moldovei şi cîteva din ctitoriile sale — tapiserie de Alexandru Tipoia **(Vaslui, 10 ianuarie 1475 — marea biruinţă a lui Ştefan cel Mare,** p. 6**)**

SUMAR

ISTORICUL CONGRES 2
Vaslui, 10 ianuarie 1475 — marea biruinţă a lui Ştefan cel Mare: ION CUPŞA..... 6
Un călător necunoscut prin Moldova lui Ştefan cel Mare: ADOLF ARMBRUSTER.. 8
Povestea unui steag: VALERIU GHIBALDAN 10
Crăciuna — cetatea fără apă: LUCIAN CHIŢESCU..... 12
23 august 1944 - 6 martie 1945. Partidele muncitoreşti în avanscena istoriei româneşti: GHEORGHE ŢUŢUI 14
André Malraux şi aventura umană a secolului XX: CRISTIAN POPIŞTEANU .. 18
File de istorie araucană: EUGEN POP 20
24 ianuarie 1905. Muncitorii români — solidari cu proletariatul rus: NICOLAE COPOIU 24
Mai-august 1858. Unirea Principatelor în dezbaterea Conferinţei de la Paris 28
Prinţul Bernhard al Olandei: „Înfrîngerea de la Arnhem putea fi evitată": JACQUES DE LAUNAY 35
Saint-Exupéry nu s-a mai întors: MARCEL MIGEO 41
Legendă şi adevăr ştiinţific. Unde, cînd şi cum s-a produs „potopul biblic"?: RICHARD HENNIG 45
Final de tragedie — Agrippina cea Tînără: EDMON VALLES 48
Portrete politice din anii interbelici. Nicolae Iorga: CONSTANTIN XENI..... 54

● **Cărţi sosite la redacţie...** 53 ● **Zîmbete din cronici...** 61 ● **Poşta** Magazin istoric... 62

ISTORICUL CONGRES

Am adoptat în aceste zile hotărîri de importanță istorică. Avem o linie generală politică, marxist-leninistă justă, verificată în focul unei lupte și munci îndelungate. Acum este necesar să trecem cu hotărîre la muncă în toate domeniile de activitate, pentru realizarea în cele mai bune condiții a tuturor hotărîrilor care vor asigura ridicarea patriei noastre pe noi culmi de progres și civilizație socialistă.

NICOLAE CEAUȘESCU

Trăim aceste zile și vom trăi aceste decenii care ne apropie de încheierea veacului nostru sub semnul marilor și luminoaselor decizii luate de istoricul Congres XI al Partidului Comunist Român. Pe trainica temelie a mileniilor de istorie strămoșească, a înfăptuirilor remarcabile obținute în cele trei decenii de nouă istorie, marele Forum, răspunzînd celor mai înalte năzuințe ale națiunii noastre socialiste, a trasat strategia și tactica unei noi și nobile bătălii în marea devenire a României, în înaintarea ei fermă spre cea mai avansată, mai dreaptă și umană societate pe care a cunoscut-o vreodată omenirea — societatea comunistă. Raportul prezentat congresului, Programul și Directivele, celelalte documente adoptate, înarmează partidul cu o concepție teoretică, ideologică și politică unitară, bazată pe materialismul dialectic și istoric, pe atotbiruitoarea învățătură marxist-leninistă. Ele dau o perspectivă măreață dezvoltării societății românești, trasează direcțiile principale ale activității practice a partidului, statului, întregului nostru popor.

Hotărîrile congresului, ideile sale revoluționare s-au înscris larg și profund în conștiința poporului, direcționînd întreaga noastră activitate, a tuturor cetățenilor țării. Ele se concretizează tot mai cuprinzător în faptele noastre, în munca rodnică și entuziastă care exprimă adeziunea deplină a întregii obști românești la documentele generoase în idealuri însuflețitoare aprobate de istoricul congres. Anul 1975 — an hotărîtor pentru pregătirea cincinalului 1976-1980 — începe sub semnul traducerii în viață a istoricelor idei ale congresului.

Am adunat aici cîteva din gîndurile pe care au ținut să le exprime în aceste zile — laolaltă cu țara — și numeroși colaboratori și cititori ai revistei noastre.

Un îndreptar de lucru și un îndemn

Congresul XI al Partidului Comunist Român reprezintă un eveniment de o considerabilă însemnătate pentru istoria întregului nostru popor, pentru înțelegerea trecutului său de luptă și pentru făurirea pe baze științifice a viitorului său luminos. Documentele congresului, Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism constituie o piatră de hotar în istoria prezentă și viitoare a țării și a poporului nostru, hotărît să urmeze și să realizeze prin muncă și devotament hotărîrile istoricului congres.

Realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, cel mai iubit și devotat fiu al poporului nostru, în înalta funcție de secretar general al Partidului Comunist Român, constituie nu numai dovada încrederii unanime a poporului nostru în înțeleapta sa conducere politică, dar și cea mai sigură chezășie a realizării mărețului Program al partidului, pentru ridicarea pe culmi tot mai înalte a României socialiste, pentru asigurarea bunăstării, a libertății și suveranității sale.

Istoricii din țara noastră au putut constata cu deosebită satisfacție că rezultatele muncii lor neobosite pentru descoperirea adevărului, pentru cunoașterea trecutului glorios de luptă, pentru independență politică și dreptate socială a poporului nostru își găsesc o magistrală sinteză în Programul Partidului Comunist Român, partid care s-a dovedit demn continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor înaintate ale mișcării muncitorești și socialiste. Faptul însuși că Programul Partidului Comunist Român acordă chiar în primele sale pagini un loc atît de însemnat dezvol-

tării istorice a poporului pe calea progresului economic și social, a libertății și neatîrnării sale, constituie pentru toți istoricii din țara noastră un îndreptar de lucru și un îndemn.

Faptul însuși că secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a îndemnat în nenumărate rînduri prin cuvîntul și exemplul său personal pe istoricii din țara noastră să cerceteze și să lupte pentru triumful adevărului, constituie cea mai prețioasă încurajare pentru munca și devotamentul lor.

Acad. Emil CONDURACHI

O nouă și luminoasă pagină în istoria patriei

Congresul XI al P.C.R. — eveniment de excepțională însemnătate pentru prezentul și viitorul țării, se înscrie, prin hotărîrile ce le-a adoptat, ca o pagină de glorie în istoria prefacerilor revoluționare pe care le-a cunoscut în cei 30 ani de la eliberare poporul român.

Documentele congresului, prin perspectivele luminoase pe care le trasează în concordanță cu noile condiții, cu interesele și aspirațiile fundamentale ale poporului nostru, pentru etapa următoare a istoriei României socialiste, însuflețesc masele largi populare și asigură unirea și mai puternică a comuniștilor, a întregului popor, în jurul partidului, al conducerii sale, în lupta pentru înfăptuirea scopului său principal — făurirea societății socialiste și crearea condițiilor pentru edificarea celei mai înaintate și mai drepte orînduiri, comunismul, pe pămîntul României. Elaborate cu contribuția fundamentală, decisivă a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, aceste documente sînt expresia elocventă a aplicării creatoare a concepției materialist-dialectice și istorice la condițiile concrete ale României contemporane, reprezentînd, totodată, un aport de seamă al partidului nostru la îmbogățirea tezaurului teoretic al marxism-leninismului.

Cei peste 263 000 comuniști din Capitală — organizație cu vechi tradiții revoluționare — au luat cunoștință cu satisfacție și entuziasm de conținutul documentelor aprobate de înaltul for al partidului și și-au exprimat dorința fierbinte de a milita neabătut pentru transpunerea lor exemplară în viață.

Împreună cu întregul nostru popor, organizația de partid, toți locuitorii Capitalei sînt angajați plenar în accelerarea ritmului de dezvoltare a patriei, înțelegînd că aceasta este calea sigură spre creșterea nivelului de trai, spre bunăstare și fericire.

Angajamentul de onoare asumat de comuniștii bucureșteni de a îndeplini actualul cincinal în patru ani și jumătate se realizează cu succes, chezășie fiind rezultatele valoroase obținute pînă în prezent. Sub conducerea organelor și organizațiilor de partid, comuniștii, toți oamenii muncii din București muncesc neabătut, neprecupețind nici un efort pentru înfăptuirea politicii partidului și statului nostru, pentru transpunerea în viață a programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism.

Nicolae MATEI
secretar al Comitetului municipal al P.C.R. — București

Solidaritatea întregului popor

Încă de la hotărîrea luată de conducerea partidului de a se convoca Congresul XI al Partidului Comunist Român și de la apariția Proiectului de Program al partidului mi-am dat seama de importanța deosebită pe care o va avea acest eveniment în istoria contemporană și viitoare a poporului nostru. Într-adevăr, congresul a trasat liniile construirii viitoare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării spre comunism a României. Totodată, el a demonstrat solidaritatea tuturor comuniștilor și a întregului popor cu Programul Partidului Comunist Român, cu conducerea aleasă a acestuia, în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu. Congresul a subliniat, în același timp, cu deosebită tărie solidaritatea internaționalistă a partidului și țării noastre cu toate statele socialiste, cu partidele comuniste și muncitorești, cu mișcările revoluționare progresiste democratice, cu toate forțele antiimperialiste în nobila luptă consacrată progresului social, cauzei socialismului și păcii.

În actualele condiții mondiale, de ascuțire a contradicțiilor de clasă, de intensificare a luptelor sociale și naționale, de afirmare tot mai puternică a voinței popoarelor de a fi stăpîne pe destinele proprii, de a se dezvolta libere și independente, Programul partidului nostru capătă și o puternică semnificație internațională. Cît de actual sună, de exemplu, în condițiile epocii noastre, sublinierea din Raportul prezentat la congres despre necesitatea întăririi colaborării și unității dintre comuniști și socialiști, în ansamblul dezvoltării pe baze noi a unității clasei muncitoare, a tuturor forțelor revoluționare, progresiste. „În vederea realizării acestui țel — se arată în Raport — este necesar să se pornească de la ceea ce unește, de la experiența pozitivă de pînă acum și să se acționeze din ambele părți pentru depășirea oricăror greutăți, spre a se ajunge la o adevărată reconciliere istorică între parti-

dele comuniste și socialiste, la întărirea colaborării lor".

În consens cu perspectiva măreață deschisă de congres, actuala generație de istorici are datoria de a ridica știința istorică din România la nivelul dezvoltării politice, economice, sociale, culturale. Ne aflăm într-o etapă hotărîtoare pentru viitorul patriei noastre și istoricii trebuie să fie în prima linie a frontului ideologic pentru a sprijini cu toate puterile creația vieții noi, comuniste în România.

Prof. univ. Vasile MACIU
Facultatea de istorie — București

„Pornim la un drum de muncă"

Urmărind dezbaterile istoricului congres, am înțeles pe deplin, că noi făuritorii de bunuri materiale sîntem în același timp făuritorii istoriei, constructorii viitorului luminos și fericit, prefigurat de Programul P.C.R. Lucrez într-o uzină cu vechi tradiții din industria constructoare de mașini, ramură care, așa cum se arată în Directivele partidului, va deține și în viitor un rol prioritar în activitatea economică, cu un ritm înalt de dezvoltare, astfel încît în viitorul cincinal să asigure o creștere a producției de 2-3 ori mai mare decît în cincinalul actual. Ne așteaptă obiective cutezătoare, a căror realizare impune eforturi susținute din partea întregului popor.

Sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea de închidere a lucrărilor congresului: „pornim la un drum de muncă...". Iar pentru noi muncitorii, aceasta înseamnă în primul rînd drumul faptelor, al muncii tenace și entuziaste pentru a da viață marilor îndatoriri ce ne revin.

Victor DICULESCU
frezor la întreprinderea „Vulcan" din București, secretarul organizației de bază P.C.R. din atelierul mecanică-reductoare

A înfăptui în mod desăvîrșit hotărîrile congresului

Noi, lucrătorii ogoarelor, sîntem mîndri de înalta apreciere dată de către partid țărănimii române care, așa cum se menționează în Programul partidului, a reprezentat multă vreme de-a lungul milenarei existențe a poporului român, forța socială a progresului. O mîndrie și, în același timp, o răspundere de mare cinste la a cărei înălțime nu putem fi decît printr-o muncă deosebită, printr-o necontenită strădanie de a înfăptui în mod desăvîrșit hotărîrile celui de-al XI-lea Congres.

Din documentele de importanță istorică ale congresului se desprind cuprinzător și sarcinile care stau în fața noastră, a tuturor lucrătorilor din agricultură. Investițiile totale în agricultură, de exemplu, vor fi de circa 110 miliarde lei, ceea ce înseamnă mai mult decît dublul investițiilor efectuate în întreaga economie națională în cincinalul 1951-1955. Aceasta va crea noi și largi posibilități agriculturii noastre, pe care, folosindu-le din plin, gospodărește, vom putea realiza cu succes prevederile de creștere a producției, asigurînd astfel sporirea contribuției acestei ramuri la progresul general al economiei naționale.

Ilie BĂRĂITARU
erou al muncii socialiste, președintele C.A.P. Gîrla Mare, jud. Mehedinți

Uniți în edificarea viitorului

Prietenia frățească, comunitatea de vederi și de acțiune care unesc poporul român și naționalitățile conlocuitoare din patria noastră își găsesc multilateral expresia și în însuflețita adeziune pe care oamenii muncii din rîndul acestor naționalități, alături de întregul popor român, o afirmă față de documentele Congresului XI al Partidului Comunist Român.

Închegate de-a lungul istoriei, în decursul a multe secole de luptă pentru idealuri și aspirații comune, frăția și solidaritatea dintre români, maghiari, germani și celelalte naționalități din țara noastră au cunoscut în anii socialismului noi și largi posibilități de dezvoltare și consolidare. În noua etapă a dezvoltării sale istorice în care a pășit poporul român, această unitate de nezdruncinat dintre români și celelalte naționalități conlocuitoare constituie temelia trainică a operei de edificare a noii societăți.

Prin cuvintele mobilizatoare rostite de la tribuna congresului de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, sîntem chemați să dăm viață măreților sarcini trasate de istoricul congres. Urmîndu-le cu toată dăruirea noastră, în strînsă unitate, noi toți cei care avem fericirea de a fi locuitorii acestui pămînt românesc chezășuim și apropiem viitorul comunist al României.

Prof. univ. dr. Kovacs IOSIF
Universitatea „Babeș-Bolyai", Facultatea de istorie—Cluj-Napoca

Cartea de căpătîi a istoricului

Istoricul găsește în documentele Congresului XI cea mai precisă caracterizare a istoriei poporului nostru. Modul în care aceste documente abordează problemele de istorie reprezintă pentru noi un strălucit exemplu de analiză și sinteză a fenomenului istoric în spiritul concepției materialist-dialectice și istorice despre lume și viață.

Documentele partidului subliniază pe larg rolul care revine și științei istorice în activitatea

politico-educativă. Această activitate trebuie să pornească — se menționează în documente — de la cunoașterea trecutului de luptă revoluționară a poporului nostru, să se bazeze pe tradițiile culturii lui progresiste, ale culturii progresiste și revoluționare mondiale. Pentru noi, istoricii, este de o uriașă însemnătate precizarea că problemele istoriei, ale diferitelor științe sociale nu sînt doar de strictă specialitate, ci probleme ale teoriei și ideologiei comuniste și de ele nu se pot ocupa decît acei care își însușesc și aplică ideologia și concepția comunistă despre lume. De aici, sarcina permanentă de a ne înarma cu această concepție veșnic vie, de a adînci zi de zi cunoștințele noastre în acest domeniu.

Iată pentru ce la baza întregii noastre activități teoretice, politice, cultural-educative, vor trebui să stea Programul Partidului Comunist Român, documentele partidului nostru, ele **fiind cartea de căpătîi a istoricului.**

Prof. univ.
Constantin CIHODARU
Facultatea de istorie — Iași

Un viitor al nostru, al tuturor

Istoria țării noastre nici nu s-a făurit, nici nu s-a scris pe categorii distincte: istoria bărbaților și istoria femeilor. Este istoria noastră comună, a întregului popor, iar legendele despre eroismul femeilor nu sînt nici mai puține, nici mai palide decît cele despre vitejia bărbaților. De ce totuși în cadrul Raportului la cel de-al XI-lea Congres al P.C.R., secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a găsit necesar să vorbească — și nu în treacăt — despre rolul femeilor care alcătuiesc mai mult de jumătate din populația țării noastre? Din cauza trecutului, desigur, în care discriminarea pe acest criteriu era un fapt curent. Din cauza prezentului, nici vorbă, în care partidul conduce bătălia pentru lichidarea ultimelor rezonanțe ale acestei strigătoare nedreptăți. Din cauza viitorului, mai ales, a acelui viitor minunat al cărui contur s-a desenat în zilele congresului, viitor pe care femeia îl construiește mînă în mînă cu bărbatul, nu ca pe un „viitor al femeii" distinct de cel al bărbatului, ci ca pe un viitor al nostru, al tuturor.

Ing. Lia MANOLIU
vicepreședintă a C.N.E.F.S.

În spiritul dragostei față de patrie și partid

Pentru mine, documentele adoptate de Congresul XI al Partidului Comunist Român au multiple și profunde semnificații atît ca cetățeană a României socialiste, cît și ca profesoară de istorie, cadru didactic cu răspunderi în educarea, în pregătirea tinerei generații pentru viață și muncă. Așa cum sublinia, de la tribuna celui mai înalt Forum al țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în anii ce vin, învățămîntul de toate gradele va cunoaște o nouă și puternică dezvoltare. În viitorul cincinal, aproape două milioane de elevi se vor afla pe băncile școlii, tineri pe care avem datoria să-i educăm în spiritul concepției științifice revoluționare a partidului nostru, al dragostei față de patrie, față de partid, față de cauza socialismului, comunismului și păcii. Sarcini de mare cinste, dar și de mare responsabilitate pe care noi, cei ce contribuim la educarea făuritorilor istoriei de mîine a patriei noastre, avem îndatorirea de cinste să le înfăptuim.

Maria BUGA
profesoară gradul I la Liceul „Spiru Haret" — București

Să trăim și să muncim în chip comunist

Congresul XI este congresul viitorului comunist al României. Tocmai de aceea, documentele sale programatice — în care sînt cristalizate gîndurile și speranțele tuturor oamenilor muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități din patria noastră — se adresează, într-o măsură decisivă, tinerei generații, aceleia care va înfăptui printr-o înaltă conștiință patriotică și internaționalistă societatea ce se plăsmuiește azi.

De la înalta tribună a congresului, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ni se adresa cu aceste cuvinte-imbold: „Însușiți-vă, dragi tineri, cele mai înalte cuceriri ale științei din toate domeniile de activitate, așezați la baza cunoașterii concepția revoluționară despre lume — materialismul dialectic și istoric". Răspunzînd chemării partidului, care i-a educat, studenții patriei vor face dovada că sînt la înălțimea minunatelor condiții ce le-au fost create, își vor spori continuu competența și dăruirea în muncă, devenind buni specialiști.

Să trăim și să muncim în chip comunist — acesta este pentru noi sensul esențial al învățămintelor ce le desprindem din istoricul congres.

Mădălina NICOLAESCU
studentă, Facultatea de limbi germanice — București

Ştefan cel Mare (în viziunea lui C. Lecca) şi cîteva chipuri de oşteni moldoveni (după o stampă de Carol Isler); lucrările se află în fondurile Bibliotecii Academiei R. S. România

Vaslui, 10 ianuarie 1475:
MAREA BIRUINŢĂ
A LUI ŞTEFAN CEL MARE

General-maior în rezervă, doctor ION CUPŞA

Spre sfîrşitul anului 1474, Mahomed II s-a hotărît să-l aducă la ascultare pe îndrăznetul voievod al Moldovei. Vestitul cuceritor al Constantinopolului, cel care împinsese ameninţător puterea imperiului său spre inima Europei, s-a gîndit că a sosit ceasul răfuielii. Pe un ton jignitor, Ştefan cel Mare a fost somat să predea cetăţile-porturi Chilia şi Cetatea Albă. „De data aceasta — a poruncit sultanul — să aduci tu însuţi haraciul, aşa cum îl aduce şi beiul Ţării Româneşti, ca să ştim cum stai tu cu noi".

Ce fapte au determinat hotărîrea sultanului? Şi pe ce şi-a bizuit Ştefan hotărîrea de a se opune pe orice cale şi prin orice mijloace voinţei Semilunii?

Voievod nou — țară nouă

Cu 17 ani în urmă, în primăvara lui 1457, Ștefan întrebase mulțimea adunată la locul numit Direptate (boieri mari și mici, cler și oameni de rînd): „iaste-le cu voia tuturor să le fie domnu? Ei cu toții au strigat într-un glas: «În mulți ani de la Dumnezeu să domnești»". Așadar, venise ca domn prin voința tuturor locuitorilor țării. Și o domnie* ca cea pe care se pregătea s-o întemeieze și s-o dureze tînărul voievod avea neapărată trebuință de ataşamentul întregii țări.

Ștefan avusese de rezolvat probleme numeroase și grele. După domnia îndelungată și bogată în realizări a bunicului său, Alexandru cel Bun, urmase o perioadă de lupte între grupările boierești, care susțineau diferiți pretendenți la domnie. Sporise anarhia și nesiguranța, exploatarea țărănimii se accentuase, producția scăzuse considerabil. Profitînd de disputele interne, monarhii Ungariei și Poloniei se amestecaseră tot mai des în treburile interne ale Moldovei.

Ca atare, Ștefan și-a propus ca prim obiectiv întărirea autorității domniei și a capacității de apărare a țării. Una din primele sale griji a fost să organizeze o oaste puternică. El a sporit numărul slujitorilor domnești și a luat măsuri pentru pregătirea sistematică a întregii populații în vederea apărării. În acest fel, oastea devenea un instrument în mîna voievodului, atît pentru frînarea tendințelor anarhice ale marii boierimi, cît și pentru apărarea țării față de primejdiile din afară. În compunerea oastei noului voievod predominau țăranii și tîrgoveții, urmau apoi curtenii și cetele boierilor. Domnul a acordat o atenție deosebită fortificațiilor. Vechile cetăți au fost modernizate și dotate cu artilerie, armă nouă, introdusă de Ștefan și în compunerea oastei. Pentru completarea sistemului defensiv au fost construite noi cetăți și tabere întărite.

Într-un timp destul de scurt, Moldova lui Ștefan cel Mare a devenit un stat puternic și respectat: și-a normalizat relațiile cu puternicii săi vecini Cazimir al Poloniei și Matei Corvin al Ungariei, iar în interior, domnia și-a consolidat pe deplin autoritatea. Ultimii nesupuși și-au pierdut capul, în 1471 la Vaslui, cînd Ștefan a poruncit decapitarea unor boieri hicleni.

Un singur gînd: independența

După 17 ani de eforturi și pregătiri Ștefan a apreciat că a sosit momentul să scape de umilitoarea suzeranitate otomană. Și pentru a-și spori șansa de izbîndă în fața celei mai mari forțe militare existente atunci, el a încercat să asocieze la lupta antiotomană și Muntenia, cealaltă țară românească care avea aceleași interese și năzuințe ca și moldovenii. Din păcate, în scaunul de la București nu mai era Vlad Țepeș, cel care în 1462 provocase o usturătoare înfrîngere lui Mahomed II; Radu cel Frumos căzuse sub influența Porții și nu inspira nici un fel de încredere; ca atare, Ștefan a hotărît să-l înlocuiască cu Laiotă Basarab. Profitînd de faptul că sultanul era angajat într-un război greu în Asia, în toamna anului 1473, voievodul Moldovei a pătruns în Muntenia, l-a înfrînt pe Radu și a intrat în București. La începutul anului 1474 s-a întors la Suceava, mulțumit de rezultatele campaniei sale, dar sigur că riposta Porții nu va întîrzia. În consecință, și-a luat ample măsuri pentru întărirea oastei și consolidarea sistemului de apărare. Concomitent, a desfășurat o intensă activitate diplomatică, adresînd cereri de ajutor tuturor adversarilor firești ai Semilunii, în primul rînd papei și suveranilor Ungariei și Poloniei.

„Totuși — după cum arăta Iorga — de nicăieri nu-i venise nici un ajutor însemnat decît secuii — vreo 5 000", probabil cei de prin scaunele Odorheiului și Ciculuui, care cu cîțiva ani în urmă „se îndatorise a-i trimite [lui Ștefan] la oastea ce ar fi să adune tot al zecilea om dintre luptătorii lor". În afara acestora, moldovenilor li s-a alăturat un detașament polon de 2 000 luptători.

Temerile sale în legătură cu intențiile agresive ale Porții s-au adeverit în curînd. La sfîrșitul anului 1474, sultanul i-a trimis ultimatumul amintit la începutul articolului. Cererile lui Mahomed II au rămas însă fără răspuns și atunci Soliman-pașa, beglerbegul Rumeliei, a primit ordin să întrerupă campania pe care o ducea în Albania și să invadeze țările românești Muntenia și Moldova, spre a le readuce la ascultare. În luna decembrie 1474, forțele lui Soliman pașa, care numărau 120 000 oameni, au trecut Milcovul, intrînd pe pămîntul Moldovei.

La loc potrivit

Ștefan a ales ca loc al confruntării zona Vaslui (în apropierea orașului menționat documentar încă acum 450 ani), care prezenta o serie de avantaje. De aici oastea sa putea zăvorî înaintarea dușmanului spre Bacău, Roman, Suceava sau spre Iași și se găsea în poziție de flanc față de drumul ce ducea la Suceava. Dacă inamicul ar fi urmat această ultimă direcție, garnizoana cetății Roman l-ar fi oprit și ar fi dat timp forțelor principale concentrate la Vaslui să intervină și să-i cadă în spate. Chiar în eventualitatea unui atac simultan al tătarilor și turcilor, moldovenii concentrați la Vaslui puteau să-i lovească pe rînd, împiedicînd joncțiunea lor. Înspre sud, valea Bîrladului este mărginită de înălțimi, acoperite în acea vreme cu păduri întinse, care lăsau între ele un culoar larg de

---

* Despre domnia lui Ștefan cel Mare, în revista noastră au apărut numeroase articole: vezi nr. 3/1967; 6/1968; 1/1969; 2/1971 și 1/1974.

UN CĂLĂTOR NECUNOSCUT PRIN MOLDOVA LUI ŞTEFAN CEL MARE

În veacul XV, atunci cînd, în plin amurg al evului mediu, societatea feudală europeană fusese cuprinsă de o nouă psihoză a morţii, a renăscut, pentru ultima oară la scară europeană, fenomenul peregrinărilor la „locurile sfinte". În sînul unei familii, Rieter, din oraşul Nürnberg o astfel de călătorie devenise o tradiţie obligatorie încă de la sfîrşitul veacului XIV şi ea s-a păstrat pînă la finele secolului XVI. Membrii călători ai acestei familii şi-au notat impresiile într-un **Reisebuch** *(„jurnal de călătorie"). Cea mai importantă dintre aceste descrieri este cea a lui Sebald Rieter junior, plecat din Nürnberg în primăvara lui 1479 şi întors, prin Alexandria, la începutul anului următor. Sebald Rieter a fost însoţit de Hans Tucher, a cărui relaţie va deveni una dintre cele mai citite descrieri de peregrinări spre Ierusalim şi Muntele Athos, spre deosebire de însemnările lui Sebald Rieter, rămase nefolosite. Relaţia acestui călător are o anumită însemnătate pentru istoriografia noastră, date fiind referirile sale la Moldova, cu atît mai mult cu cît este vorba despre un document dintr-o perioadă a istoriei noastre în care relatările de călătorie prin această provincie românească sînt încă destul de rare (Giovanni Maria Angiolello, 1473; Ladislau, slujitorul lui Vlad Ţepeş, 1476; Matteo Muriano, 1502). Această descriere — a patra, deci, din epoca lui Ştefan cel Mare — se află inserată în aşazisul* **Reisebuch der Familie Rieter,** *editat în 1884 la Tübingen, în cadrul cunoscutei colecţii* **Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart.**

Itinerarul celor doi peregrini a fost cel tradiţional: Veneţia-Zara-Raguza-Corfu-Candia (Creta)—Cipru-Jaffa-Ierusalim. Descrierea Ierusalimului este întreruptă de următoarea digresiune: **„De aici începe descrierea drumurilor pe uscat de la Nürnberg şi din alte ţinuturi învecinate către Ierusalim, însemnată de mine, Sebald Rieter, căruia i-a fost transmisă de un evreu la Ierusalim şi care a parcurs de curînd unul din aceste itinerare, asigurîndu-mă că pe el se poate călători în siguranţă; majoritatea evreilor care se îndreaptă din ţările germane spre Ierusalim folosesc drumul pe uscat.**

Mai întîi, calea porneşte din Nürnberg spre Poznan în Polonia, distanţa fiind de 70 mile germane [*o milă germană corespunde cu aproximativ 7,5 km* — n.n.]. **De la Poznan la Lublin, de asemenea în Polonia, drumul e de 40 mile germane; şi de la Lublin la Liov, drumul e de 30 mile germane. Şi de la Liov, drumul se îndreaptă spre Moldova, spre Suceava, distanţa fiind de 30 mile. De la Suceava spre Cetatea Albă,** [*aşezată*] **pe mare, un oraş la capătul Moldovei, distanţa e de 40 mile germane; cele două oraşe aparţin lui Ştefan voievod, care este domnul Moldovei şi creştin; prin ţara sa se poate călători în pace".**

Itinerarul prin Moldova este aşa-zisul drum moldovenesc sau tătăresc, străbătut cu cîteva decenii înainte de călătorul Guillebert de Lannoy şi apoi de numeroşi alţi călători; drumul este menţionat şi în numeroase documente ale lui Ştefan cel Mare, ca fiind principala arteră comercială care, străbătînd Moldova, lega Liovul cu cetăţile-porturi de la Marea Neagră. Momentul istoric în care se plasează această descriere este semnificativ din mai multe puncte de vedere. Informatorul peregrinilor nürnberghezi a trecut prin Moldova în anii 1478-1479, adică într-una din puţinele perioade de linişte de care s-au bucurat Ştefan cel Mare şi ţara sa. Aşa se explică afirmaţiile despre caracterul paşnic şi sigur al unei călătorii prin aceste ţinuturi, aflate într-o relativă acalmie externă, situaţie ce i-a îngăduit voievodului să acorde atenţie sporită administraţiei interne. Amintirea Cetăţii Albe sugerează importanţa excepţională a acestui port pentru Moldova, atît din punct de vedere strategic, cît şi din punct de vedere economic: alături de Chilia, Cetatea Albă era principalul port maritim al Moldovei medievale.

Fără să reprezinte un senzaţional aport documentar la cunoaşterea Moldovei lui Ştefan cel Mare, această relaţie de călătorie permite, totuşi, cîteva consideraţii privind situaţia din această ţară la mijlocul celei de-a doua jumătăţi a veacului XV.

Adolf ARMBRUSTER
doctor în istorie

aproximativ 2-3 km; acest spaţiu putea fi apărat cu eficienţă de oastea moldoveană, dar el era cu totul insuficient pentru ca inamicul să-şi poată desfăşura forţele sale şi să beneficieze, astfel, de superioritatea numerică.

Perpendicular pe drumul ce venea dinspre sud şi ducea la Vaslui, moldovenii au amenajat o puternică poziţie întărită, care se sprijinea la flancul drept pe pantele împădurite ale Dealului Paiului, iar la cel stîng pe Coasta Muntenilor (denumiri actuale). În acest loc, situat la confluenţa Bîrladului cu Racova, valea era mai strîmtă, iar terenul mlăştinos şi acoperit cu păpuriş şi boschete de sălcii. În faţa poziţiei, drumul pe care urma să înainteze inamicul trecea pe un pod de lemn ridicat peste un afluent al Bîrladului. Mlaştina avea să stînjenească serios desfăşurarea forţelor otomane, în special a artileriei, a cavaleriei şi a infanteriei grele, iar sălciile din luncă să împiedice o deplasare compactă a infanteriei. Podul amintit — punct obligatoriu de trecere — provoca intrarea treptată în luptă a forţelor inamice, iar în cazul unei înfrîngeri avea să le îngreuneze retragerea. Înălţimile împădurite care mărgineau lunca Bîrladului nu permiteau manevre ample spahiilor, de a căror intervenţie în luptă a depins în atîtea rînduri succesul Semilunii.

Întăritura moldovenilor consta dintr-un şanţ larg, adînc şi plin cu apă, săpat în lunca mlăştinoasă. Înapoia acestuia se ridica un val de pămînt, consolidat cu trunchiuri de copaci. Printre trunchiuri fuseseră amplasate tunurile. Ştefan şi-a dispus forţele pe două linii, după obiceiul vremii. În prima, înapoia valului de pămînt, la flancul drept se aflau secuii, în centru şi la flancul stîng pedestraşii moldoveni, înarmaţi cu arcuri, ghioage, topoare şi coase. În linia a doua, alţi pedestraşi moldoveni asigurau adîncimea dispozitivului, fiind gata la nevoie să-i sprijine pe cei

din față. În pădurile de pe Coasta Muntenilor, voievodul și-a dispus rezerva formată din curtenii săi. Tunurile le-a așezat la flancurile pedestrimii, cîte 10 de fiecare parte; într-un boschet de sălcii din apropierea podului a fost ascuns un grup de buciumași și trîmbițași.

Astfel pregătiți, moldovenii așteptau clipa decisivă.

Ziua marii biruințe

Intrați în Moldova la sfîrșitul lui 1474, Soliman și oastea sa au avut de înfruntat un șir de situații neprevăzute. Coloanele lungi, urmate de convoaie cu muniții și provizii au fost atacate necontenit de călăreți moldoveni, care apăreau prin surprindere și apoi dispăreau în păduri. Nesiguranța a pus stăpînire pe dușmani. Frigul, lipsa furajelor și a subzistențelor creau mari complicații invadatorilor. Populația se retrăsese din fața dușmanului, arzînd satele, distrugînd podurile de peste rîuri, otrăvind fîntînile. Îngrijorat, Soliman a trimis convoaie în Muntenia, spre a-și asigura aprovizionarea; în același scop, detașamente de pradă au fost împinse spre interiorul Moldovei. Dar convoaiele au fost interceptate de moldoveni, iar detașamentele de pradă atacate și nimicite.

Cavaleria moldoveană, condusă chiar de Ștefan, i-a hărțuit continuu pe invadatori, atrăgîndu-i totodată spre forțele principale, spre Vaslui. Ajuns în Valea Siretului, Soliman s-a văzut nevoit să afecteze un însemnat grup de forțe pentru a-și asigura securitatea; aceste unități vor lipsi de la confruntarea hotărîtoare.

În dimineața de 10 ianuarie 1475, obosit și cu moralul zdruncinat, inamicul înainta greoi prin lunca Bîrladului. Avangarda, formată din spahii, era urmată de azapi și ieniceri, iar artileria și convoaiele de aprovizionare încheiau coloana. Zgribuliți de frig, înaintînd prin ceața deasă „de nu se vedea unul pe altul", cum scrie vornicul Ureche, turcii s-au izbit pe neașteptate de poziția moldovenilor. Spahiii s-au desfășurat de-o parte și de alta a drumului, încercînd să treacă la atac. Dar îndată ce au părăsit drumul, s-au înfundat în mlaștină și s-a produs o mare învălmășeală. Ienicerii și azapii care veneau din urmă, pe măsură ce treceau podul, se desfășurau, amestecîndu-se cu spahiii, ori grupîndu-se pe flancuri. De la început lupta s-a angajat într-un dispozitiv anormal pentru turci, cu călărimea în centru și pedestrimea la aripi. Orice posibilitate de manevră era exclusă, inamicul fiind constrîns să ducă o luptă frontală și cu trupele amestecate.

Primele rînduri ale atacatorilor au fost secerate de săgețile moldovenilor în fața șanțului ce le apăra poziția, dar alții au luat locul celor căzuți. După ce arcașii lui Ștefan și-au terminat săgețile, atacatorii au reușit să treacă șanțul, umplut între timp cu trupurile celor uciși. „Cînd călărețiii, venind iute ca vîntul și cu iuțeala unui torent s-au îngrămădit în groapa aceea, acei care au dat primii peste ea au rămas împotmoliți, devenind astfel punte pentru cei care au sosit după ei", scria un cronicar turc. Cei care, în sfîrșit, au reușit să treacă șanțul au fost luați în primire de secui și de sulițașii și măciucașii moldoveni, inamicul suferind astfel noi și mari pierderi. Alte valuri au umplut însă golurile. Prima linie de pedestrași secui și moldoveni, după o rezistență eroică, covîrșită de numărul năvălitorilor, a fost silită să se replieze spre linia a doua, cu care s-a contopit, opunînd o nouă rezistență. Lupta a continuat ore în șir cu violență sporită.

„Ștefan însuși în linia de luptă..."

Covîrșitoarea superioritate numerică a inamicului amenința să rupă și a doua linie de apărare a moldovenilor. Atunci Ștefan a hotărît să arunce în luptă rezerva, pentru a da dușmanului, obosit și slăbit, lovitura de grație. „Toate rîndurile dintîi, în care se aflau în frunte și secuii, fiind distruse, pericolul ar fi devenit foarte mare dacă nu s-ar fi aruncat Ștefan însuși în linia de luptă a turcilor", scria cronicarul polonez Dlugosz.

Ștefan a pregătit cu multă măiestrie acest moment al luptei. Tunurile sale, dispuse în flancurile inamicului au tras cîte 7 lovituri în dispozitivul compact al turcilor, iar trîmbițașii și buciumașii, postați în spatele atacatorilor, au început să sune asurzitor. Derutat și simțindu-se amenințat din toate părțile, dușmanul a intrat în panică. Cînd dezorientarea otomanilor a ajuns la culme, cavaleria moldoveană descălecată, avînd în frunte chiar pe Ștefan, s-a revărsat ca un torent în flancul drept și în spatele lor. Atît de energic a fost atacul voievodului, încît un cronicar turc îl asemuia unui „uragan și ca un vînt puternic, aducător de nenorociri". În învălmășeala care s-a produs, din cauza cetei dese, dușmanii „s-au călcat în picioare unii pe alții, ca niște turme de oi". Profitînd de situația creată, pedestrimea moldoveană, care pînă atunci se apărase cu vitejie, a trecut din nou la atac, iar secuii au învăluit flancul stîng al otomanilor. Astfel, principalele forțe ale lui Soliman au fost încercuite, lovite din toate părțile și nimicite. Vornicul Ureche descrie lapidar și sugestiv desfășurarea bătăliei: „Ștefan vodă tocmise puțini oameni despre lunca Bîrladului, ca să-i amăgească cu bucine și cu trîmbițe, dînd semnul de război. Atuncea oastea turcească, întorcîndu-se la glasul bucinelor și împiedicîndu-i și apa, și lunca, și negura acoperindu-i, tăind lunca și sfărămînd ca să treacă la glasul bucinilor, iară dindărăt Ștefan vodă cu oaste tocmită i-au lovit gioi, ghenarie 10 dzile, unde nici era loc de a-și tocmirea [organiza] oastea, nici de a să îndireptarea [redresa], ci așa ei în-de-sine tăindu-să, mulți periră, mulți prinși de pedestrime au fost. Ce și pre aceia, pre toți i-au tăiat, unde apoi mîgle [movile] de cei morți au strînsu, și mulți pași și sangeați au perit [...] Și pușcile [tunurile] le-au dobîndit și stea-

(Continuare în p. 11)

Întîlnire peste secole

POVESTEA UNUI STEAG

Într-una din sălile Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România, care reconstituie epoca lui Ştefan cel Mare, se află o broderie, acoperită de o placă de sticlă: pe o catifea vişinie, brodat în fir, se vede Sfîntul Gheorghe, stînd într-un jilţ, cu sabia în mînă, călcînd un balaur în picioare. Explicaţia ne spune că este vorba de un steag militar al lui Io Ştefan Voevod, din mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei, **anul 7008, adică 1500.**

Povestea steagului mi-e cunoscută: ştiu unde şi cum a fost descoperit şi cum a ajuns el în capitala României, unde, la început, a fost expus în Muzeul militar din Dealul Spirii.

Intrarea României în primul război mondial (16 august 1916) s-a produs pe vremea cînd îmi făceam studiile la Paris; în aceste împrejurări, mi-am făcut datoria faţă de patrie lucrînd în cadrul Misiunii Militare Române, care sub conducerea generalului Vasile Rudeanu, se ocupa de aprovizionarea noastră cu material de război.

La începutul lunii iulie 1917, am aflat că guvernul francez avea să ne înmîneze, cu o prietenească atenţie, un steag al lui Ştefan cel Mare, **găsit de trupele generalului Sarail, comandantul forţelor aliate de la Salonic, la Mănăstirea Zograf de la Muntele Athos, cu prilejul unei acţiuni militare întreprinse, cu cîteva luni mai înainte, în această zonă. Un rezervist francez, cunoscător al limbii slavone, a descifrat inscripţia din jurul broderiei; aflînd astfel cui a aparţinut steagul, generalul a raportat superiorilor săi. Se poate presupune că stindardul fusese trimis de către Ştefan cel Mare — sau, după moartea acestuia, de urmaşii săi — la Muntele Athos, ale cărui mănăstiri domnii români le-au ocrotit întotdeauna, făcîndu-le bogate daruri. Generalul Sarail l-a trimis la Paris, iar guvernul francez a hotărît să-l predea României, informînd despre acest lucru pe ministrul ţării noastre în Franţa, Al. Em. Lahovary. Preţuindu-se aportul românesc la război şi în temeiul prieteniei pe care Franţa ne-a arătat-o întotdeauna, s-a hotărît ca predarea steagului să se desfăşoare în cadrul unei adunări în cinstea României.**

„Apărîndu-şi ţara, românii au apărat şi civilizaţia Europei..."

Ceremonia remiterii steagului a avut loc în ziua de 28 iulie 1917. Marele amfiteatru al Sorbonei, cu pereţii acoperiţi de frescele lui Puvis de Chavannes, era arhiplin (5 000 persoane, după unele aprecieri). A prezidat Paul Deschanel, preşedintele Camerei Deputaţilor, viitor preşedinte al Franţei (1920), una din personalităţile cele mai importante ale vieţii politice franceze din acea vreme, sincer prieten al României. Au fost prezenţi Raymond Poincaré, preşedintele de atunci al Franţei, fruntaşi ai vieţii politice şi intelectuale din ţara gazdă, reprezentanţi ai ţărilor aliate, ofiţeri superiori, membri ai Academiei franceze şi ai Institutului Franţei, profesori universitari, scriitori, colonia română din Paris etc.*

Steagul a fost adus pe estradă de către un sergent francez, înconjurat de un pluton de soldaţi. Trei tinere din colonia română, îmbrăcate în costume naţionale, au completat garda din jurul steagului. După intonarea imnurilor de stat ale celor două ţări, solemnitatea a fost deschisă de Paul Deschanel.

„Sîntem aici pentru a arăta României dragostea noastră frăţească — a spus, între altele, Paul Deschanel. România, fiică a geniului latin, care timp de veacuri a fost zidul de apărare a Europei, al cărei curaj a salvat civilizaţia[...] Toate obstacolele care au împiedicat la început intrarea României în război au cedat forţei supreme: chemarea sîngelui, strigătul fraţilor asupriţi, glasul strămoşilor [...] Ştiţi ce s-a întîmplat: splendidul efort al armatelor române luptînd singure contra Germaniei, Austriei, Bulgariei şi Turciei[...]

Cu concursul misiunii militare franceze de sub comanda generalului Berthelot, armata se reorganizează, calităţile soldatului român sînt puse în valoare [...]. Armata franceză [...] vă va remite, pentru armata română, steagul lui Ştefan cel Mare, găsit la Muntele Athos de trupele generalului Sarail [...]. În acest ceas hotărîtor al istoriei voastre şi a noastre, văd cum se înalţă toată gloria voastră trecută, toată nefericirea voastră sublimă, toţi eroii voştri căzuţi nu numai pentru libertatea lor, ci şi pentru a noastră şi aclamă în armata română refăcută patria voastră strălucind de noi eroisme...".

A vorbit apoi generalul Malleterre, mare invalid din război, care a subliniat, printre altele: „Virtutea neamului, spiritul naţional, le găsim în cel mai înalt grad la români[...]. Acest steag al lui Ştefan cel Mare, restituit României după cîteva secole de înstrăinare, este simbolul tragediei emoţionante care a fost, pînă în zilele noastre, istoria României [...]. Fără ajutoare, apărîndu-şi ţara, românii au apărat în acelaşi timp civilizaţia Europei...".

Un simbol al istoriei

Seria discursurilor a încheiat-o ministrul francez al Armamentului, Albert Thomas, care reprezenta guvernul şi care tocmai se înapoiase dintr-o călătorie în care fusese inclus şi frontul din Moldova, unde văzuse armata română refăcută; a avut, de asemenea, cuvinte de preţuire la adresa ţării noastre: „Acest stindard este simbolul victoriei, al eroismului românesc, reînviat prin veacuri cu aspiraţiile seculare ale neamului vostru. Viaţa acestui domn Ştefan cel Mare, care timp de 47 ani a rezistat armatelor năvălitoare, nu este oare simbolul întregii admirabile istorii a României? Nu este rezumatul şi imaginea tuturor luptelor poporului român împotriva năvălitorilor?".

Sub comanda unui locotenent, un pluton de soldaţi francezi a dat onorul. Un ofiţer român a luat în primire gloriosul drapel al lui Ştefan cel Mare.

A mulţumit pentru gestul Franţei şi pentru cuvintele calde la adresa României reprezentantul ţării noastre la Paris, Al. Em. Lahovary.

---

* Pictor francez (1824-1898), căsătorit cu Maria Cantacuzino (prietena lui Nicolae Bălcescu), autor al frescelor de la Sorbona şi Pantheon; se oferise să picteze şi marea frescă a istoriei românilor din Ateneul bucureştean, realizată, însă, abia după primul război mondial de pictorul român Costin Petrescu.

Manifestația de la Sorbona a fost urmată de o mare cină, pe Champs Elysées, oferită de Comitetul franco-român și prezidată de G. Lacour-Gayet, membru al Institutului Franței, care a rostit și primul toast. „Românii de astăzi sînt cu adevărat urmașii românilor lui Ștefan cel Mare și ai lui Mihai Viteazul. Stindardul lui Ștefan, care poartă în cutele sale amintirea atîtor victorii, se află din nou în mîini demne să-l poarte. Salutăm revenirea lui în mijlocul românilor ca pe un vestitor de fericire; el va vedea biruința românilor ca în veacul XV".

M. Djuvara, ministrul României la Bruxelles, cu reședința la Paris, Belgia fiind ocupată de germani, a exprimat, de asemenea, recunoștința pentru actul Franței. Rolul imens pe care Ștefan cel Mare l-a jucat, în vremea sa, în Europa Răsăriteană, l-a definit prin cuvintele lui Edgar Quinet, marele prieten al românilor. „Se vădeau la marginea Europei [în a doua jumătate a sec. XV—n.n.] mișcări extraordinare, dar nu se putea discerne nici voința care le dăduse naștere, nici brațul care înfăptuia aceste minuni [...], nu se cunoștea marele suflet eroic care a deschis calea [...]. Acum totul se explică. Vedem de ce Mahomed II, cuceritorul căruia totul îi cedase, s-a oprit, s-a retras dincolo de Dunăre, curînd după ce o trecuse. A fost oprit nu de o vedenie, ci de un braț omenesc. De același Ștefan [...] care a închis la vremea sa porțile Europei Orientale". Au vorbit apoi vice-amiralul Fournier, generalul V. Rudeanu și poetul Jean Richepin.*

Manifestările prilejuite de remiterea steagului lui Ștefan cel Mare au constituit o expresie a înaltei aprecieri de care sacrificiile, eroismul și drepturile românilor se bucurau în cercurile politice, militare și intelectuale franceze în anii primei conflagrații mondiale. Steagul marelui domn a revenit, peste secole, poporului său ca un semn de prețuire la o grea răspîntie a istoriei, îndemn viu la vrednicie, vitejie și iubire statornică de patrie.

Valeriu GHIBALDAN

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1973.

(Urmare din p. 9)

guri mai mult de o sută au luat".

Pierderile invadatorilor au fost foarte mari; unele izvoare le cifrează la 100 000 oameni. Mulți dintre comandanți au pierit în luptă; peste 4 000 oameni, 100 steaguri și toată artileria turcească au căzut în mîna moldovenilor. Resturile armatei lui Soliman au luat-o la fugă spre sud și spre vest, urmărite fără răgaz de călărețiii moldoveni. Numeroși fugari au fost nimiciți sau capturați, alții s-au înecat în Dunăre și doar puțini au scăpat, reușind să treacă peste fluviu. Între ei se afla și Soliman-pașa, despre care cronicarul turc Seadeddin spune că „cu greu și-a salvat viața prin fugă". Dezastrul cotropitorilor a fost complet.

„Bărbat demn de admirat..."

Strălucita biruință a moldovenilor a avut un puternic ecou în întreaga lume. Victoria obținută a renăscut speranțele în posibilitatea înlăturării pericolului otoman, care plana asupra întregii Europe. „Toată Transilvania e în sărbătoare pentru această victorie", menționa un document de epocă redactat la Turda. Papa îi scria lui Ștefan: „Faptele tale săvîrșite pînă acum cu înțelepciune și bărbăție [...] au adus atîta faimă numelui tău, încît el este pe buzele tuturor și tu ești îndeobște foarte lăudat".

Chiar și cronicarii turci au recunoscut înfrîngerea suferită de armata lui Soliman pașa. Seadeddin scria că „a fost un teribil măcel și puțin a lipsit ca să nu fie cu toții tăiați în bucăți". Angiolello, vistiernicul sultanului, scria, la rîndul lui: „Ștefan îi bătu și îi alungă pînă la Dunăre, unde mulți au fost omorîți și mulți oameni de frunte au fost făcuți prizonieri, mulți s-au aruncat în apă ca să scape în bărci și s-au înecat". Chiar și mama sultanului, Mara, recunoștea că „niciodată armatele turcești n-au suferit un dezastru atît de mare".

Ecoul acestei victorii a străbătut pînă în timpurile moderne. Karl Marx scria admirativ despre bătălia de la Vaslui: „Armata moldovenească (compusă din 40 000 oameni, țărani simpli, care fuseseră luați aproape direct de la plug, 5 000 de soldați unguri [secui — **n.r.**] și 2 000 polonezi), deși mult mai slabă decît cea turcească, a zdrobit-o complet; numai puțini turci au scăpat cu viață; au fost ucise patru pașale, au fost capturate 100 de steaguri".

Românii au repurtat victoria datorită în mare măsură superiorității moral-strategice a oastei lor, care a luptat cu vitejie, avînt și eroism pentru apărarea țării, împotriva cotropitorilor. Factorul hotărîtor, care a asigurat izbînda a fost participarea întregului popor la apărarea țării amenințate. Moldovenii n-au ezitat să-și nimicească bunurile pentru a lipsi pe inamic de cele necesare traiului și au participat, cu mic, cu mare, la lupta cu arma în mînă împotriva invadatorilor. Nu trebuie uitată, de asemenea, măiestria de strateg genial cu care Ștefan cel Mare a înmănuncheat și dirijat energiile întregului său popor și a conceput planul militar al luptei antiotomane. Cronicarul Dlugosz avea cuvinte entuziaste despre priceperea și vitejia voievodului moldovean: „O, bărbat demn de admirat, întru nimic inferior ducilor eroici pe care atît îi admirăm, care cel dintîi dintre principii lumii a repurtat în zilele noastre o victorie atît de strălucită în contra turcilor. După părerea mea, el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpînirea lumii și mai ales funcția de comandant și conducător contra turcilor..."

Victoria repurtată acum 500 ani la Vaslui s-a înscris în istoria poporului nostru ca un act de înaltă vrednicie și curaj. Ea demonstrează că un popor, atunci cînd este hotărît să-și apere libertatea și independența, nu poate fi înfrînt, oricît de puternic ar fi invadatorul.

CRĂCIUNA — CETATEA FĂRĂ APĂ

Învăluită vreme îndelungată în mister, cetatea Crăciuna a suscitat interesul majorității istoricilor noștri. A contribuit la aceasta și penuria știrilor documentare. Foarte curînd după cucerirea cetății de către Ștefan cel Mare, ea a dispărut pînă și din memoria locuitorilor Moldovei. Letopisețul anonim al Moldovei **arată că „în anul 6990 (1482), martie 10, a luat Ștefan Voievod cetatea de la Crăciuna și a așezat pe pîrcălabii săi, Vîlcea și Ivanco". Celelalte cronici moldovene, inclusiv cea a lui Grigore Ureche au reprodus aproape fără nici o modificare această informație. Miron Costin n-a menționat decît o „năruitură" situată mai sus de Focșani, de „care pomenește Urechie vornicul că o chema Crăciuna". La rîndul său, Dimitrie Cantemir a amintit că la poalele Munților Vrancei, lîngă Mănăstirea Mira*, existau „ruinele unei cetăți foarte vechi, dar n-am putut găsi nici o urmă despre munca zidirii nici despre ziditor. Locuitorii numesc astăzi acest loc Crăciuna".**

Unde se afla, deci, locul pe care fusese ridicată cetatea Crăciuna?

Balta nu era... baltă

Corpusul de documente din timpul lui Ștefan cel Mare publicat de Ioan Bogdan în 1913, cuprindea și o scrisoare trimisă din Vaslui, la 13 iulie 1471, de voievodul moldovean lui Cazimir IV, regele Poloniei. Ștefan arăta cum Radu cel Frumos — domnul muntean — intrase în Moldova, unde ridicase chiar o cetate; în această situație, el fusese nevoit să construiască niște întărituri în fața acesteia și, pentru a slăbi fortificația rivalului său, abătuse cursul Siretului, îndepărtîndu-l de cetate. În baza acestor informații, Ioan Bogdan considera că cetatea s-ar fi aflat în apropierea Vadului Roșcăi, lîngă Siret și Putna Veche. „S-ar putea să fie Crăciuna — afirma el — care după unii era la Odobești, după alții la Mira, localități în munți, departe de Siret și fără importanță strategică". Observația lui Bogdan, precum și precizarea din document cum că Ștefan a abătut apa Siretului de la cetatea voievodului muntean, au făcut ca majoritatea istoricilor să considere că scrisoarea se referea la Crăciuna și să propună căutarea ei undeva pe Siretul inferior.

Olgierd Górca, editorul Cronicii moldo-germane, *consacrată domniei lui Ștefan cel Mare, bazîndu-se pe textul acestei cronici, descoperite și publicate de el la München în 1911, se îndoia și el că cetatea Crăciuna s-ar fi aflat spre munte, ci dimpotrivă, undeva „la granița cu Turcia", deci la limita sudică a Moldovei. Reluînd ideea localizării Crăciunei „pe Siretul inferior la hotare", C.C.Giurescu afirma, totodată, ca și Mihail Sadoveanu în romanul* Frații Jderi, *că cetatea fusese construită din lemn și pămînt. În fine, în anii din urmă, C.Constantinescu-Mircești și Ion Dragomirescu, bazați exclusiv pe cercetarea unor documente de arhivă din sec. XIX care menționează o moșie cu numele Crăciuna situată pe Siretul inferior, au propus căutarea cetății cu același nume în zona acestei moșii, care se află în dreptul satului Corbu. Sugestia lor era susținută și de o serie de documente cartografice din secolul trecut și de la începutul secolului nostru. Acestea menționau în punctul respectiv (în stînga Siretului, ceva mai la est de confluența acestuia cu Buzăul) o localitate sau o baltă cu numele de Crăciuna. Era, de fapt, singurul loc din întreaga Moldovă care purta numele cetății dispărute.*

Un sondaj arheologic, urmat de cercetările efectuate la punctul numit „Cetățuia" (între balta Crăciuna la nord și rîul Siret la sud), au dus la descoperirea parțială a resturilor unei fortificații cu palisadă din lemn și pămînt, șanț de apărare, intrare printr-un turn de lemn și cu locuințe de tip bordei în interior. Deși urmele rămase sînt sărace, s-a putut determina faptul că cetatea își sfîrșise existența printr-un puternic incendiu petrecut în a doua jumătate a sec. XV. Mai mult, s-a stabilit că șanțul de apărare fusese abandonat și astupat înainte de distrugerea construcției, iar balta Crăciuna nu reprezenta altceva decît... o rămășiță a unui vechi canal prin care cursese odinioară apa Siretului!

Sînt acestea urmele doveditoare ale cetății medievale Crăciuna?

Noi considerăm că da. Vestigiile găsite duc la concluzia că este vorba de o fortificație tradițională din lemn și pămînt, ridicată în a doua jumătate a sec. XV, exact în locul indicat de izvoare. Cît privește actuala baltă Crăciuna, ea reprezintă urmele unui canal prin care a trecut, cu secole în urmă, apa Siretului, ceea ce confirmă, credem, precizarea lui Ștefan cel Mare că cetatea ridicată în grabă a rămas fără apă datorită schimbării cursului rîului pe un nou făgaș. Numele său actual — Colacul (sau balta) Crăciuna — nu este nici el lipsit de semnificație. În fine, identificarea urmelor descoperite cu Crăciuna s-ar justifica și prin faptul că cercetările din ultimii ani au demonstrat existența, pînă tîrziu în evul mediu, a cetăților din lemn și pămînt, atît la est cît și la sud de Carpați. Ne gîndim apoi la faptul că Radu cel Frumos nu putuse „înjgheba" — calificativul aparține lui N. Iorga — decît o fortificație oarecum temporară, nicidecum una de piatră.

Îngăduință și înțelepciune

Știm, deci, că în 1471, Radu cel Frumos a ridicat o cetate pe un teren aparținînd Moldovei. Cum se explică, însă, atitudinea lui Ștefan cel Mare față de această fortificație, faptul că pînă la 10 martie 1482, deci timp de aproape 11 ani, voievodul moldovean nu a făcut nici o încercare de a distruge sau de a pune stăpînire pe cetatea munteană de la limita sudică a teritoriului Moldovei?

Analizînd cu atenție evenimentele, vom constata că poziția marelui domn - moldovean este doar aparent surprinzătoare.

O aprofundată analiză a relațiilor moldo-muntene în intervalul de timp care ne preocupă este de natură să lămurească această atitudine. După cum se știe, prin cucerirea Chiliei de către moldoveni, la 1465, a început o perioadă de relații încordate între Moldova și Muntenia. Cu toate acestea, între cele două țări române nu s-a ajuns la un conflict direct. Chiar și atunci cînd, în martie 1471, acesta a izbucnit și moldovenii au obținut victoria de la Soci, bătălia n-a avut consecințe pe plan politic. Lucrurile s-au petrecut în mod

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1973.

similar și în urma expediției muntene care a avut loc după lupta amintită și care s-a soldat cu ridicarea cetății Crăciuna de către Radu cel Frumos. Ștefan a preferat să dejoace acțiunea lui Radu, nu printr-o confruntare armată, ci întorcînd „cu meșteșug — cum afirmă Iorga — cursul Siretului, luînd astfel apa din șanțurile Crăciunei". Că este așa o dovedește, mai bine decît orice, cererea pe care Ștefan a adresat-o regelui polon, ca acesta să medieze încheierea păcii cu domnul muntean. Explicația este simplă. Prin aceste acțiuni, Ștefan urmărea menținerea unui oarecare echilibru în relațiile cu Muntenia, știind că o acțiune hotărîtă și energică asupra acesteia ar fi însemnat, în fapt, un conflict direct cu Imperiul otoman. Or, Ștefan, care se afla încă în plin proces de consolidare a domniei, nu era cîtuși de puțin interesat să aibă un adversar la granița de sud a Moldovei. Dimpotrivă, eforturile sale se îndreptau mai curînd spre închegarea unui sistem de alianțe antiotomane, în care sprijinul Munteniei urma să joace un rol important. Atitudinea domnului moldovean devine evidentă mai ales la sfîrșitul anului 1473, cînd procesul de consolidare a domniei fusese încheiat. Această dată marchează, de fapt, începutul acțiunii lui Ștefan de formare a unui puternic front antiotoman. În 1473 a avut loc nu numai înlocuirea pe tronul Munteniei a lui Radu cel Frumos cu un om de încredere al lui Ștefan — Laiotă Basarab — dar și sistarea plății tributului către Poartă. Prin înscăunarea lui Laiotă Basarab și, în perioada următoare, a altor domnitori* pe tronul muntean, Ștefan cel Mare începea o campanie de eforturi statornice pentru a face din Muntenia un aliat în lupta împotriva expansiunii otomane. Urmărind cu consecvență acest scop politic, Ștefan n-a avut nici un moment interesul, în acești ani (1473-1482), să cucerească Crăciuna de la niște domni aliați (în fapt niște vasali) ai lui. Din păcate însă, eforturile lui Ștefan n-au fost încununate de succes.

După ce și ultima sa încercare (cînd în urma victoriei obținute la 8 iulie 1481 asupra lui Basarab cel Tînăr zis Țepeluș, îl înscăunează pe Vlad Călugărul) a fost la fel de infructuoasă — domnul muntean dovedindu-se infidel — Ștefan și-a schimbat atitudinea. Căutînd să-și apere granița sudică, Ștefan ia în stăpînire cetatea Crăciuna, la 10 martie 1482.

În vîltoarea luptei antiotomane

Relativ îndelungata existență a unei cetăți din lemn și pămînt în condițiile atîtor mișcări de trupe, apare astfel justificată. Rămasă vreme de 11 ani în stăpînirea Munteniei, Crăciuna a participat (deși informațiile sînt puține) din plin la viața politică a celor două țări române.

O primă știre despre Crăciuna se referă chiar la momentul bătăliei de la Vaslui. Astfel, dintr-un pasaj introdus de Misail Călugărul în cronica lui Grigore Ureche aflăm că după victoria de la Vaslui (1475) lui Ștefan „i-au venit veste de la staroștii de Crăciuna ce-i zic acmu Putna, cum Radu vine cu oști asupra lui Ștefan vodă fără veste". A avut Crăciuna un rol în bătălia de la Vaslui? Se afla cumva, în acea vreme, în stăpînirea Moldovei? Socotim că precizarea lui Misail Călugărul nu poate exprima decît două posibilități: sau vestea primită de Ștefan provenea de la ispravnicii ținutului Putna (numiți, mai ales în veacul XVII, cînd scria Misail Călugărul și staroști), ținut vechi moldovean, situat spre granița muntean ă între Putna și Milcov; sau domnul moldovean fusese înștiințat chiar de... pîrcălabii cetății muntene Crăciuna. Această din urmă interpretare n-ar părea chiar lipsită de temei. Cercetări mai noi au demonstrat că Laiotă Basarab, fostul domn al Munteniei pînă la 20 octombrie 1474, l-a ajutat pe Ștefan cu oaste în bătălia de la Vaslui. În această conjunctură, nu este exclus ca cetatea Crăciuna să fi rămas credincioasă lui Laiotă, deci unui aliat al lui Ștefan. Ca atare, oamenii săi au trimis informațiile despre care vorbește Misail Călugărul. Acest fapt pare să fie confirmat și de desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Într-adevăr, după Vaslui, a avut loc o ciocnire între cei doi pretendenți la tronul muntean, în urma căreia Radu cel Frumos a fost înfrînt și nevoit să se refugieze în Transilvania.

O altă știre despre Crăciuna se referă la începutul anului 1481. La această dată, voievodul muntean Basarab cel Tînăr — Țepeluș, se afla la Constantinopol pentru întărirea investiturii sale ca domn. Treburile din țară erau conduse de vornicul Cazan, care, potrivit unui document, își chema oamenii „la cetatea Crăciuna, cît puteți mai degrabă". Informația pare să fi ajuns curînd în Transilvania, deoarece, la 9 februarie 1481, voievodul acesteia, Ștefan Báthory I, scria brașovenilor că Țepeluș ridica o cetate aproape de granița Moldovei, la 11 martie același voievod scria și sibienilor despre cetatea pe care o ridicau oamenii lui Țepeluș. Referitor la aceste știri, Nicolae Iorga afirma, pe bună dreptate, că Țepeluș doar a dispus „să se repare vechea cetate a Crăciunei", deteriorată, poate, de atîtea lupte la cîte fusese martoră. Strădania lui Țepeluș s-a dovedit, însă, zadarnică. În primăvara anului următor, Ștefan a luat Crăciuna în stăpînirea Moldovei, punînd capăt, astfel, unei situații care putea deveni primejdioasă. Se pare că n-a purtat lupte pentru Crăciuna, întrucît nici izvoarele scrise, nici cercetările arheologice nu atestă nimic în acest sens. Însuși faptul că, imediat Crăciuna a primit doi pîrcălabi moldoveni lasă să se înțeleagă că fortificația era în stare de funcționare. La 13 mai 1484, este amintit „Mihul pîrcălabul de la Crăciuna", cel de-al treilea și ultimul cunoscut.

Se pare că cetatea nu a dăinuit multă vreme, deoarece materialul arheologic descoperit aici nu permite depășirea acestei date. De altfel, evenimentele care au avut loc în vara lui 1484 și în anul următor justifică dispariția Crăciunei. După cum se știe, în 1484, turcii, ajutați de Vlad Călugărul, au asediat și cucerit Chilia și Cetatea Albă, au pătruns apoi pînă la Suceava, pîrjolind totul în cale. Invazia din anul următor, cînd turcii n-au mai atacat prin Dobrogea, ca în alte dăți, ci prin Muntenia, pare să fi însemnat sfîrșitul Crăciunei, care, prin forța lucrurilor, le stătea în cale. Urmele puternicului incendiu care i-a pus capăt în acești ani rămîn ultima mărturie a unei istorii eroice și zbuciumate.

Lucian CHIȚESCU
doctor în istorie

---

* Începînd cu anul 1473, Ștefan a intervenit de mai multe ori în Muntenia, sprijinind înscăunarea mai multor domnitori (Laiotă Basarab, Vlad Țepeș, Basarab cel Tînăr zis Țepeluș, Vlad Călugărul); cu excepția lui Vlad Țepeș, care a avut o a doua domnie foarte scurtă în 1476, toți ceilalți n-au putut rezista și au cedat în fața presiunii turcești.

Populația Capitalei sprijină politica Partidului Comunist Român (septembrie 1944)

23 august 1944-6 martie 1945

PARTIDELE MUNCITOREȘTI ÎN AVANSCENA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

Dr. GHEORGHE ȚUȚUI

Perioada luptei pentru consolidarea victoriei obținute în august 1944 și instaurarea, la 6 martie 1945, a primului guvern revoluționar-democratic cu un pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc se înscrie drept unul dintre cele mai rodnice și mai complexe momente din istoria mișcării noastre muncitorești. În răstimp de numai cîteva luni, pe fondul unor ample mișcări de eliberare socială și națională, în dîrze înfruntări cu burghezia și moșierimea, Partidul Comunist Român și-a afirmat pe toate planurile superioritatea față de celelalte grupări politice, a dovedit o înaltă capacitate de analiză a realităților românești și a trasat cu măiestrie linia politică care a adunat în jurul său masele principale ale poporului, a manifestat patriotism înflăcărat și internaționalism consecvent, fermitate și suplețe în atragerea la viața publică activă a celor mai largi categorii sociale.

Spre un singur țel

La început de nouă istorie românească — a cărei piatră de temelie a fost pusă de insurecția națională antifascistă și antiimperialistă din august 1944 — în viața politică a României a avut loc o aprigă confruntare între forțele revoluționare conduse de P.C.R. și grupările politice ale burgheziei. Și nu este cîtuși de puțin o întîmplare că în această înfruntare desfășurarea evenimentelor a dat cîștig de cauză partidului comunist.

P.C.R. reușise, încă din perioada anterioară, să-și afirme superioritatea pe planul concepțiilor filozofice și al acțiunilor practice, de organizare și conducere a luptei maselor muncitoare. Promotor și organizator al întregii mișcări de rezistență antifascistă și antihitleristă, partidul comunist se bucura de un prestigiu care, după eliberare, a crescut și s-a amplificat, reprezentînd unul dintre elementele de bază care au dus la transformarea lui în forța conducătoare a acțiunii revoluționare a întregului popor. **„În împrejurările social-politice de după insurecție** — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — **partidului nostru i-au revenit răspunderi de importanță istorică pentru evoluția destinelor poporului român, pe care le-a îndeplinit cu cinste, dovedindu-se singura forță politică în stare să organizeze și să conducă lupta revoluționară a maselor".**

O importanță decisivă a avut în această perioadă istorică — ca de altfel în întreaga istorie contemporană a României — acțiunea clasei muncitoare și a partidelor ei. În cadrul Frontului Unic Muncitoresc, realizat în aprilie 1944, P.C.R. acționa împreună cu Partidul Social-Democrat. Avînd concepții identice sau apropiate în multe din problemele ce se ridicau în fața forțelor revoluționare și o largă bază în rîndul unor însemnate categorii de cetățeni: muncitori, mici meseriași, funcționari și intelectuali, P. S. D. s-a situat în toată această perioadă alături de P.C.R. Apreciind aportul social-democraților la desfășurarea revoluției democrat-populare, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: **„Consider necesar să subliniez contribuția adusă de activiștii Partidului Social-Democrat [...] care au luptat în strînsă alianță cu partidul nostru pentru instaurarea guvernului** [de la 6 martie] **și pentru dezvoltarea democratică socialistă a țării".** Pe bună dreptate se poate spune că instaurarea puterii populare la 6 martie 1945 a fost rodul unei acțiuni unite a tuturor forțelor revoluționare conduse de partidul comunist.

Abordînd complexa problematică a transformărilor care au fost înfăptuite în România, în lupta pentru instaurarea unei noi puteri de stat, trebuie arătat că cele două partide muncitorești — P. C. R. și P. S. D. — au fost unanime în aprecierea însemnătății și caracterului schimbărilor survenite în august 1944, ca și asupra faptului că revoluția își avea rădăcinile în realitățile românești, urmînd a fi înfăptuită în mod unitar, de către masele largi populare, fără deosebire de naționalitate, în frunte cu clasa muncitoare.

Aceste idei fundamentale se găsesc, de altfel, cuprinse în numeroase documente elaborate de P. C. R., atît în perioada anterioară insurecției, cît și după înfăptuirea ei, în lucrările unor fruntași ai partidului. Lucrețiu Pătrășcanu, de pildă, considera că soluțiile ce urmau a fi adoptate de partid în perioada de după doborîrea dictaturii fasciste nu puteau izvorî decît din analiza multilaterală a realităților românești, din **„totalitatea problemelor de bază ale țării, legate, la rîndul lor, cu însuși drumul de eliberare al poporului român".**

Documentele P.C.R. — îndeosebi apelurile și chemările lansate după 23 august — cuprind precizări clare privind rolul și locul partidului în lupta întregului popor pentru transformări democratice, ca și preocuparea lui pentru soluționarea sarcinilor de perspectivă. Astfel, în **Declarația C.C. al P.C.R.** publicată în **România liberă,** din 24 august 1944, se arată că partidul comunist reprezintă **„interesele întregii colectivități românești, deopotrivă ale muncitorimii și țărănimii, ale intelectualității și ale tuturor păturilor orășenești, ale întregului popor român în lupta sa pentru cîștigarea drepturilor cetățenești și democratice".**

La rîndul său, P.S.D. și-a definit în mod similar poziția față de marile probleme imediate sau de perspectivă, asupra raporturilor dintre cuceririle democratice și revoluția socialistă, precum și în ceea ce privește colaborarea ulterioară cu P.C.R. în cadrul Frontului Unic. În apelul lansat la 25 august 1944, prin organul său de presă **Libertatea,** P.S.D. își afirma hotărîrea de a continua politica de front unic, pe care îl considera **„un pas hotărîtor spre unitatea organică a clasei muncitoare",** de a lupta **„pentru completa desființare a exploatării capitaliste, pentru înfăptuirea socialismului".**

Poziția principială dovedită de cele două partide muncitorești, activitatea lor politico-organizatorică au avut un rol esențial în dezvoltarea luptei revoluționare din România, în antrenarea clasei muncitoare, a întregului popor la opera de consolidare și lărgire a cuceririlor democratice.

În strînsă unitate

Încă din zilele insurecției, simultan cu acțiunea de reorganizare a propriei activități, P.C.R. a trecut pe scară largă la organizarea maselor, la mobilizarea amplei coaliții politice de stînga care să grupeze toate forțele interesate în dezvoltarea țării pe calea democrației și progresului social. În centrul acestei acțiuni s-a situat, firește, clasa muncitoare — forța socială cea mai avansată, luptătoare consecventă pentru democrație și socialism.

În acest sens, încă la 1 septembrie 1944, delegații comitetelor centrale ale celor două partide au hotărît constituirea sindicatelor revoluționare unice, organizate pe baza principiilor luptei de clasă, democrației muncitorești și internaționalismului proletar. Referindu-se la importanța acestei acțiuni ziarul **Libertatea,** din 10 septembrie 1944, scria: **„Realizarea Comisiei de organizare a Mișcării Sindicale Unite din România constituie una din marile biruințe ale clasei muncitoare în actualele împrejurări".** Articolul redacțional intitulat **Întreprinderea bază organizatorică a Sindicatelor Unite,** pu-

blicat în **Scînteia** din 24 septembrie arăta: **„Nu este întîmplător că, pornind la organizarea sindicatelor, am stabilit ca bază a sindicatului întreprinderea. Dezvoltarea istorică a mișcării sindicale și a luptelor duse pentru revendicări a arătat că cele mai mari șanse de cîștig există atunci cînd forțele tuturor sînt cuprinse în aceeași acțiune".**

Sindicatele unice revoluționare au constituit o puternică școală a unității proletare, terenul pe care colaborarea dintre P.C.R., și P.S.D. s-a dezvoltat multilateral. Prin organizarea lor, cele două partide care reprezentau clasa muncitoare, au căpătat o bază de masă pe care nici un alt partid sau grupare politică nu o puteau înfăptui. Fenomenul a fost sesizat imediat și de forțele politice din tabăra adversă. Astfel, ziarul **Dreptatea,** oficiosul național-țărănesc remarca: **„Partidele de extremă stîngă** [P.C.R. și P.S.D.] **au, datorită apelului la sindicate, o capacitate superioară în ceea ce privește mobilizarea străzii. Este un avantaj în stilul lor de luptă [...] de a dispune la un loc și la un moment dat de mase ofensive".**

Prin sindicate s-au creat premisele necesare trecerii la o nouă fază în politica de dezvoltare a unității proletare și pe acest temei a unei largi coaliții democratice. În acest scop, cunoscînd situația reală din țară, dispozitivul forțelor social-politice, P.C.R. a elaborat un proiect de program, dat publicității la 26 septembrie 1944, care cuprindea, în esență, principalele sarcini ale desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Reformele cerute de popor — se arăta în program — pot fi înfăptuite **„numai de un guvern care cuprinde toate forțele naționale și democratice ale țării și care se bucură de sprijinul activ al păturilor largi ale poporului român".** Ecoul stîrnit de proiect în rîndul grupărilor democratice a fost deosebit de larg. Cinci zile după publicarea lui, P.S.D. a precizat într-o scrisoare adresată C.C. al P.C.R.: **„Sîntem bucuroși să constatăm din Proiectul de platformă pe care ni l-ați trimis că punctul nostru de vedere principial este același".** În ședința comună a comitetelor centrale ale celor două partide, de la 2 octombrie 1944, proiectul propus de P.C.R. a fost definitivat și însușit ca Platformă a Frontului Unic Muncitoresc. În felul acesta, colaborarea dintre P.C.R. și P.S.D. s-a ridicat pe o nouă treaptă, avînd la bază un program clar de acțiune, ce urmărea înfăptuirea unor importante reforme economice și sociale. Curînd și alte grupări politice au aderat la Platforma-program a Frontului Unic Muncitoresc, angajîndu-se pentru traducerea ei în viață. În actul său de aderiune, Uniunea Populară Maghiară arăta: **„Noi, ungurii din România, nu ne putem despărți nici un moment soarta noastră de a fraților noștri români. Uniunea pe țară a muncitorilor unguri din România a fost și în trecut* adepta neclintită a conlucrării pașnice între cele două popoare. Ea cere acum să se strîngă și mai mult această legătură".**

F. N. D., coalizatorul forțelor democratice

Drept rezultat al acestui puternic spirit de unire a forțelor revoluționare, la 12 octombrie 1944 s-a constituit Consiliul Național al Frontului Național Democratic (F.N.D.)**, organism de colaborare a grupărilor democrate din care au făcut parte, alături de reprezentanți ai clasei muncitoare, delegați ai altor grupări reprezentînd țărănimea, păturile mijlocii orășenești, intelectualitatea, naționalitățile conlocuitoare, masele de femei și tineret etc.

Constituirea F.N.D. a grăbit procesul de destrămare a partidelor burgheze, a contribuit efectiv la izolarea acestora de mase și la cucerirea puterii de stat de către forțele democratice. Puternic încă din momentul creării sale, atît prin larga participare a maselor cît și prin dinamismul și hotărîrea cu care acționa, F.N.D. s-a dezvoltat continuu. În februarie 1945, în rîndurile sale a intrat o disidență a P.N.Ț., iar apoi F.N.D. a încheiat o înțelegere cu gruparea burgheză condusă de Gheorghe Tătărescu, aceste acte contribuind și ele la lărgirea bazei de masă și a sferei de influență a F.N.D., atrăgînd mereu noi categorii de cetățeni la lupta pentru transformarea revoluționară a României. În primele luni ale anului 1945, clasa muncitoare și celelalte categorii de oameni ai muncii dispuneau astfel de o alianță politică de stînga remarcabilă ca forță de masă și bine organizată. În întreaga țară erau constituite organizații ale P.C.R., iar procesul de organizare al P.S.D. se afla în plin avînt. La rîndul lor, sindicatele deveniseră o forță puternică în care activau uniți peste 700 000 muncitori și funcționari. Organizațiile de tineret și femei se extinseseră, de asemenea, pe întreg cuprinsul țării, iar Frontul Plugarilor cuprindea aproape un milion de membri.

Pentru realizarea obiectivelor sale de instaurare a unui guvern democrat-popular și adîncire a transformărilor revoluționare, P.C.R., celelalte forțe de stînga aveau însă de înfruntat opoziția cercurilor burgheziei și moșierimii din România. Amplele manifestații populare — mitinguri și demonstrații — au constituit în această privință o principală armă de luptă, cu atît mai mult, cu cît partidele burgheze erau din ce în ce mai lipsite de suport în rîndul maselor. Totodată, trebuie subliniat că demonstrațiile și mitingurile au avut un rol deosebit în însuși procesul de conștientizare a maselor, de lămurire a lor asupra obiectivelor luptei imediate și de perspectivă. Prezența maselor în stradă, frecvența fără precedent în istoria noastră a mitingurilor și demonstrațiilor la care participau mii, sute de mii de oameni, au exercitat o puternică presiune asupra claselor exploatatoare, au slăbit autoritatea și puterea organelor de stat burgheze. După publicarea Platformei F.N.D. (26 septembrie, 1944), cînd s-a lansat chemarea pentru instaurarea unui nou guvern, care să reprezinte și să apere interesele maselor populare, în multe locuri demonstranții au trecut cu hotărîre la înfăptuirea unor prevederi ale Platformei F.N D., au luat cu asalt prefec-

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 7/1974.
** Vezi **Magazin istoric**, nr. 11/1969.

turi și primării, înlocuind vechile autorități cu elemente democratice, au trecut la exproprierea pămînturilor moșierești.

„Nici o putere din lume nu ne va opri"

Caracteristică pentru amploarea și combativitatea acestor forme de luptă a fost marea adunare din ziua de 28 octombrie 1944 a celor peste 70 000 cetățeni ai Capitalei și demonstrația ce i-a urmat, la care au luat cuvîntul reprezentanți ai P.C.R. și P.S.D., ai mișcării sindicale, Frontului Plugarilor și ai altor grupări democrate. În cuvîntarea rostită cu acest prilej din partea P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu a spus: **„Vrem un guvern care să dea drepturi egale tuturor cetățenilor acestei țări, care să aresteze pe toți criminalii de război, pe toți criminalii legionari și antonescieni. Și acest guvern trebuie să fie un guvern al F.N.D. Trebuie să-l impunem prin forță. Așa cum ați răspuns azi, veți răspunde și data viitoare. Dar data viitoare, dacă venim să se știe că ne vom impune altfel. Nici furtuna, nici uraganul, nici o putere din lume nu ne va opri!"**.

În lupta pentru instaurarea unui guvern cu adevărat democratic, clasa muncitoare a avut un rol decisiv, contribuind nu numai la impulsionarea tuturor forțelor democratice ale națiunii, dar și la atragerea celorlalte categorii de oameni ai muncii la forme și metode de luptă politică avansate, impunînd mișcărilor de masă fermitate și combativitate revoluționară. Mitingul și demonstrația organizate la București în ultima zi a Congresului General al Sindicatelor Unite din România, desfășurat între 26-30 ianuarie 1945 — s-a transformat într-o mare manifestație publică .cu participarea a peste 300 000 cetățeni. În reportajul consacrat acestui eveniment, ziarul **Scînteia** arăta: **„... De la C.F.R., Malaxa, S.T.B., Vulcan, Voina, I.A.R. și alte numeroase întreprinderi [...] au venit detașamente strînse, s-au prelins șuvoaiele lungi dinspre cartiere cu coșuri și fum și s-au adunat în Piața Mihai Viteazul, destinată mitingului. Străzile erau blocate de această nesfîrșită scurgere de oameni și nici gerul de neînduplecat și nici orele de așteptare nu au clintit pe vreunul din ei"**.

Între mișcările din Capitală și cele din alte centre ale țării a existat permanent o strînsă legătură. Din Capitală, de la conducerea P.C.R., a celorlalte forțe democratice din F.N.D. au pornit instrucțiunile și directivele, un mare număr de cadre și mii de muncitori care au sprijinit în întreaga țară munca politică și acțiunea de organizare a celorlalte forțe sociale, îndeosebi a maselor țărănești. Confruntările din Capitală au avut o mare influență asupra desfășurării acțiunilor revoluționare din alte centre ale țării. Ziarul **Drum nou,** editat de organizația P.C.R. Brașov, scria la 31 octombrie 1944: **„Populația Capitalei a manifestat pentru plecarea actualului guvern** [prezidat de generalul Constantin Sănătescu — **n.r.**]. **Impresionant pentru noi, care ne aflăm la mare depărtare cît de impunător trebuie să fi fost acest front al mulțimii bătută de ploaie și de vînt, dezbrăcată, desculță, care cerea cu glas de tunet : Să plece guvernul! [...] Populația Capitalei ne dă exemplu. Un exemplu frumos, grăitor"**.

P.C.R. celelalte forțe de stînga au folosit din plin pozițiile cucerite în diferite verigi ale aparatului de stat, împiedicînd reacțiunea să utilizeze aceste organe în scopurile ei, obținînd, cu ajutorul maselor, un șir de măsuri pe calea democratizării țării. Este semnificativ că față de august 1944 cînd partidele de stînga aveau doar doi reprezentanți în Consiliul de Miniștri, în noiembrie 1944, cînd s-a format cel de-al doilea guvern prezidat de generalul C. Sănătescu, forțele democratice compunînd F.N.D. aveau 10 reprezentanți, între care vicepreședintele Consiliului de Miniștri, șase miniștri și trei subsecretari de Stat. Deși raportate la totalitatea guvernului (alcătuit din 33 persoane) forțele democratice se aflau încă în minoritate, dar o minoritate extrem de activă, partidele muncitorești au reușit, chiar în aceste condiții, să impună importante măsuri legislative: Legea privind epurarea aparatului de stat, Legea de organizare a sindicatelor și Statutul Minorităților. Prezența în guvern a patru miniștri comuniști și social-democrați a constituit în aceste condiții nucleul noii puteri de stat muncitorești-țărănești, ce avea să se instaureze la 6 martie 1945.

Aceste poziții cîștigate, munca politică desfășurată de P.C.R. în rîndurile armatei, ca și preocuparea partidului de constituire și pregătire a propriilor formațiuni de luptă înarmate, au avut un rol important în activitatea de paralizare a încercărilor burgheziei de a dezlănțui un război civil, apărînd din toate puterile interesele forțelor revoluționare. Apreciind faptul că P.C.R. s-a orientat just, atunci cînd a acționat ferm pentru constituirea și dezvoltarea propriilor forțe militare, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: **„Existența gărzilor patriotice — care cuprindeau în rîndurile lor peste 70 000 de oameni ai muncii înarmați — a permis forțelor democratice și revoluționare să dejoace o serie de acțiuni represive ale reacțiunii și să asigure dezvoltarea cu succes a luptei pentru un guvern democratic"**.

*

Instaurarea la 6 martie 1945 a unui guvern revoluționar democratic cu un pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc se prezintă ca o încununare strălucită a unei etape de luptă, deschisă de insurecția națională antifascistă în care P.C.R. și celelalte forțe democratice aflate în fruntea maselor populare au avut rolul decisiv. Multitudinea de forme și metode de luptă adoptate de P.C.R. în conformitate cu condițiile specifice ale dezvoltării țării, au reliefat justețea orientării politicii marxist-leniniste a partidului, au constituit o afirmare a înaltelor valențe revoluționare ale poporului român, hotărîrea maselor populare de pe întreg cuprinsul țării de a face totul pentru făurirea unei vieți noi, în cadrul unei Românii libere, independente și suverane.

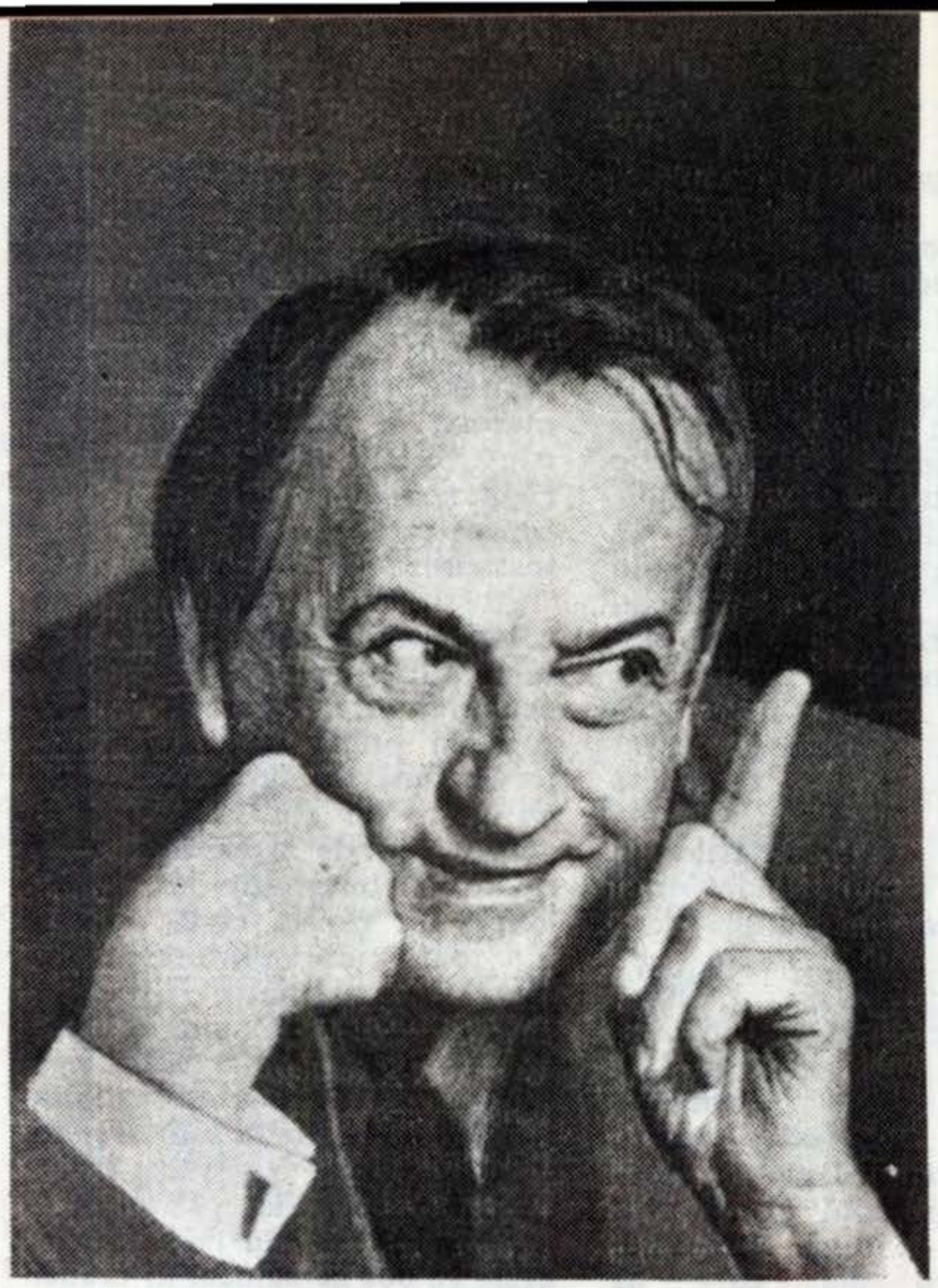

ANDRÉ MALRAUX ŞI AVENTURA UMANĂ A SECOLULUI XX

CRISTIAN POPIŞTEANU

Pentru a patra oară faţă în faţă cu André Malraux. De astă dată la reşedinţa Vilmorin din sătucul Verrières-le-Buisson, situat în centura localităţilor ce împrejmuiesc capitala franceză. Locuinţa — ea însăşi datînd de aproape trei secole — trăieşte sub semnul istoriei. Fostului ministru al Culturii, eminenţei artistice din preajma generalului de Gaulle, omului care în numele umanităţii a înfruntat multe din furtunile veacului odată cu care s-a născut şi pe care cicloanele vieţii nu l-au ocolit, îi place să trăiască împresurat de istorie. O imensă reproducere după o pictură rupestră decorează una din încăperi; volumele de memorii începînd cu Chateaubriand şi sfîrşind cu Malraux acoperă rafturi întregi dintr-o bibliotecă, zeci de albume artistice se găsesc în jurul nostru în acea după-amiază de 25 septembrie 1973, cînd scriitorul mi-a dăruit — cu aceeaşi generozitate de totdeauna — cîteva din orele sale.

Ca şi alte dăţi, de la primele minute a fost vizibil interesul său pentru România, admiraţia sa avînd de astă dată drept obiect cîntecul popular, opera lui Brîncuşi, paradisul păsărilor din delta Dunării. Şi, la fel ca şi alte dăţi, regretul său a fost mişcător pentru imposibilitatea de a ne vizita. „Trebuie să mă folosesc de fiecare clipă ce mi-a rămas pentru a lucra la **Antimemorii**". Acestor cuvinte spuse cu vocea întretăiată a omului căruia i s-a scurtat suflul, dar care vrea să-şi domine slăbiciunea inimii spre a-şi împlini pînă la capăt datoria scrisului*, li s-au adăugat cele de constantă admiraţie pentru politica de independenţă a României, pentru dezvoltarea ei de viitor, pentru ascensiunea artei şi culturii noastre. „Sînteţi posesorii unei moşteniri spirituale şi istorice fabuloase, ceea ce oferă artiştilor români de astăzi potenţa creatoare a unui univers de o puternică inventivitate şi rară vitalitate. Dar nu numai artiştilor, ci şi, poate chiar mai mult, istoricilor români care mi se pare că au în faţă un teren de explorare formidabil. Aici, pe acest teren se pot construi adevărate «Cariatide» care să aducă istoria românească într-o viziune universală".

Intrată, ca şi în celelalte prilejuri, atît de firesc pe făgaşul istoriei, conversaţia a urmat firul gîndurilor lui Malraux despre rolul ce revine ştiinţei istoriei în zilele noastre. Aceste gîn-

* În această iarnă Malraux este prezent în librăriile pariziene cu trei noi volume **La Tête d'obsidienne, Lazare, L'Iréel.**

duri mi-au apărut atunci, în amurgul zilei încheiate la Verrières-le-Buisson, o încununare a permanentei atracții a scriitorului către istorie. În scrierile, ca și în acțiunile acestui atît de zbuciumat și de contradictoriu scriitor al evului nostru, care s-a aflat adesea în avanposturile luptei antifasciste, care s-a înrolat temerar sub stindardul ideilor înaintate ale epocii sale, care a plătit tribut ideologiei și politicii dominante în societatea franceză contemporană, istoria a reprezentat și reprezintă un însoțitor nedespărțit.

„Am fost întotdeauna sub o dublă dominație: a demonului Artei și al Istoriei. Arta este aceea care a statornicit întîlnirile mele cu istoria" — mi se confesează Malraux.

Trebuie să recunoaștem fertilitatea întîlnirilor sale cu istoria care au îmbogățit literatura și nu numai literatura*, cu un fior uman incandescent.

Transcriu aici cîteva crîmpeie din ceea ce gîndește Malraux la ora întîlnirii noastre. „M-am simțit toată viața **angajat** istoricește și nu pe o singură baricadă: în scris, în faptă, în reflecție. **Misiunea istoricului este** — cred eu — **să facă inteligibilă aventura umană și aventura umanității".** Aici vocea lui Malraux a căpătat acele celebre inflexiuni patetice atît de proprii lui. „Ce altceva este istoria decît o necontenită și cutezătoare aventură a omului și a omenirii?

Datorăm lui Marx și interpretării sale istorice faptul că această aventură a devenit inteligibilă. Nu e deloc extravagantă afirmația că marxismul a revoluționat știința istorică. Așa după cum Darwin a revoluționat cu teoria speciilor biologia, Marx a introdus, prin teoria luptelor de clasă, determinismul în evaluarea istoriei. Cine mi se pare de asemenea cu adevărat important, privind înapoi la marii gînditori, este Hegel. Fără Hegel mă îndoiesc ca Marx să fi putut elabora concepțiile sale. Hegel trebuie în continuare admirat pentru că a mers la esența fenomenelor istorice. Și dacă vrem să ne păstrăm probitatea să nu-l uităm pe Freud, autenticul deschizător de drum (nu cel vulgarizat de epigoni) în psihoistorie și psihosociologie".

Dialogul cu Malraux poate fi aparent derutant. Escalada ideilor se ordonează arareori după întrebările sau opiniile interlocutorului. Și dintr-o dată el revine exact cu răspunsul așteptat.

„Trăim o epocă fără precedent, în care vechile structuri istorice s-au destrămat sau se risipesc, iar cele noi, infinit mai complexe, sînt abia constituite sau pe cale de închegare. Ideile civilizațiilor sînt asemenea organismelor vii; ele se dezvoltă după legile lor proprii, fiecare cu o structură proprie. Iată de ce consider că și adevărul istoric trebuie căutat potrivit anumitor legi. Și evident luptele de clasă, determinismul materialist și dialectic, neapărat dialectic, explică civilizațiile de pînă la noi. Istoria este desigur cel mai autentic dintre judecători. Istoria învinge însăși moartea. Am avut timp să meditez asupra acestui subiect recent cînd eram la un pas de moarte și rezultatul a fost volumul **Lazare**, în care descriu gîndurile și luptele unui om aflat într-o stare foarte gravă, aproape sfîrșit".

Spațiul strict limitat al revistei nu-mi permite relatarea altora din spusele scriitorului. Reproduc doar gîndurile sale de viitor, de care era cu deosebire preocupat. „Sîntem la sfîrșitul unei istorii și la începutul uneia noi, a unor extraordinare transformări și prefaceri. Epoca mașinilor electronice va schimba radical înfățișarea civilizației terestre. Am curajul să spun că sînt ultimul scriitor al civilizației noastre care am trăit în epoca Imperiului britanic și înțeleg prin aceasta o epocă apusă pentru totdeauna. Acum este mai valabil ca oricînd adevărul că istoria este irepetabilă. Omenirea este în căutarea unei conștiințe planetare, singura capabilă să o apropie de ansamblul descoperirilor revoluției tehnico-științifice.

Cibernetizarea și celelalte complicate descoperiri determină nu numai saltul calitativ față de trecut, ci și o problematică nouă a comunicării. Fără îndoială că Napoleon s-ar fi putut face înțeles de Ramses II, dar este clar că John F. Kennedy nu ar fi fost un om inteligibil pentru Napoleon. La fel cum Voltaire nu ar fi putut pricepe nimic din limbajul lui Albert Einstein, în vreme ce, deși în dezacord filozofic total cu Sf. Augustin, patriarhul ateismului ar fi avut o limbă comună cu acesta. O comunicare care vreme de secole și chiar de milenii s-a menținut pe o linie de continuitate, acum, în epoca noastră computerizată, a fost plasată sub o semantică nouă, expresie a noii tehnici revoluționare. Totul va depinde de felul în care omenirea va deveni conștientă de nivelul atins de știință. Știința poate face totul pentru om, în afară de a-l face pe om însuși! Elementul demiurgic rămîne omul, lui îi încredințăm mai departe speranțele noastre. Și sînt convins că ceea ce este indivizibil în om și ceea ce unește umanitatea se vor păstra pentru eternitate. **Sîntem în ceasul în care trebuie să învățăm să prevenim istoria".**

Însoțit de ultima confidență a scriitorului („al doilea volum din **Antimemorii** va apărea în primăvara '75"), care se simte extrem de mîndru că și-a asumat responsabilitatea de a da la iveală dialogurile sale cu oamenii de stat**, mi-am luat rămas bun de la André Malraux, mulțumindu-i în numele cititorilor **Magazinului istoric.**

---

* Eseul despre **Eliberarea Parisului** pe care André Malraux l-a încredințat **Magazinului istoric**, nr. 7 - 8/1969 pentru numărul special consacrat jubileului de 25 ani al eliberării României de sub dominația fascistă (reluat ulterior după volumul **Oratii funebre** în revista **Secolul XX**, în nr. 128/1971) ca și multe alte pagini ale sale, reprezintă proză istorică în cel mai deplin înțeles al cuvîntului.

** Edificatoare în privința atitudinii sale vehement critice, atunci cînd îmi spunea „scriitorii sînt foarte vinovați scriind prea puțin, mult prea puțin, despre marii oameni de stat", sînt paginile de prefață la volumul **Les chênes qu'on abat...**

FILE DE ISTORIE ARAUCANĂ

EUGEN POP

Pe o fîşie de pămînt care se întinde între Anzi şi Oceanul Pacific de-a lungul a peste 4 300 kilometri — acolo unde clima îşi face de cap pe scara meridianelor emisferei sudice — întîlnim acea „geografie nebună", înfăţişată de scriitorul chilian Benjamin Subercaseaux într-un eseu în care competenţa ştiinţifică se armonizează perfect cu imaginea literară.

Există, însă, în centrul acestei regiuni chiliene o zonă unde clima indică o relaxare, o împăcare a naturii cu sine însăşi. Nu pentru că Anzii nu ar fi înfioraţi şi aici de acele năpraznice terremotos **(„cutremure"), care scufundă oraşe, coboară sau ridică porţiuni întinse ale litoralului oceanic, ci pentru că aici, chiar şi la înălţimi unde, de obicei, munţii sînt nişte titani pleşuvi, Anzii se făiesc cu coame de păduri dese în umbra cărora se lăfăiesc ferigi uriaşe, cu văi însorite, avînd un pămînt mănos, care poate da şi trei recolte pe an. Aici e şi împărăţia falnicei** araucaria **— conifer ce atinge o sută de metri — şi a crîngurilor de** copihue, **floare albroz, în formă de clopoţel. În zona marilor lacuri privitorului i se înfăţişează un peisaj cu totul neobişnuit: imaginea codrilor de** arrayan **— copac alintat şi de om şi de natură, care primăvara îşi spuzeşte coroana cu o puzderie de flori albe — apare ca o ninsoare de vară.**

În această zonă, care se întinde din centrul către sudul actualului stat Chile, au locuit şi locuiesc indienii araucani. În primele decenii ale secolului XVI, cînd conchistadorii spanioli şi-au făcut apariţia în aceste locuri, araucanii aveau o civilizaţie originală. Timp de trei secole cît a ţinut dominaţia spaniolă, ei s-au împotrivit cu îndîrjire invadatorilor, fiind singurul neam de indieni care n-a fost supus cu desăvîrşire.

Pînă de curînd, istoricii, etnografii şi arheologii s-au ocupat relativ foarte puţin de araucani. Poate pentru că ei n-au lăsat posterităţii culturi strălucite ca acelea făurite de incaşi în Peru, de indienii maya în America Centrală sau de azteci în Mexic. Dar cei pasionaţi de enigmele istoriei pe pămîntul american încep să cerceteze cu un interes, ce-i drept încă puţin satisfăcut, „misterul araucan".

La sud de Bio-Bio

După o primă expediție nereușită, în 1540, unul din comandanții trupelor conchistadorului spaniol Pizarro, Pedro de Valdivia* a izbutit să treacă Anzii încercînd să supună pe localnici. Cel puțin acesta i-a fost planul. Conchistadorul a fost încurajat și de faptul că, la început, unele triburi de araucani au manifestat o ciudată lipsă de rezistență. Motivul era credința băștinașilor — nu se știe în ce fel formată — că oamenii albi cu barbă sînt nemuritori și, ca atare, și invincibili. Așa au stat lucrurile pînă cînd un șef de trib, deosebit de curajos, împreună cu un grup de războinici care-l urmau orbește, au răpus un spaniol. Grupul s-a întors în sate, provocînd **chivotea,** vacarmul de țipete cu care se anunța, de obi-

cei, inițierea pregătirilor de război. Două cuvinte — **Labali-Labali** („E muritor! E muritor") — s-au transmis din trib în trib, anunțînd că omul alb cu barbă nu are viață veșnică și, deci, poate fi învins. La 11 septembrie 1541 — consemnează cronica — araucanii s-au năpustit asupra orașului Santiago și, în mai puțin de 11 ore, cetatea abia înfiripată a fost transformată într-o mare de flăcări.

Hotărînd să-și consolideze puterea în nord și trebuind să se reîntoarcă pentru un timp în Peru, Pedro de Valdivia a amînat campania împotriva araucanilor, neîndoindu-se, însă, cîtuși de puțin de succesul ei. Într-o epistolă trimisă împăratului Carol V, Valdivia — care, de altfel, s-a distins cu adevărat prin calități militare și virtuți de ctitor de orașe — a lăsat să se vadă vanitatea de care era cuprins în aprecierea viitoarelor înfruntări și a forței oamenilor cu care urma să se războiască. A recunoscut că araucanii se arată demni (îl cheamă mereu la înfruntare deschisă), dar credința lor că ar putea să reziste spaniolilor i s-a părut ridicolă. „Îi voi omorî pe toți, a scris el regelui Spaniei [...]. Și nu va trebui să rămînă nici unul, și nu le va ajunge zăpada pentru a se îngropa de vii în pămîntul de unde au ieșit. Căci pe toți îi voi afla..." a încheiat conchistadorul.

Epistola fiind trimisă, Pedro de Valdivia a trecut Fluviul Bio-Bio, începînd să pună pietrele de temelie ale unor noi așezări: Angol, Villarica, Tucapel...

„Du-te săgeată!"

O **alpaca,** blîndul animal al platourilor din Munții Anzi, este sacrificată sub copacul sacru **foye.** Cel mai bătrîn șef de trib al araucanilor, Colo Colo, înmoaie vîrful unei săgeți în sîngele cald al animalului și o trimite tribului vecin. La rîndul său, căpetenia acestuia o face să-i parvină tribului celui mai apropiat. Este ritualul „du-te săgeată!", prin care se întreprinde mobilizarea generală pentru războaiele de apărare a gliei. Săgeata cu vîrful mînjit de sînge zboară în toate cotloanele munților, pe care araucanii îi cunosc ca în palmă. Ei nu au o conducere centralizată, iar în situațiile excepționale, care cer concentrarea forțelor, cel mai în vîrstă șef de comunitate lansează săgeata muiată în sînge de alpaca. Acum invazia spaniolilor obligă la alegerea, în timpul cel mai scurt, a unui **toqui,** șef suprem pe vreme de război. Trebuie înlăturate certurile care, de obicei, însoțesc procedeul alegerii unui toqui și, de aceea, aspiranții convin, se pare la sugestia lui Colo Colo, ca șefia oștirii să fie încredințată celui care va izbuti să ducă în spinare, cît mai mult timp, un trunchi gros, pe care oameni cu putere obișnuită abia pot să-l ridice. În această competiție iese victorios Caupolican (numele lui înseamnă „dur cum e cremenea"), care poartă trunchiul „o zi întreagă și o noapte aproape întreagă".

Alături de Caupolican apare, încă de la începutul luptelor, un tînăr indian, Lautaro, pe care istoricii chilieni îl consideră „demn să figureze în rîndurile celor mai străluciți generali ai lumii". Ivirea acestuia provoacă stupefacție printre spanioli. Căci el fusese unul din oamenii de încredere ai lui Valdivia. Cel puțin așa crezuseră spaniolii, care încercaseră să-și completeze armata cu indieni care se arătau supuși noilor rînduieli. În perioada luptelor ce aveau să urmeze, conchistadorii își vor da seama de ce dovedise Lautaro atîta străduință în cunoașterea modului de organizare și de funcționare a sistemului militar spaniol.

În ianuarie 1554, are loc o ciocnire hotărîtoare între spanioli și araucani, la Tucapel. Folosind un sistem de joncțiune a trupelor în momente hotărîtoare ale bătăliei finale, araucanii nimicesc aproape în întregime pe invadatori. Foarte puțini spanioli izbutesc să fugă, dar, ulterior, sînt și ei prinși, căci Lautaro luase măsuri pentru blocarea tuturor căilor de retragere. Nici Pedro de Valdivia nu reușește să scape, fiind ucis în lupta corp la corp cu Lautaro. Conchistadorul cade învins la picioarele araucanului „el cel care n-avea egal în luptă, învingător în mii de bătălii, el, căpitan al lui Carol V..."

Alte cronici relatează diferit moartea lui Valdivia. Adus în fața lui Caupolican și Lautaro — consemnează una din ele — Valdivia cere să i se cruțe viața, făgăduind, în schimb, retragerea spaniolilor de pe pămîntul de la sud de Bio-Bio. Într-o biografie închinată lui Lautaro, scriitorul Fernando Alegria redă, astfel, scena judecării căpeteniei spaniole: „Colo Colo prezida sfatul. Alături de el stăteau Lautaro și Caupoli-

---

* Vezi **Magazin istoric,** nr. 6/1973.

can și — strînse cerc în jurul lor — celelalte căpetenii. A început judecarea conchistadorului și, de îndată, s-a observat formarea a două tabere: cea a lui Lautaro, care cerea să fie cruțată viața lui Valdivia, și alta care era pentru pedeapsa

cu moartea. Lautaro și-a făcut auzit glasul, iar rațiunile expuse de el dobîndeau greutate în fața majorității, cînd, deodată, s-a petrecut ceva pe cît de oribil, pe atît de rapid și, ca atare, de inevitabil. Una dintre căpetenii s-a ridicat în picioare să-și spună părerea și, în focul perorării, s-a apropiat de prizonier. Avea în mînă un ciomag pe care tot îl învîrtea amenințător și, deodată, spre uluirea tuturor, înjurînd ca un turbat, l-a izbit pe conchistador cu ghioaga în cap, cu atîta ferocitate încît acesta a căzut mort pe loc. Lautaro și Caupolican s-au aruncat asupra indianului, voind să-l pedepsească pentru fapta lui. Dar glasul lui Colo Colo i-a chemat la luciditate și au trebuit să treacă cu vederea incidentul, pentru a nu provoca o dezbinare care ar fi fost fatală pentru campania care abia începuse..."

Mîndrul popor nesupus

Războiul a continuat. Araucanii au pus stăpînire pe cea mai mare parte a teritoriului locuit de ei și cotropit de spanioli. Renumitul bard al Conchistei, Alonso de Ercilla*, foarte sensibil la virtuțile și cultura băștinașilor, cîntă cu admirație faptele de arme ale araucanilor, „mîndru popor nesupus", care „a făcut să tremure în jurul lui pămîntul" și „n-a fost niciînd vreun rege care să poată supune acest neam".

La 23 februarie 1554, noul comandant al corpului expeditionar spaniol, Francesco de Villagra, a fost și el înfrînt, trebuind să-și abandoneze și tunurile, pe care Lautaro le-a inclus în armamentul său. Araucanul a trecut glorios la nord de Fluviul Bio-Bio și, de pe una din coline, și-a înălțat strigătul de bucurie spre norii în care, după credința locului, se întruchipa Pillan, forța împlinirilor. Cu o pornire nestăvilită, Lautaro și-a încredințat zărilor faima sa: **Inche Lautaro, apumbin te pu huinca** („Eu sînt Lautaro, cel care i-a învins pe spanioli").

Rapoartele căpeteniilor spaniole angajate în cucerirea teritoriilor araucane exprimă surpriza extraordinară produsă de înfrîngerile suferite, deruta și neputința de a-și explica isprăvile de arme ale indienilor ce-și zic **mapuche**.** În unele rapoarte, victoriile indienilor ajung să fie atribuite unor „vrăji", cuprinse în **arenga,** cuvîntări pe care vracii și conducătorii indienilor le țineau în fața oștilor înainte de bătălie.

Unul din erudiții cercetători ai istoriei araucane, Franciaco A. Encina, autorul tratatului **Historia de Chile** („Istoria chiliană"), în 20 volume, analizează complexul factorilor cu totul deosebiți care au concurat la marile victorii ale indienilor.

„Ceea ce i-a șocat cel mai mult pe adversarii lor — scrie Encina — a fost energia militară desfășurată de mapuches. Începînd cu bătălia de la Tucapel, nici un spaniol n-a mai privit războiul din Araucania drept o campanie obișnuită, împotriva unor sălbatici, asemănătoare acelora care aveau loc în **llanuras** («preerii») sau în **selvas** («păduri») din restul continentului. [...] Spiritul războinic al poporului araucan a dovedit o tenacitate care frizează limitele neverosimilului; nu numai că a rezistat celor mai grele încercări, dar adversitățile păreau că-l însuflețesc în loc să-l descurajeze".

Eroismul araucanilor a avut un rol important în luptele cu spaniolii, subliniază Encina, dar rezistența de trei veacuri la atacurile conchistadorilor se explică, în primul rînd, „prin fertilitatea gîndirii lor militare. Curajul, fără puternica imaginație militară creatoare, i-ar fi condus la un sacrificiu inutil: ar fi scurtat durata înfruntării în loc de a o prelungi. În fața noilor elemente de desfășurare a războiului — total necunoscu-

te de ei — pe care le foloseau spaniolii, indianul mapuche a inventat noi arme și a conceput o nouă tactică și o nouă strategie".

Armele tradiționale — săgeata și praștia, la care se adaugă cele numite de spanioli **boleadores** (trei frînghii cu sfere de lemn la capete, care se folosesc pentru împiedicarea și prinderea celor urmăriți) — sînt completate cu sulițe și buzdugane. Lautaro îi învață pe oamenii lui cum să mînuiască archebuzele și cum să tragă cu tunurile capturate de la spanioli. Este interesant de semnalat că apariția calului, animal necunoscut de băștinașii din America și care, prin imaginea

---

* Alonso de Ercilla, căpitan în oastea spaniolă, și-a cucerit faima nu ca militar, ci ca autor al unor poeme, devenite celebre despre țările și popoarele Lumii Noi. Poemul **La Araucania** este închinat cuceririi de către spanioli a teritoriului chilian de azi și eroismului araucanilor — **n.a.**

** Denumirea de araucani a fost introdusă de spanioli care au folosit acest termen care se referea la triburile din zona Fluviului Bio-Bio — **n.a.**

„contopirii" lui cu omul alb, îi speriase atît de mult pe indienii din alte regiuni ale continentului, nu produce un efect similar și asupra araucanilor. Lautaro chiar îi instruiește pe cei din trupele lui de avangardă în folosirea calului. Oricine își poate imagina efectul psihologic ce-l va fi produs în timpul unei bătălii apariția lui Caupolican în fruntea oastei araucane pe superbul cal alb ce-i aparținuse lui Pedro de Valdivia.

Mai mult, araucanii încearcă, și în multe cazuri reușesc, să folosească mai bine mijloacele de luptă ale spaniolilor decît aceștia înșiși. La foarte puțin timp după ce spaniolii trec Bio-Bio, conchistadorii constată cu stupoare că araucanii impun terenuri de luptă pe care folosirea cavaleriei devine imposibilă. În situația cînd nu pot ocoli înfruntarea pe teren deschis, araucanii folosesc o „armă diabolică" (cum o apreciază istoricul Góngora Marmolejo), utilizată pentru prima oară în bătălia de la Marigueno; e vorba de un fel de lasou cu care araucanii îi „înhață" pe călăreți, trăgîndu-i de pe cal. Indienii încep să reflecteze și asupra tacticii retragerii, bătîndu-se întotdeauna în apropiere de rîpe sau de povîrnișuri împădurite. Ei învață să taie retragerea dușmanului după înfrîngere, lăsîndu-l să se afunde în locuri accidentate, după care le închid drumul cu ziduri de piatră și tot felul de alte obstacole. Araucanii mai folosesc și capcane, gropi camuflate în care cad și cal și călăreț. Ei construiesc o serie de fortărețe, ca aceea de la Quiapo, amplasîndu-le în locuri bine alese, cu un teren deschis în față și cu fortificații naturale în flancuri.

Encina evocă pregătirile lor militare care au trebuit să învingă mii de dificultăți, generate fie de natură, fie de superstiții, ori de nevoia de a căra cu ei totul, inclusiv alimentele; armata lor se împarte în coloane pentru marșurile pe care trebuie să le facă și se concentrează în cazul bătăliilor, exact așa cum vor proceda armatele lui Napoleon 250 ani mai tîrziu. Una din căpeteniile spaniole, Claudio Gay, constată cu admirație, virtuțile războinice ale araucanilor și recunoaște că „lupta permanentă avea la bază tactica și vitejia acestor bărbați de neînvins. Numărul cu adevărat notabil al războinicilor, notabil prin fapte uimitoare pare de necrezut". Cucerit de calitățile militare ale araucanilor, deși îi erau inamici, Claudio Gay scoate în evidență faptul că prețuirea lor era cu atît mai apreciată, „cu cît dușmanii lor erau învingătorii Europei [...] Ceea ce spaniolii n-au putut face aici n-ar fi putut să facă în circumstanțe identice, nici o altă armată". Un istoric chilian, Richardo Latcham, scrie că rezistența araucană apare „uimitoare, mai ales dacă se are în vedere că era vorba de un popor pus dintr-o dată în condiții absolut noi pentru el și că această evoluție [în timpul războaielor cu spaniolii — **n.a.**] n-a fost rezultatul unei experiențe îndelungate și a studierii altor metode, ci rolul unei foarte atente observări a faptelor prin prisma geniului lor intuitiv".

Istoria consemnează zeci de bătălii crîncene, sîngeroase, între araucani și spanioli. Din cînd în cînd spaniolii reușesc să forțeze Bio-Bio, dar riposta araucană îi alungă mereu la nord de fluviu. În iarna anului 1558, la Quiapo, spaniolii izbutesc să învingă oastea araucană; în 1598 araucanii se răscoală din nou și — după lupta de la Curalaba — conchistadorii sînt hărțuiți în permanență de către populațiile băștinașe de la sud de Bio-Bio.

Buenos Aires, decembrie 1974

• Clio anunță • Clio anunță • Clio anun

■ „Referendum" Panait Istrati la Vouvry

Soarta și spiritul său mereu căutător i-au purtat pașii lui Panait Istrati și în Elveția.

Venind din Franța, în anii ce au urmat primului război mondial, Istrati se stabilește în comuna Vouvry din cantonul Valais, unde speră să-și cîștige existența în condiții ceva mai omenești. Este angajat ca muncitor agricol la concernul chimico-farmaceutic Ciba-Geigy. Curînd devine tractorist. Locuitorii comunei îl „adoptă" cu simpatie, chiar cu dragoste. În fața unui pahar de „fendant" sau a celebrului rachiu de pere (williamine), scriitorul proletar le povestește despre ororile războiului, le vorbește în cuvinte înflăcărate despre revoluția din Rusia. Este deseori întrebat și despre meleagurile natale, despre oamenii din România. Istrati le povestește cu mult har istorii din care mai tîrziu multe vor alcătui subiectele scrierilor sale.

Se împrietenește repede cu compozitorul Arthur Parchet, originar din Vouvry și locuiesc un timp în aceeași casă. Flacăra pasiunii lor pentru arta umanistă este întreținută și de vecinătatea unei stele de primă mărime — Romain Rolland, care vine adesea la Villeneuve, la numai cîțiva kilometri de Vouvry. După spusele „bătrînilor" din comună, cei trei se întîlneau și discutau, deseori pînă seara tîrziu.

Dar Istrati nu va rămîne multă vreme la Vouvry, unde prezența îi este semnalată doar între anii 1918-1920. Destinul său zbuciumat îl va chema spre alte orizonturi și spre consacrare.

Locuitorii comunei care astăzi numără peste 2 000 suflete, îi vor păstra însă o vie și fidelă amintire. Chiar și tractorul pe care a lucrat Istrati este păstrat cu veneрație. Scrierile lui Istrati figurează la loc de cinste în biblioteca Centrului școlar din Vouvry. În urmă cu cîțiva ani, locuitorii de aici au hotărît să dea numele scriitorului român unei piețe din apropierea casei în care Istrati a trăit. Au fost aproape o duzină de alte nume de candidați la această onoare. Referendumul a tranșat-o în favoarea ilustrului nostru compatriot. Documentele asupra acestui gest semnificativ stau mărturie în arhiva primăriei și mi-au fost puse cu multă amabilitate la îndemînă de primarul comunei.

Pe unul din pereții fațadei primăriei a fost fixată o placă memorială Arthur Parchet. Acum cîteva săptămîni o altă placă memorială a fost consacrată lui Panait Istrati și fixată pe fațada aceleiași primării din Vouvry. La peste o jumătate de veac, cei doi prieteni se găsesc din nou împreună.

Ana IORDACHE

Berna, decembrie 1974

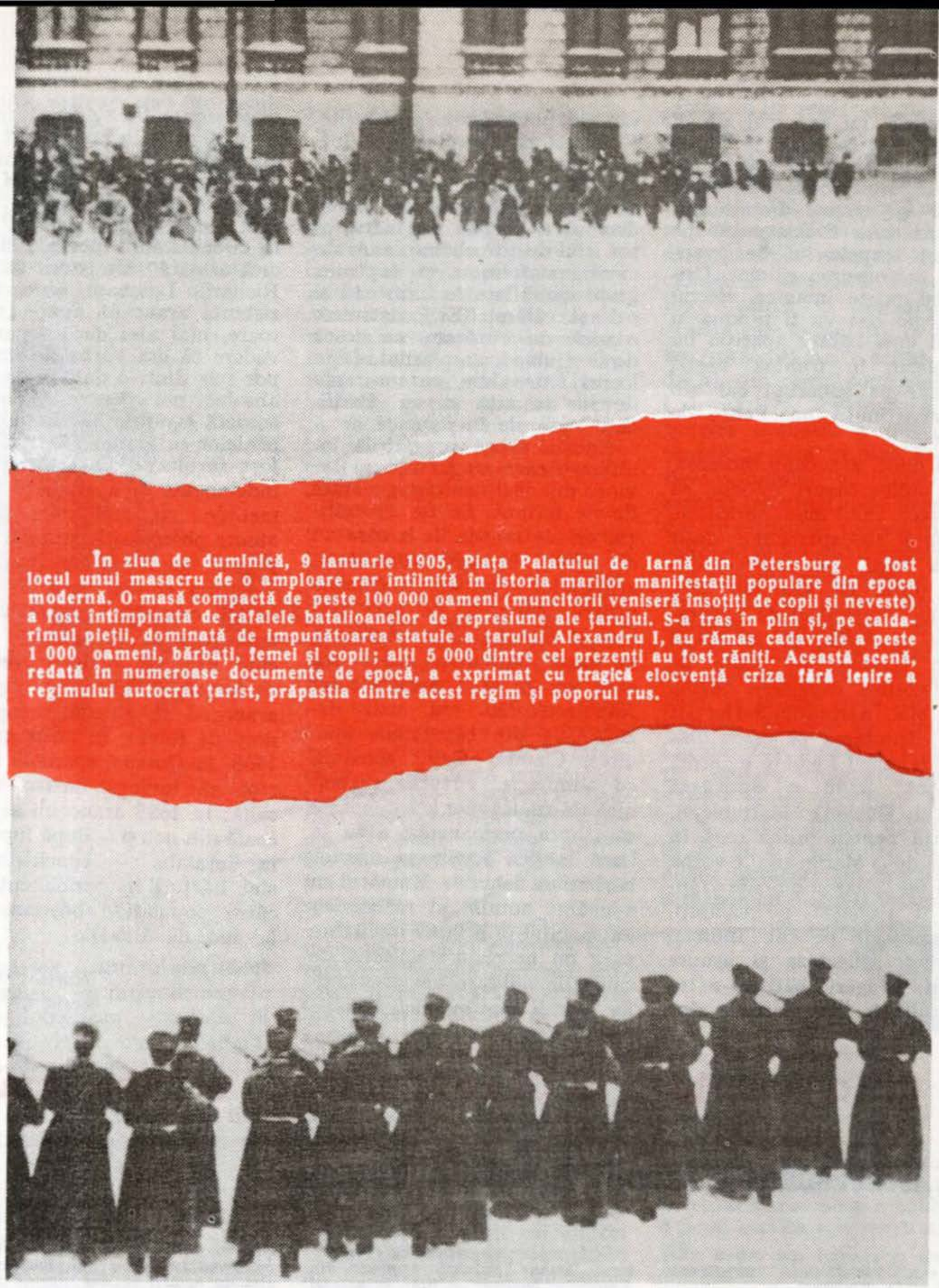

În ziua de duminică, 9 ianuarie 1905, Piața Palatului de Iarnă din Petersburg a fost locul unui masacru de o ampioare rar întîlnită în istoria marilor manifestații populare din epoca modernă. O masă compactă de peste 100 000 oameni (muncitorii veniseră însoțiți de copii și neveste) a fost întîmpinată de rafalele batalioanelor de represiune ale țarului. S-a tras în plin și, pe caldarîmul pieții, dominată de impunătoarea statuie a țarului Alexandru I, au rămas cadavrele a peste 1 000 oameni, bărbați, femei și copii; alți 5 000 dintre cei prezenți au fost răniți. Această scenă, redată în numeroase documente de epocă, a exprimat cu tragică elocvență criza fără ieșire a regimului autocrat țarist, prăpastia dintre acest regim și poporul rus.

24 ianuarie 1905 : MUNCITORII ROMÂNI — SOLIDARI CU PROLETARIATUL RUS

NICOLAE COPOIU

Manifestația de la 9 ianuarie 1905 s-a înscris în șirul viguroaselor ridicări la luptă ale maselor muncitorești din Rusia acelei perioade. Alături de detașamentele cele mai înaintate ale proletariatului, aflate sub influența bolșevicilor, au luat parte și alte zeci de mii de muncitori, cu o conștiință de clasă abia în formare, care mai credeau că îmbunătățirea situației lor va veni de la țar. Iată pentru ce a fost posibil ca această grandioasă ieșire a maselor în stradă să se desfășoare sub forma unei procesiuni quasi religioase, avînd în fruntea ei un preot, „Popa Gapon", dovedit mai tîrziu a fi fost în serviciul Ohranei (poliției secrete). Manifestanții își propuneau să înmîneze o petiție, prin care suveranul era implorat, în termeni respectuoși, să facă ceva pentru înlăturarea mizeriei și greutăților vieții în care trăiau masele de muncitori. Dar, sub influența unor muncitori organizați, petiția cuprindea și o serie de revendicări ale partidului clasei muncitoare: 8 ore de muncă, amnistie politică, libertatea politică, dreptul la luptă împotriva exploatării capitaliste ș.a. Ea se încheia cu aceste cuvinte: „Am ajuns la capătul răbdării. Pentru unii a sosit clipa îngrozitoare cînd preferăm să murim decît să continuăm a îndura chinuri insuportabile [...] Pentru noi nu există decît două căi: spre libertate și fericire, ori spre moarte...".

Evenimentele din Petersburg au zguduit opinia publică de pretutindeni. În forme diferite, de la țară la țară, aceasta și-a exprimat protestul împotriva „băii de sînge" din Piața Palatului de Iarnă. În România, masele de oameni ai muncii și-au manifestat cu vigoare indignarea față de barbariile țariste. Forța cea mai importantă ce a dat glas protestului românesc a fost clasa muncitoare, care, înțelegînd sensul evenimentelor din „Duminica sîngeroasă" de la Petersburg, a văzut în ele începutul unei mari revoluții.

O revoluție așteptată

Cine citește documentele mișcării muncitorești și socialiste din România de la sfîrșitul secolului trecut poate remarca ușor un fapt caracteristic: o foarte bogată și exactă informație asupra mișcării revoluționare din Rusia. Cu toate că această mișcare se afla în adîncă ilegalitate, socialiștii din țara noastră cunoșteau și popularizau prin presa lor date și fapte semnificative din activitatea revoluționarilor ruși.

Cel puțin două motive explică interesul deosebit al mișcării noastre muncitorești și socialiste pentru luptele revoluționare din Rusia. Este vorba, în primul rînd, de legătura directă pe care o aveau unii militanți români cu revoluționarii ruși, datorită trecerii acestora prin țara noastră ca refugiați politici. Aceștia găseau în România nu numai ospitalitatea tradițională a poporului, ci și oameni dornici și interesați să-i sprijine în acțiunea lor de combatere a regimului autocrat. În al doilea rînd, socialiștii români nutreau o vie dorință și încredere într-o iminentă revoluție în imperiul țarist, sub loviturile căreia să se prăbușească cel mai reacționar regim social-politic din Europa.

Popa Gapon și prefectul Poliției din Petersburg în timpul evenimentelor din 9 ianuarie 1905

„Vă puteți imagina — scria Constantin Dobrogeanu-Gherea lui Plehanov*, referindu-se la luptele muncitorimii ruse desfășurate la mijlocul ultimului deceniu al secolului trecut — impresia pe care au produs-o grevele rusești asupra socialiștilor români, în general, și asupra mea, în special". Presa noastră muncitorească, îndeosebi cotidianul **Lumea nouă** au relatat pe larg, în mai multe articole, lupta muncitorimii ruse, exprimîndu-și admirația și încrederea în succesul ei. Încă în 1895, ziarul amintit, comentînd, sub titlul **Revoluția în Rusia,** demonstrațiile de stradă ale muncitorilor și studenților din Petersburg, care au avut loc în acea perioadă, conchidea că acestea reprezentau un „semn rău pentru guvern". Un an mai tîrziu, în decembrie 1896, trăgînd o serie de concluzii pe marginea mișcării revoluționare din această țară, **Lumea nouă** scria: „Aceste demonstrații care se repetă necontenit [...] ne arată că țarismul se clatină [...] Simptomele se înmulțesc din ce în ce și în întunericul aproape de nepătruns al colosului de la nord se țese o revoluție al cărei rezultat va fi zdrobirea desăvîrșită a țarismului".

Presa socialistă a sesizat faptul că, încă de la sfîrșitul veacului trecut, mișcarea revoluționară rusă nu mai aparținea doar unor intelectuali, ci **proletariatului:** „În Rusia o clasă proletară, mii și mii de muncitori s-au luminat și au ajuns să-și cunoască și puterea și menirea istorică de a dezrobi Rusia".

Cu prilejul relatărilor despre grevele muncitorilor ruși din 1896, în ziarul **Lumea nouă** din 8 decembrie 1896 a apărut numele primei organizații de luptă creată de V.I. Lenin, în 1895, la Petersburg: **Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare****. „Marea grevă a țesăto-

---

* Gheorghi Valentinovici Plehanov (1856-1918), revoluționar și teoretician marxist rus. Prin lucrările sale (**Socialismul și lupta politică, Divergențele noastre** ș.a.) a netezit drumul pentru victoria marxismului în Rusia. Contribuții importante în problemele materialismului istoric, inclusiv în aceea a rolului maselor și al personalității în istorie. Autor a numeroase lucrări de estetică (**Scrisori fără adresă, Arta și viața socială**) — n.r.

** Vezi și **Magazin istoric**, nr. 3/1970.

27 IANUARIE. NUMĂR UNIC. — 10 bani exemplarul 1905.

JOS DESPOTIZMUL!..

ACADEMIA ROMÂNĂ

PROTESTARE IMPOTRIVA MASACRELOR DIN RUSIA

Administrația: Strada Lascar Catargi No. 21 *Editura Cercului „România Muncitoare"*

Singeroasele fapte petrecute în Rusia să corectorul unei revoluțiuni politice și sociale. Mișcarea a putut fi înăbușită în sînge pentru moment, ea a fost însă anunțătoarea unei furtuni care se va dezlănțui în curînd și, zguduind din temelii puternicul imperiu, va răsturna un regim și va transforma o societate.

El[illegible]ni a ajuns la

proletariat, au dezvoltat într'însul conștiința de clasă și acum îl aruncă în lupta supremă pentru desființarea deosebirilor de clase.

Încercările revoluționarilor ruși de a determina un puternic curent revoluționar s'au isbit[illegible]nă acum de un mare [illegible]ghezii industriale [illegible]ariat num[illegible]

democrat și și a asimilat tendințele partidelor similare din străinătate.

Socializmul găsește de astă dată un teren prielnic de dezvoltare. Numerosul proletariat îi furnizează soldați devotați, cari îi răspîndesc și-l fac să fie o forță de temut. Ba chiar guvernul, prin ne[illegible]ilei de o mai rod-

rilor a fost pregătită prin manifeste și apeluri iscălite «Societatea pentru apărarea intereselor populației muncitoare din Rusia»". Într-un articol, apărut în același ziar intitulat **Muncitorii ruși** a fost reprodus „prețiosul document al fraților noștri ruși", un manifest lansat de „Societatea pentru lupta de dezrobire a clasei muncitoare" în ziua de 27 iunie (9 iulie) 1896 în legătură cu greva țesătorilor din Petersburg.

În 1902, gazeta socialistă **România muncitoare** a publicat un articol sub semnătura lui Iosif Nădejde-Armașu, în care, analizîndu-se frămîntările sociale din imperiul țarist, se sublinia: „Steagul roșu al revoluției fîlfîie din nou în Rusia [...] Despotismul nu mai poate ține în frîu **noile forțe** care se dezvoltă în sînul societății. El va fi sfărîmat și razele libertății vor luci și în întunecatul Imperiu rus".

Se vede, din cele arătate mai sus, că socialiștii români au dovedit o clarviziune deosebită în înțelegerea fenomenelor revoluționare din Rusia, în privința **noilor forțe** care se aflau în fruntea avîntului revoluționar al maselor asuprite. Ei au evidențiat faptul, corespunzător realității, că proletariatul reprezenta forța socială cea mai dinamică, cea mai influentă în revoluție, chiar într-o țară mai înapoiată din punct de vedere al dezvoltării economice. Era o anticipare pe care militanții români o susțineau cu energie împotriva teoriei „plantei exotice", conform căreia socialismul nu avea șanse de afirmare în țările cu o clasă muncitoare mai puțin dezvoltată numericește decît în țările occidentale. Iată pentru ce socialiștii de la noi au fost printre cei dintîi în lume care au salutat izbucnirea revoluției din Rusia în anul 1905, văzînd în aceasta, în primul rînd, o expresie a puterii proletariatului rus.

Jos despotizmul!

Aceasta a fost lozinca fundamentală a clasei muncitoare din România la vestea masacrului de la Petersburg. Ea a căpătat o largă difuzare în rîndurile maselor, în conștiința publică din țara noastră, îndeosebi prin istorica adunare din Sala Băilor Eforiei, la puțin timp după „Duminica sîngeroasă" și prin tipărirea în ziua de 27 ianuarie a gazetei intitulată **Jos despotizmul!**

Adunarea de protest a fost convocată pentru ziua de luni 24 ianuarie, printr-un manifest lansat de Cercul socialist „România muncitoare". Pentru a spori semnificația adunării a fost aleasă o zi care amintea tradițiile de luptă pentru unire și libertate ale poporului român.

Manifestul era o adevărată filipică împotriva crimelor țariste: „un fior de groază a străbătut lumea de la un capăt la altul, la auzul cumplitelor atrocități din țara cnutului. Poporul a fost masacrat. Muncitorimea care cerea dreptul ei la viață a fost hoțește măcelărită de slugile tiraniei rusești! Sîngele a curs șiroaie și movile de cadavre au căzut sub gloanțele și săbiile despotismului [...] Iată de ce pretutindeni răsună astăzi strigătul: Jos țarismul!".

Documentul exprima, de asemenea, protestul „împotriva arestării elitei intelectuale ruse", în frunte cu Maxim Gorki și chema, în încheiere, la o întrunire publică „pentru a da o mai mare întindere protestului". Reprodus integral de ziarele **Adevărul** și **Dimineața,** al căror director era Constantin Mille, manifestul a avut un ecou puternic în rîndul muncitorilor bucureșteni.

Temîndu-se de amploarea pe care o lua acțiunea de solidaritate a muncitorimii române, autoritățile burgheze s-au grăbit să închidă sala. „Numeroase companii de jandarmi, vînători și infanteriști, scria ziarul **Adevărul,** au fost aduse și înghesuite prin ganguri în jurul Băilor Eforiei".

Cu o jumătate de oră înainte de deschiderea întrunirii, în timp ce „un public imens venea grupuri, grupuri", s-au produs mai multe incidente, deoarece polițiștii, postați la intrarea în sală, nu lăsau pe muncitori să pătrundă. Sub presiunea masei demonstranților, la fața locului a sosit prefectul Poliției Capitalei, care a trebuit să dispună deschiderea sălii. Erau prezenți peste 1 500 muncitori. În fața lor au apărut membri ai Cercului socialist „România muncitoare", în frunte cu I.C. Frimu. Au luat cuvîntul Al. Georgescu, V. Anagnoste, Valerian Prescurea și I.C. Frimu. Toți vorbitorii s-au referit la cauzele revoluției în Rusia, arătînd că „proletariatul industrial, creat în urma industrializării țării, a ajuns la

maturitate politică [şi] voieşte să iasă de sub tutela despotismului" (V. Anagnoste).

I.C. Frimu, evocînd evenimentele din imperiul ţarist a arătat, totodată, perspectivele dezvoltării mişcării muncitoreşti din România. „Şi la noi ţara se industrializează pe zi ce trece şi proletariatul creşte mereu". Protestînd contra ororilor din Rusia, Frimu a sfîrşit, după cum se relata în gazeta **Jos despotizmul!** „cu o peroraţie înflăcărată care e salutată cu tunete de aplauze". La sfîrşitul întrunirii, cei prezenţi au adoptat următoarea moţiune:

„Cetăţenii întruniţi în sala Băilor Eforiei în urma apelului Cercului socialist «România muncitoare», în scopul de a protesta în contra urgiei dezlănţuite de guvernul rus împotriva poporului, vestejesc cu indignare sălbăticiile celui mai tiran şi mai criminal dintre guverne.

Vestejesc încercarea mişelească de a înăbuşi în sînge legitimele aspiraţii spre libertate ale celui mai apăsat dintre popoare. Condamnă regimul despotic care caută a ţine încătuşată conştiinţa unui neam întreg.

Salută cu dragoste pe bravii luptători care îşi jertfesc viaţa pentru libertatea poporului; salută cu entuziasm elita intelectuală rusă care va merge să ispăşească în pustiurile Siberiei crima de a-şi fi iubit prea mult neamul;

Încurajează şi îmbărbătează pe toţi muncitorii socialişti de a lupta cu energie pînă ce ţarismul se va prăbuşi şi razele libertăţii vor luci şi în întunecatul Imperiu rus. Unesc glasul lor cu al întregii lumi civilizate pentru a striga: jos ţarismul despotic!"

La trei zile după întrunire, în paginile gazetei lor, socialiştii români dădeau o apreciere, ratificată de istorie, acestei întruniri, socotind-o „o zi măreaţă în istoria socialismului românesc".

Muncitorii au încercat să organizeze, în continuare, o manifestaţie în faţa Legaţiei ruse din Bucureşti, dar poliţia i-a împiedicat.

Gazeta **Jos despotizmul!**, tipărită la trei zile după întrunire de Cercul socialist „România muncitoare" avea subtitlul **Protestare împotriva masacrelor din Rusia.** Apărută într-un „număr unic", după cum se preciza pe antet, gazeta a cuprins, în cele opt pagini, articole deosebit de elocvente pentru poziţia socialiştilor români faţă de declanşarea revoluţiei în Rusia şi pentru problemele care se puneau în faţa mişcării muncitoreşti din ţara noastră în acel moment. „Sîngeroasele fapte petrecute în Rusia — se spunea în editorial — au caracterul unei revoluţiuni politice şi sociale. Mişcarea a putut fi înăbuşită în sînge pentru moment, ea a fost însă anunţătoarea unei furtuni care se va dezlănţui în curînd şi, zguduind din temelii puternicul imperiu, va răsturna un regim şi va transforma o societate". Relevînd faptul că izbucnirea revoluţiei ruseşti a fost salutată cu entuziasm de proletariatul din multe ţări ale lumii, editorialul arăta că „muncitorimea română se uneşte cu proletariatul internaţional pentru a-şi afirma solidaritatea cu cei ce luptă". Într-o serie de alte articole (**O lecţie, Tinerimea şi revoluţia, Ţarul pacificator** ş.a.) se făceau ample consideraţii asupra dezvoltării mişcării revoluţionare din Rusia, se exprima solidaritatea de clasă, frăţească, a proletariatului şi a intelectualităţii progresiste din România cu lupta revoluţionarilor ruşi. În legătură cu atitudinea intelectualităţii române, gazeta a reprodus telegrama de protest trimisă ţarului de preşedintele sindicatului ziariştilor români, Al. Ciurcu.

Au fost publicate, de asemenea, documentele întrunirii de la 24 ianuarie: apelul Cercului socialist „România muncitoare", cuvîntările rostite şi moţiunea adoptată la sfîrşitul întrunirii, cît şi materiale cu caracter literar: poezia lui Vasile Alecsandri **Pohod na Sibir** şi cunoscuta poemă a lui Gorki **Cîntecul albatrosului.**

Socialiştii români îşi vor exprima solidaritatea cu eroica luptă a proletariatului rus şi în perioada următoare, cînd marinarii răsculaţi de pe cuirasatul POTEMKIN îşi vor găsi adăpost pe pămîntul ospitalier al României, înconjuraţi de simpatia şi admiraţia clasei noastre muncitoare.

În întîmpinarea celei de-a XXX-a aniversări a zilei Forţelor Armate ale Republicii Socialiste România, Ministerul Apărării Naţionale şi Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice au organizat în Capitală, în zilele de 15 şi 16 octombrie, o amplă sesiune ştiinţifică consacrată temei Armata Republicii Socialiste România — tradiţii şi contemporaneitate, *la care au susţinut comunicări: general de armată* Ion Ioniţă, *prof. universitar dr.* George Macovescu, *general-colonel* Ion Coman, *general-colonel* Vasile Ionel, *general-colonel* Ion Gheorghe, *general-locotenent* Constantin Opriţă, *general-locotenent* Ion Şuţa, *general-maior dr.* Constantin Olteanu, *general-maior* Constantin Antip, *doctor în istorie* Gheorghe Zaharia, *prof. dr. docent* Mihai Berza, *ş.a. În deschiderea şi încheierea lucrărilor acestei manifestări ştiinţifice a luat cuvîntul prof. dr. docent* Mihnea Gheorghiu.

— 150 —

PROTOCOLES
des
Conférences tenues à Paris
du 22 mai au 19 août 1858.

PROTOCLE Nr. I.
Séance du 22 mai 1858.
Présents:
Les plénipotentiaires:
de l'Autriche,
de la France,
de la Grande-Bretagne,
de la Prusse,
de la Russie,
de la Sardaigne,
de la Turquie.

— 151 —

PROTOCOALELE
konferinţelor ţinute la Haris
de la 22 Mai la 19 Avgust 1858.

HROTOKOL Nr. I.
Hedinga de la 22 Mai 1858.
Faţă:
Hleninotenţii:
al Asstriei,
al Franţei,
al Marei-Britanieĭ,
al Hrassieĭ,
al Rassieĭ,
al Sardiniei,
al Tarsieĭ.

— 160 —

les plénipotentiaires adhèrent à cet avis avec empressement.

La discussion étant ouverte sur le rapport de la commission, M. le comte Walewski rappelle qu'il avait déjà eu l'honneur d'exposer au Congrès de Paris les motifs qui, aux yeux du gouvernement français, militent en faveur de la réunion des deux principautés de Moldavie et de Valachie en un seul Etat. Les faits ont prouvé qu'il ne se trompait pas

— 161 —

ferinţeĭ. Aveasta se hriimeute de toţĭ hleninotenţiariĭ ka grabire.

Diskaţia fiind deskisă asapra raportalaĭ komisieĭ, D. komitele Walewski observă ka a avst onoarea a esasne mai nainte kongresalaĭ de la Haris motivele kare în okiĭ gavernalaĭ Franţeĭ. horbesk în favoarea snireĭ ambelor hrinţinate a Moldavieĭ m'a Balakieĭ într'ăn singăr stat. Faptele ăş dovedit ka ns se 'nşelase în-

11

UNIREA PRINCIPATELOR în dezbaterea CONFERINŢEI DE LA PARIS

mai-august 1858

La 24 ianuarie 1859, prin alegerea lui Al. Ioan Cuza ca domnitor în Muntenia, după ce la 5 ianuarie fusese desemnat domn al Moldovei, s-a făcut un pas hotărît spre realizarea statului naţional-unitar român. Evenimentul istoric de acum 116 ani a fost rezultatul firesc al evoluţiei societăţii româneşti, al luptei poporului nostru pentru unitate şi independenţă naţională. Acest act „dorit de veacuri de toţi românii" a fost împlinit prin voinţa poporului român într-o conjunctură internaţională favorabilă.

Revoluţia de la 1848 — deşi înfrîntă prin intervenţia militară a reacţiunii externe — a ridicat dorinţa de unire a românilor la rangul de necesitate istorică. Exprimînd cu claritate acest obiectiv fundamental al luptei poporului nostru, N. Bălcescu scria: „Dacă naţionalitatea este sufletul unui popor [...], unitatea naţională este chezăşia libertăţii lui..." Şi dacă ea nu putuse fi realizată de „voievozii noştri cei mari cu vitejia lor", care „pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră şi muriră", sosise ceasul ca „poporul armat şi întărit de un principiu" să o realizeze.

Fruntaşii paşoptişti emigraţi în diferite centre ale Europei au desfăşurat o amplă campanie politică şi de propagandă pentru a introduce problema Principatelor Române în conştiinţa opiniei publice europene. Ei au adresat memorii diferiţilor suverani şi demnitari din Occident, au publicat articole în presă şi broşuri, solicitînd sprijin pentru rezolvarea problemei principatelor. Personalităţi marcante ale vieţii publice şi culturale europene — Jules Michelet, Edgar Quinet, N.G. Cernîşevski, N.A. Dobroliubov, J. Ubicini, Saint Marc-Girardin, Thibault Lefebvre, J.A. Vaillant, P. Bataillard, Leon Plée, Marco Antonio Canini, Vegezzi Russcala ş.a. — s-au apropiat şi au susţinut cu căldură revendicările românilor.

Toate acestea, dar mai ales starea revoluţionară ce domnea în Muntenia şi Moldova, au făcut ca problema principatelor să se impună atenţiei generale. Ea devenise atît de acută, încît a fost luată în discuţie în timpul tratativelor de pace de la Viena (primăvara lui 1855) şi cu prilejul Congresului de la Paris din 1856, care punea capăt războiului Crimeii (1853-1855).

În timpul lucrărilor Congresului de la Paris, reprezentantul Franţei — contele Walewski, şi cel al Rusiei — Orlov, au sprijinit, din diferite motive, dorinţa românilor de a se uni într-un singur stat. Favorabil s-au manifestat şi reprezentanţii Prusiei şi Sardiniei, ai căror ţări şi popoare se aflau angajate în acelaşi proces de unificare naţională. Anglia, pentru moment, n-a ridicat nici un

fel de obiecții, dar apoi s-a alăturat Austriei și Turciei, care se opuneau din toate puterile unirii Munteniei cu Moldova. Lucrările congresului au reliefat cu pregnanță faptul că interesele marilor imperii prevalau și acestea le dictau în ultimă instanță pozițiile pro sau antiunioniste.

Din cauza divergențelor, congresul n-a putut adopta hotărîri definitive referitoare la statutul principatelor. Înscrierea problemei Unirii între preocupările congresului a constituit însă o afirmare internațională revelatorie a cauzei celei mari a românilor. Întrucît puterile antiunioniste afirmaseră că moldovenii și muntenii nu voiau să se unească într-un singur stat, congresul a hotărît ca poporul român să fie consultat în privința Unirii. Aceasta urma a se face prin întrunirea Divanurilor ad-hoc, formate din reprezentanți ai tuturor claselor sociale. Prevederile Convenției de la 1856 (articolele 22, 23, 24, 25, 26 și 27) lăsau principatele în continuare sub suzeranitatea Porții, dar le puneau totodată sub garanția colectivă a celor șapte puteri. O comisie specială formată din reprezentanții acestora, urma să fie trimisă la București spre a cerceta situația din Principatele Române. Pe baza constatărilor proprii și a hotărîrilor celor două Divanuri ad-hoc, comisia trebuia să formuleze propuneri privind viitoarea organizare politico-administrativă a principatelor. Propunerile urmau a fi supuse discuției puterilor garante, pentru ca acestea să elaboreze un statut de organizare a Principatelor Române.

Problema Unirii a ajuns — la mai puțin de un deceniu de la revoluția pașoptistă — în centrul vieții politice a principatelor, iar soarta ei depindea hotărîtor de acțiunea energică a poporului. Luptînd împotriva tuturor urzelilor reacțiunii interne și externe*, care se opuneau mersului înainte al societății românești, masele populare, forțele progresiste și-au impus voința.

În ziua de 10/22 mai 1858, reprezentanții puterilor garante — Franța, Rusia, Anglia, Prusia, Austria, Turcia și Sardinia — s-au întrunit la Paris în cadrul unei conferințe spre a lua în dezbatere raportul comisiei cu privire la situația principatelor. Spre a facilita lucrările conferinței și a da o bază discuțiilor, în ședința din 5 iunie, reprezentantul Franței a supus atenției celorlalți participanți un proiect de document, care a fost dezbătut în cadrul mai multor ședințe. În timpul dezbaterilor — caracterizate adesea prin luări de poziții divergente — s-au stabilit, în principiu, liniile generale ale noii organizări a Principatelor Române. Spre a se ușura concretizarea acestor principii generale într-un document final, care să întrunească sufragiile tuturor participanților, în ședința din 3 iulie 1858, plenipotențiarul Franței a fost rugat „să binevoiască a se însărcina cu redacția unui proiect de convenție întemeiată pe bazele hotărîte". Documentul redactat de Walewski a fost adus la cunoștință celorlalți plenipotențiari în ședința din 9 august, proiectul de convenție fiind însoțit și de un proiect de lege electorală.

Ambele documente au fost dezbătute, punct cu punct, în cadrul a cinci ședințe (din 10, 12, 14, 16 și 19 august), textele lor suferind modificări, uneori nu numai ca redactare, ci și în esența prevederilor lor. În final, conferința a adoptat o Convenție privind statutul internațional și organizarea internă a Munteniei și Moldovei, document care reflecta compromisul intervenit între cele șapte puteri de-a lungul negocierilor.

Astfel, deși cele două Divanuri ad-hoc se pronunțaseră ferm pentru Unire, Convenția stabilea doar unirea lor nominală sub titulatura de Principatele Unite ale Moldovei și Munteniei, fiecare rămînînd cu domn, guvern și adunare legiuitoare proprii; deși li se recunoștea deplina autonomie, ele rămîneau în continuare sub suzeranitatea Porții, căreia îi plăteau tribut, cele șapte puteri acordîndu-le garanția lor colectivă. Convenția era însoțită de stipulații electorale care dădeau drept de vot unui număr foarte restrîns de cetățeni. Problema centrală a principatelor — unirea lor într-un singur stat — rămînea însă principial nerezolvată.

Documentul adoptat cuprindea și o serie de prevederi vizînd problemele organizării administrative menite a ușura procesul de apropiere între cele două principate. Astfel, se stabilea înființarea unei Comisii centrale la Focșani, cu sarcina de a alcătui legile de interes comun, se crea o Curte de Justiție și Casație unică; armatele unite sub un singur drapel erau puse sub comanda unui singur șef, numit alternativ de cei doi domnitori. Alte prevederi reprezentau un sprijin pe calea dezvoltării capitaliste a Principatelor Unite: desființarea privilegiilor și a monopolurilor feudale, stabilirea responsabilității ministeriale și, mai ales, declararea muntenilor și a moldovenilor egali în fața legilor, putînd ocupa funcții publice în oricare din principate.

Convenția stabilită la Paris a devenit legea fundamentală a principatelor, rămînînd în vigoare pînă în 1864.

La sfîrșitul anului 1858, lupta poporului român pentru unire a cunoscut momente de mare intensitate. Forțele unioniste din țară au interpretat prevederile Convenției în lumina intereselor fundamentale ale poporului român și, prin dubla alegere a lui Cuza, și-au exprimat într-un mod demn, profund patriotic și novator, voința lor fermă de unire.

În paginile care urmează publicăm primele șapte protocoale ale Conferinței de la Paris (ședințele din 22 și 26 mai, 5, 10, 14 și 19 iunie și, respectiv, 3 iulie) — relevante pentru poziția participanților față de Unire. Textul este reprodus după ediția bilingvă (franceză și română), apărută în 1859 la București, în Tipografia C.A. Rosetti, cu următorul titlu: Convenția încheiată la Paris la 19 august 1858 între Franța, Austria, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia atingătoare de reorganizarea Principatelor-Unite a Moldaviei și a Valahiei, urmată de protocoalele celor 19 ședințe ținute spre acest sfîrșit. Cu unele mici intervenții cerute de înlăturarea inconsecvențelor cu care au fost scrișii unii termeni, la transcrierea textului am păstrat particularitățile stilistice și ortografice ale ediției românești de atunci. Pentru unele cuvinte ieșite din uz, la sfîrșitul protocoalelor publicăm notele explicative.

---

* Vezi Magazin istoric, nr. 1/1969; 3/1970; 6/1971; 1 și 5/1973.

PROTOCOALELE

Conferințelor ținute la Paris de la 22 mai la 19 august 1858.

Protocolul nr. I

Ședința de la 22 mai 1858
Față
Plenipotențiarii:

*Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei, Rusiei, Sardiniei, Turciei**.

Împuterniciții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei, Rusiei, Sardiniei și Turciei se adunară în Conferință potrivit art. 25 al Tratatului încheiat la Paris între curțile lor la 30 martie 1856, spre a hotărî stipulările convenției prevăzută prin zisul articol.

Fuad-pașa, urmînd plenipotențiarilor Turciei, înfățișează împuternicirea sa care se găsește de bună.

Comitele[1] *Walewski propune și plenipotențiarii hotărăsc că se va păstra un secret absolut asupra lucrărilor Conferinței. Comitele Walewski citește articolii Tratatului de la 30 martie 1856 și protocoalele atingătoare Principatelor, dezvoltă obiectul reunirei Conferinței, zice în care împrejurări Congresul a hotărît a consulta dorințele populațiilor moldo-valahe, aducînd aminte că comisia trimisă în Principate a fost însărcinată a cerceta starea acestor provincii și a propune bazele viitoarei lor administrări; că misiunea Conferinței este a pregăti și a conchide o convenție, în urma căreia un hatișerif*[2] *al Sultanului va hotărî cu desăvîrșire organizarea lor.*

După aceasta, comitele Walewski înfățișează raportul comisiei elaborat la București potrivit dispozițiilor art. 23 al Tratatului de la 30 martie; Conferința hotărăște a lua îndată cunoștință de dînsul și se citește.

Comitele Walewski face băgarea de seamă că comisia și-a împlinit însărcinarea ce i-a fost încredințată cu o silință luminată și demnă de laudă; el propune să se facă în protocol mențiune de mulțumirea Conferinței. Aceasta se primește de toți plenipotențiarii cu grăbire.

Discuția fiind deschisă asupra raportului comisiei, comitele Walewski observă că a avut onoarea a expune mai înainte Congresului de la Paris motivele care în ochii guvernului Franței vorbesc în favorul unirii ambelor principate a Moldaviei și a Valahiei într-un singur stat. *Faptele au dovedit că nu se-nșelase înfățișînd pe moldo-valahi ca dorind în unanimitate a forma în viitor un singur principat.*

Lucrările Divanurilor, consemnate în raportul comisiei puterilor semnătoare, nu pot lăsa asupra acestui punct nici o îndoială.

*Comitele Walewski adaogă că un studiu temeinic a chestiei făcut la fața locului de agenții Franței, a întărit pe guvernul împăratului*** *în convingerea sa că combinarea*[3] *ce ar atinge mai bine scopul propus și totodată ar corespunde desăvîrșit cu dorințele populației, ar fi unirea Moldaviei și a Valahiei într-un singur principat guvernat de un prinț străin. Această combinare încă n-ar fi întru-nimic împotriva stipulărilor Tratatului căci n-ar avea deloc de scop, precum s-a părut a se crede, de a sustrage Principatele din suzeranitatea Porții otomane.*

Comitele Walewski dezvoltă temeiurile pe care reazămă Franța atît în interesul Principatelor cît și în interesul Imperiului otoman, opiniunea expusă prin mijlocirea întîiului său plenipotențiar la Congresul de la Paris.

Asupra părerii exprimată de plenipotențiarul Marii Britanii, că ar fi cu cale a auzi mai înainte pe reprezentanții Curții suzerane și ai puterilor limitrofe, care au un interes mai special în diferitele chestii ce se vor dezbate, Fuad-pașa declară că Poarta dorește a susține imunitățile dobîndite de Principate și a asigura prosperitatea lor; că voiește, ca toți aliații săi, prosperitatea moldo-valahilor, dar că nu se acordă cu unii dintr-înșii asupra mijlocului cel mai bun de a dobîndi acest rezultat; că Poarta este și va rămînea încredințată că, spre a ajunge la acest scop, nu se poate face nimic mai bun decît a păstra ambelor Principate o administrare despărțită, căutînd a îmbunătăți prin dezvoltarea instituțiilor în ființă, care se potrivesc atît cu tradițiile cît și cu moravurile și cu adevăratele interese ale țării; că, întemeiată pe aceste considerări, Poarta se crede datoare a persista în aceeași opinie ce întîiul plenipotențiar al Turciei a exprimat în sînul Congresului.

Baronul Hübner aduce aminte opinia pronunțată de întîiul împuternicit al Austriei în Congres. Guvernul său nu și-a schimbat opinia ce avuse atunci în această chestie. Unirea ar putea să deștepte speranțe care ar amenința principiul integrității Imperiului otoman și că, din acest punct de vedere, se cuvine a lua în considerare opinia puterii suzerane, care rămase neschimbată. Pe de altă parte, baronul Hübner n-ar putea să privească Unirea Principatelor ca o măsură folositoare lor; guvernul său, care este în poziție a urma și a prețui cu scumpătate simțămîntul public în aceste locuri învecinate cu imperiul Austriei, are temei a se îndoi că Divanurile ar fi exprimat cu credință dorințele populațiilor, căreia îi trebuiește ordinul și stabilitatea. După părerea lui, unirea n-ar fi decît izvorul unei agitări permanente. „Prin aceste motive, zice Austria, interesată la menținerea liniștii într-o țară limitrofă de teritoriul său, crede că ar trebui să se gîndească la alte combinări mai potrivite cu starea lucrurilor, care ar fi proprii a asigura prosperitatea Principatelor".

Comitele Kiseleff zice că Divanurile au fost chemate spre a exprima dorințele populațiilor și că și-au împlinit această însărcinare pronunțîndu-se mai în unanimitate în favorul Unirii Principatelor sub un prinț străin; el crede că aceste dorințe sînt înțelepte și legitime și socotește realizarea lor trebuincioasă spre a asigura viitoarea prosperitate a moldo-valahilor. Adaugă că aceasta a fost mai înainte opinia lui, precum o dovedește Regulamentul Organic, că este și acum și că guvernul său va fi gata a vota pentru Unire dacă va fi primită de Conferință.

Lordul Cowley, susținînd opinia manifestată de împuternicitul Austriei, arată cum guvernul său, după o temeinică cercetare a chestiei și după ascultarea puterei suzerane, a găsit

---

* Cele șapte state erau reprezentate astfel: *Austria* — baronul Josef Alexander Hübner, ambasador; *Franța* — contele Alexandre Walewski, ministrul Afacerilor Externe; *Marea Britanie* — contele Henry Richard Cowley, ambasador; *Prusia* — contele Maximillian Frederic Karl Franz Hatzfeldt, ministru; *Rusia* — contele Pavel Dmitrievici Kiseleff, ambasador; *Sardinia* — marchizul Salvator de Villamarina, ministru; *Turcia* — Mehmet Fuad-pașa, ministrul Afacerilor Externe — *n.r.*

** Napoleon III.

Reprezentanții celor șapte puteri europene la Conferința de la Paris din 1858:

Josef Alexander Hübner — Austria

Alexandre Walewski — Franța

Henry Richard Cowley — Marea Britanie

Maximillian Franz Hatzfeldt — Prusia

Pavel Dmitrievici Kiseleff — Rusia

Salvator de Villamarina — Sardinia

Mehmet Fuad-pașa — Turcia

că Unirea n-ar răspunde scopului ce şi-a propus Congresul. El recunoaşte însă, fără a cerceta prea de aproape chipul în care s-au constituat Divanurile, că este sigur că populaţiile s-au arătat favorabile pentru unire şi crede că, prin asimilarea instituţiilor administrative, s-ar putea combina o sistemă care ar corespunde cu dorinţele Principatelor şi ar păzi tot d-odată drepturile legitime ale puterei suzerane; o sistemă, asupra căreia toţi se vor putea învoi, dacă, precum este încredinţat, toţi sînt însufleţiţi de spiritul împăciuitor care a făcut ca puterile să se înţeleagă asupra altor chestii nu mai puţin însemnate.

Comitele Hatzfeldt crede că unanimitatea cu care s-au pronunţat Divanurile nu lasă nici o îndoială că au fost organele credincioase ale populaţiilor, pronunţîndu-se în favorul unirii. *Plenipotenţiarul Prusiei* este de părere că, pînă a nu dezbate chestia unirii, s-ar cuveni a cerceta pînă unde se întind drepturile respective ale Turciei şi ale Principatelor.

Marchizul de Villamarina zice că cercetarea făcută în Principate n-a putut decît să confirme opinia care cel dintîi împuternicit al Sardiniei a susţinut la Congres, şi că guvernul său, judecînd totdeauna unirea folositoare acestor provincii şi potrivită dorinţelor lor, este dispus a da deplina sa aprobare; însă mai înainte de toate, scopul Sardiniei este a înlesni o apropiere între deosebitele aprecţuiri.

Plenipotenţiarul Franţei constată că, deşi opiniile sînt diferite, nu poate fi îndoială că toate puterile doresc a se găsi pe un tărîm unde se pot întîlni; că nici una dintr-însele nu poate voi a impune celorlalte opinia sa, că ar fi chiar foarte greu, fie măcar în privinţa poziţiei particulare şi excepţionale, a proceda prin calea majorităţii de aceea, speră că mulţumită simţămîntului general de împăciuire ce o însufleţeşte, Conferinţa va izbuti a întemeia o înţelegere bazată pe concesii mutuale şi reciproce şi de natură, precum a arătat-o împuternicitul Marii Britanii, a mulţumi, încît va fi cu putinţă toate interesele.

Conferinţa hotărăşte că în viitoarea sa şedinţă va încerca a găsi o formulare care, pe cît va fi cu putinţă, să învoiască toate opiniile.

Urmează subscrierile[4].

Protocolul nr. II

Şedinţa din 26 mai 1858

Protocolul şedinţei precedente este citit şi adoptat.

Plenipotenţiarii schimbă între dînşii ideile lor asupra bazelor generale ce s-ar cuveni a se da viitoarei organizări a Principatelor, combinîndu-le, pre cît se va putea, cu opiniile Curţilor lor respective; dezbaterea este urmată în şedinţa viitoare.

Urmează subscrierile.

Protocolul nr. III

Şedinţa din 5 iunie 1858.

Protocolul şedinţei precedente este citit şi aprobat.

Conferinţa reîncepe dezbaterea asupra direcţiei ce se cuvine a da lucrărilor sale.

Plenipotenţiarul Turciei reînnoieşte asigurarea că va cerceta, cu scopul de a înlesni un acord, orice propunere ce s-ar împăciui cu drepturi ce nu pot fi puse în dezbatere.

Plenipotenţiarul Austriei expune că Tratatul de la 30 martie a tras din-nainte mersul ce Conferinţa trebuie să urmeze: „Art. 23 zice că cere ca statutele în fiinţă să se revizuiască: astfel dar, prin revizuirea Regulamentelor Organice, ce sînt statutele în vigoare trebuie să procede[5] Conferinţa".

Plenipotenţiarul Franţei arată că Regulamentele Organice au fost stabilite pentru o stare de lucruri tocmai pentru care este vorba a se modifica; că ele au fost pregătite cu scop de a menţine întreaga despărţire a Principatelor a căror unire era atunci păstrată pentru un moment mai priincios; că s-ar căuta în deşert a înlătura o chestie ce domneşte atît de mult lucrarea de organizare, încît Conferinţa nu va putea face un pas fără a fi rezolvat-o mai înainte; aceea, adică ce priveşte raporturile Principatelor între dînsele; fi-vor reunite sau rămînea-vor despărţite? Spre a înlesni Conferinţei însărcinarea ei, comitele Walewski depune un document* ce conţine oarecare baze ce vor putea servi de temă dezbaterilor sale şi cere ca acest document să fie anexat protocolului. Face băgare de seamă că aceste baze nu răspund cu deplinătate manierii de a vedea a Franţei şi că ele nu sînt, prin urmare, expresia ei; că au fost combinate într-un spirit de împăciuire şi într-un fel de a da rezoluţiilor Conferinţei un punct de plecare pus într-o distanţă de-o potrivă a părerilor opuse, spre a provoca o înţelegere între toate partidele[6] contractante.

Plenipotenţiarul Austriei face băgare de seamă că modul de procedare ce a propus nu va opri de a se lua în considerare propunerile ce plenipotenţiarii ar putea judeca cuviincios de a face pe cînd Conferinţa s-ar ocupa cu revizuirea statutelor organice, consultînd tot d-odată raportul comisiei europene. Cît despre argumentul întrebuinţat de către plenipotenţiarul Franţei spre a combate propunerea sa, baronul Hübner zice că Tratatul nu vorbeşte de unirea Principatelor că, prin urmare, s-ar putea prea bine invoca Tratatul contra unirii, dacă nu se poate invoca unirea contra Tratatului.

Împuternicitul Marii Britanii zice că guvernul său, fără a consulta pe acela al Austriei, a ajuns tocmai la aceleaşi conchideri, adică: că Tratatul de la 1856 prescrie modul de a proceda. În adevăr, Tratatul de la 1856 declară că „legile şi statutele astăzi în vigoare vor fi revisate[7]". Instrucţiunile guvernului său îi prescrie, în consecinţă, a adopta ca ordin de dezbatere cercetarea Regulamentelor Organice. Acesta este, după părerea lui, punctul de plecare arătat de către însuşi Tratatul, de la care n-ar trebui membrii să se depărteze. Recunoscînd dar cu desăvîrşire bunele intenţii ale împuternicitului Franţei care, fără îndoială, a voit să înlesnească lucrările plenipotenţiarilor supunîndu-le drept bază de discuţie un document propriu[8], după părerea lui, a împăca opiniile osebite, plenipotenţiarul Marii Britanii crede de a sa datorie a susţine cererea împuternicitului Austriei, ca discuţia să se deschidă asupra legilor organice astăzi în vigoare în Principate.

Plenipotenţiarul Rusiei zice că art. 23 al Tratatului de la Paris se complectuieşte[9] prin art. 25, ce stipulează că comisia va lua în considerare dorinţele Divanurilor, că obiectul întîi al acestor dorinţe este reunirea ambelor Principate, că prin urmare aceasta e cea dintîi chestie care trebuieşte a fi hotărîtă. El crede dar că ar trebui să se primească propunerea împuternicitului Franţei, rezervîndu-şi însă toată libertatea de apreţuire atingătoare[10] de deosebitele puncturi arătate în documentul depus de comitele Walewski.

Baronul Hübner zice că guvernul său nu se opune de loc a se lua în considerare dorinţele populaţiilor, dar crede că voturile Divanurilor ad-hoc nu sînt exacte expresii a acestor dorinţe.

Plenipotenţiarul Franţei aduce aminte că raportul comisiei începe cu a înfăţişa înaintea conferinţei dorinţele politice exprimate de către Divanuri, atît este de adevărat, că constituie o chestie ce nu se poate depărta fără a se rătăci în nişte amănunturi pe care n-ar fi cu putinţă a le coordona mai înainte de a se fi înţeles asupra raporturilor care au a exista între cele două principate. „În acea prevedere şi cu intenţie de a apropia toate părerile, zice, am supus Conferinţei proiectul asupra căruia cer să se deschidă dezbaterea".

Plenipotenţiarul Prusiei se găseşte autorizat a discuta propunerea plenipotenţiarului Franţei. Dar fiindcă oricum această dezbatere nu poate avea loc în şedinţa de astăzi, după declarările făcute pînă acum şi fiindcă plenipotenţiarii ai Austriei şi ai Rusiei, pomenind articolii 23 şi 25 ai Tratatului, au adus chestia pe tărîmul unei interpretări ce s-ar putea da stipulărilor Tratatului, *comitele de Hatzfeldt* doreşte a refera la Curtea sa. Cum Prusia a înţeles totdeauna şi înainte de toate să rămînă credincioasă stipulărilor Tratatului de la Paris, comitele Hatzfeldt ar voi a se lumina mai bine asupra interpretărilor articolilor Tratatului.

Comitele Kiseleff crede că punctul în dezbatere a fost hotărît de către Conferinţă în întîia ei şedinţă; aduce aminte că în acea adunare fiecare împuternicit, exprimîndu-şi părerea sa asupra chestiei de principiu, a recunoscut însă că ar fi dorit să se poată înţelege prin mijlocul unei tranzacţii şi, de aici, conchide că ar trebui să primească dezbaterea pe nişte baze care au mai cu seamă de scop de a împăca toate opiniile.

Baronul Hübner crede că nu se cuvine a invoca alte angajamente decît acele ce rezultă din Tratatul de la Paris; deci, fiindcă art. 23 al acestui tratat arată modul şi obiectul lucrării de revizie, încredinţată Conferinţei, care, după părerea lui nu poate proceda într-altfel.

Comitele Walewski răspunde că însărcinarea Conferinţei este de a constitua organizarea Principatelor şi nu de a reviza numai Regulamentele Organice; că, cît despre modul de a proceda, trebuie să fie practic, ca să poată conduce la o dezlegare şi el crede că a dovedit îndestul că, urmînd cel propus de către plenipotenţiarul Austriei, Conferinţa ar întîlni nişte greutăţi din care n-ar putea ieşi, fiindcă în tot minutul s-ar vedea poprită de trebuinţa de a hotărî natura raporturilor Principatelor între ele. *Comitele Cowley* observă că documentul depus de plenipotenţiarul Franţei pare a implica un fel de unire şi că acest punct de căpetenie n-ar fi prejudecat în nici un chip dacă s-ar adopta modul de revizie al Regulamentelor Organice. Totuşi, el recunoaşte că, în acest din urmă caz, Conferinţa ar fi adusă mai întîi a hotărî caracterul relaţiilor care ar trebui să existe între Principate.

Plenipotenţiarul Sardiniei declară că Curtea sa a gîndit totdeauna şi gîndeşte încă şi astăzi că părăsirea unirii politice a ambelor principate sub un prinţ străin face anevoie şi mai peste putinţă însărcinarea impusă Confe-

---

* În volumul din care reproducem aceste protocoale, documentul respectiv este tipărit într-o anexă sub titlul *Privilegiuiri şi imunităţi ale Principatelor.*

rinței de a constitua o organizare care ar putea chezăși prosperitatea acestor două provincii; dar că, din momentul cînd unirea absolută trebuie a fi părăsită, guvernul său, spre a da dovadă de spiritul de împăciuire care-l însuflețește, este gata a se ralia la oricare alt proiect avînd de scop a apăra (sauvegarder) principiul unirii și a împăciui, pe cît va fi cu putință, drepturile Porții și interesele populațiilor române; este dar dispus a primi (adhérer) propunerea ce comitele Walewski a supus Conferinței, și tot d-odată exprimă dorința să se dea acelei propuneri o dezvoltare potrivită cu ideea guvernului său, care ar voi să vadă înzestrate cele două Principate cu niște instituții proprii a asigura stabilitatea; ceea ce pe lîngă aceasta ar fi conform dorințelor ce ele au exprimat într-un chip atît de solemn și unanim.*

Fuad-pașa nu vede nici o greutate a proceda prin revizuirea Regulamentelor Organice; el susține că punctul de plecare al lucrărilor Conferinței trebuie să fie menținerea despărțirii acestor două Principate, dar admite că s-ar putea primi cercetarea oricărei baze, ce ar fi întemeiată pe acea întîi condiție (donnée).

Comitele Walewski face băgare de seamă, că bazele cuprinse în documentul ce a depus, corespund întocmai cu ideile plenipotențiarului Turciei. De aceea și crede că trebuie să aducă aminte că acest proiect nu trebuie a fi privit decît ca o tranzacție la care guvernul său s-ar învoi a-și da asentimentul, păstrîndu-și încredințarea că, în interesul bineînțeles al Turciei, precum și în acela al Principatelor, organizarea preferabilă ar fi aceea întemeiată pe unire cu un prinț străin. Pe lîngă aceasta, comitele Walewski își rezervă toată libertatea opiniei la întîmplarea cînd Conferința n-ar primi tranzacția ale cărei baze principale a propus.

Plenipotențiarii Marii Britanii și al Prusiei, voind a consulta Curțile lor respective, pînă a nu-și exprima părerea lor desăvîrșită, Conferința amînă urmarea dezbaterii la o altă ședință.

Urmează subscrierile.

---

* Aici, și în alte locuri din text, versiunea românească a epocii reproduce, pentru un surplus de precizie, cuvîntul sau expresia corespunzătoare în franceză, limba din care s-a făcut traducerea.

Protocolul nr. IV

Ședința de la 10 iunie 1858

Protocolul precedentei ședințe este citit și aprobat.

Plenipotențiarii Marii Britanii și ai Prusiei sînt invitați a exprima părerea lor asupra propunerilor făcute în ședința precedentă de către plenipotențiarii Austriei și Franței.

Plenipotențiarul Marii Britanii zice că a referat la Curtea sa și că a primit ordinul a declara că guvernul Reginei, cu toate că privește revizuirea Regulamentelor Organice, astfel cum o arată Tratatul de la 1856 ca cel mai bun mod a proceda, nu se împotrivește însă a primi ca Conferința, dacă majoritatea o preferă, să intre în dezbatere asupra documentului depus de plenipotențiarul Franței; dar comitele Cowley își rezervă a reveni asupra dispunerilor legiuirii organice, de cîte ori se va părea de trebuință.

Plenipotențiarul Prusiei exprimă opinia că, potrivit articolelor 23, 24 și 25 ale Tratatului de la Paris, Regulamentele Organice și raportul Comisiei europene, care constată, între altele, dorințele exprimate de către Divanuri, alcătuiesc un întreg care este astfel supus cercetării Conferinței. În toate părțile acestui întreg se găsesc oarecari punturi generale a căror cercetare prealabilă trebuie să aibă o înrîurire asupra hotărîrilor următoare ale Conferinței. Nimic nu se opune, după părerea plenipotențiarului Prusiei, ca Conferința să cerceteze și să discute un proiect, ce unul din membrii săi va judeca de cuviință a-l supune la aprețuirea[11] sa, și arătînd punturile principale de care ar avea a se ocupa mai înainte, astfel precum o propune comitele Walewski. Cît despre dînsul, comitele Hatzfeldt este gata a intra îndată în dezbaterea asupra proiectului înfățișat de plenipotențiarul Franței.

Plenipotențiarul Rusiei persistă în opinia ce a exprimat în ședința precedentă.

Plenipotențiarul Sardiniei zice că a fost invitat, prin noi instrucții, a menține conglăsuirea[12] ce dete la propunerea plenipotențiarului Franței, precum și observările ce a socotit de trebuință a înfățișa Conferinței.

Plenipotențiarul Turciei declară că Poarta este de părere că adoptînd modul care ar consista[13] a revizui Regulamentele Organice ca o procedură arătată (indiqué) prin Tratat nu s-ar putea exclude examenul bazelor cuprinse în documentul depus de către plenipotențiarul Franței; că prin urmare, se supune la ceea ce va hotărî Conferința.

Plenipotențiarul Austriei socotește că calea ce a propus a se alege ar fi fost cea mai potrivită cu Tratatul de la Paris și prin urmare cea mai proprie a înlesni o înțelegere. Cu toate acestea, luînd în considerare fapta că proiectul de care este vorba, cu toate că nu este expresia absolută a ideilor guvernului francez, a fost înfățișat de către plenipotențiarul Franței ca baza deliberării și că a fost primit la dezbatere de către plenipotențiarul puterei suzerane și de către ceilalți membri ai Conferinței, baronul Hübner, în acest spirit de împăciuire care însuflețește pe guvernul său, nu refuză, cît pentru dînsul, a se asocia la cercetarea acestei piese. Dar trebuie să facă băgarea de seamă că împărtășirea[14] sa la o dezbatere, al căreea obiect va fi acest document, nu presupune (n'implique pas) adesia[15] sa la dispunerile[16] ce cuprinde, și-și rezervă încă a combate unele din ele.

Conferința hotărăște a trece la cercetarea bazelor propuse de către plenipotențiarul Franței; dar rămîne înțeles că conglăsuirea ce vor putea da plenipotențiarii la fiecare din aceste baze, în timpul dezbaterii, nu va ajunge desăvîrșită decît după ce se vor fi înțeles asupra întregului acestei lucrări.

Comitele Walewski face băgarea de seamă că, după glăsuirea Tratatului, Conferința e chemată a încheia o Convenție și că se va proceda la organizarea Principatelor prin mijlocul unui hatișerif, potrivit stipulărilor acestei Convenții, că bazele generale ce a pus în considerarea Conferinței trebuiesc, prin urmare, dacă vor fi adoptate, să primească, cînd momentul va fi sosit, a pregăti textul Convenției, dezvoltarea proprie spre a le asigura aplicarea; că Conferința va avea atunci a hotărî dacă voiește a proceda ea însăși la acea redacție sau dacă se cuvine să o încredințeze unei comisii.

Întîiul paragraf al bazelor generale este pus în dezbatere și adoptat precum urmează:

„Privilegiuirile și imunitățile Principatelor. *Potrivit stipulărilor care constituie autonomia lor, regulînd raporturile lor cu Sublima Poartă și care mai multe hatișerifuri, anume[17] acela de la 1834, le-au consacrat, potrivit și cu articolii 22 și 25 ai Trata-*

(Continuare în p. 33)

PLANȘELE NOASTRE

① ④ Glorioasa istorie a Romei este ilustrată de o artă strălucită. Reproducerile noastre înfățișează imagini care au împodobit edificiile orașului Pompei: 1) portret de fată; 4) pigmei la vînătoare. După albumul **La peinture romaine** („Pictura romană"), Ed. Skira **(Final de tragedie: Agrippina cea Tînără,** p. 48**)**

② ③ Cunoscutul pictor francez Marc Chagall și-a imaginat astfel apariția curcubeului după revărsarea apelor. Reproducere după un volum apărut în Ed. Fernand Mourlot, Paris 1972 **(Unde, cînd și cum s-a produs „potopul biblic"? Legendă și adevăr științific,** p. 45**)**

UNIREA PRINCIPATELOR ÎN DEZBATEREA CONFERINȚEI DE LA PARIS

(Urmare din p. 32)

tului încheiat la Paris la 30 martie 1856, Principatele Valahiei și Moldaviei vor urma a se bucura, sub garanția colectivă a puterilor contractante, de privilegiuirile și imunitățile de care se bucură".

Comitele Walewski citește al doilea paragraf, astfel alcătuit:

„Principatele Moldaviei și Valahiei vor fi constituate sub denumirea de **Provincii** *sau* **Principate Unite".**

Plenipotențiarul Austriei nu poate primi (acquiescer) la această denumire.

Plenipotențiarul Marii Britanii o va primi (y adhérera), dacă organizarea definitivă care se va hotărî va justifica această denumire. Oricum el ar prefera cuvîntul **Principate** *la acela de* **Provincii** *și propune a se adăuga după cuvintele* **Principatele Unite**, *cuvintele următoare: ale* **Moldaviei și Valahiei.**

Plenipotențiarii Franței, Prusiei, Rusiei și Sardiniei se învoiesc cu denumirea **Principate Unite** *și n-au nici o obiecție a adăuga, precum l-a propus plenipotențiarul Marii Britanii, cuvintele* **Moldaviei și Valahiei.**

Plenipotențiarul Turciei declară că va primi acea denumire dacă, precum speră, va izbuti a se învoi cu toți plenipotențiarii, asupra tuturor celorlalte puncte.

Al treilea paragraf este adoptat cu cuvintele următoare: **„Suzeranitatea Sultanului.** *Cele două Principate rămîn sub suzeranitatea M.S. Sultanului".*

După propunerea plenipotențiarului Rusiei este înțeles că Convenția va cuprinde o definire precisă a situațiilor respective a Curții suzerane, a Principatelor și a Puterilor garante. Comitele Kiseleff își rezervă a înfățișa mai pe urmă niște observări amănunte[18] (detaillées) asupra acestui subiect.

Conferința trece la cercetarea paragrafului al treilea și hotărăște că puterea executivă va fi exersată în fiecare provincie de un ospodar[19] ales de Principate și primind investitura de la Sultanul.*

Plenipotențiarul Marii Britanii propune ca ospodarii să fie aleși cu moștenire[20]; Conferința amînă la o altă ședință a hotărî dacă nominarea[21] trebuie să se facă pe viață sau cu dreptul de moștenire.

Fiindcă nu se va putea proceda la alegerea ospodarilor mai înainte de a fi pusă în vigoare noua organizare, Conferința socotește că cei dintîi ospodari trebuiesc a fi numiți printr-un alt mod. Ea își rezervă a se pronunța mai pe urmă asupra acestui mod, precum și asupra dăinuirii puterilor acestor dintîi ospodari.

Urmează subscrierile.

Protocolul nr. V

Ședința de la 14 iunie 1858

Protocolul ședinței trecute se citește și se adoptă.

Conferința pune în deliberare paragraful următor:

„Comitetul Central și Adunările Naționale. *Puterea legislativă va fi exersată de două adunări avîndu-și ședereа la București și la Iași, și de un Comitet Central compus de 9 membri moldavi și de 9 membri valahi, aleși de către ambele Adunări și din sînul lor".*

Plenipotențiarul Austriei primește principiul de două Adunări provinciale, dar nu poate adera la constituirea unui Comitet Central comun ambelor Principate.

Plenipotențiarii Franței, Prusiei, Rusiei, Sardiniei și Turciei primesc în principiu, prin deosebite motive, crearea unui corp comun ambelor principate, dacă se vor putea înțelege pe urmă asupra compunerii și asupra atribuțiilor acestui corp comun. Socotesc că aceste atribuții trebuie a fi combinate într-un spirit de conservare și într-un chip astfel încît să nu poată rezulta nici o împiedicare oarecare asupra atribuțiilor puterei executive în ambele Principate.

Conferința va dezbate, în următoarea sa adunare, compunerea și atribuțiile corpului comun al Moldaviei și Valahiei.

Urmează subscrierile.

Protocolul nr. VI

Ședința de la 19 iunie 1858

Protocolul ședinței precedente este citit și adoptat.

Conferința cercetează chestiile atingătoare la puterea legislativă. Ea hotărăște:

„Că va fi în fiecare Principat cîte o adunare electivă:

Că mitropolitul și episcopii diocezani[22] vor avea de drept, ca și pînă acum, a face parte din adunare;

Că se va proceda la alcătuirea unei legi electorale, întemeiată pe proprietatea fonciară (teritorială)".

Plenipotențiarii Franței, Marii Britanii, Prusiei, Rusiei, Sardiniei și Turciei primesc:

„Că corpul comun al ambelor Principate ar trebui să fie compus din 16 membri, 8 moldavi și 8 munteni, din care 4 aleși de fiecare ospodar dintre membrii Adunării sau dintre persoanele care vor fi împlinit înalte funcții în țară și 4 de fiecare adunare luați din sînul ei; corpul comun va trebui să-și aibe locul ședinței la Focșani".

Urmează subscrierile.

Protocolul nr. VII

Ședința de la 3 iulie 1858

Protocolul ședinței precedente este citit și adoptat.

După deliberare, Conferința convine de cele următoare:

„Legea organică e pusă sub privegherea (sauvegarde) corpului comun.

Corpul comun pregătește legile de interes general, comune ambelor Principate și supune aceste legi, prin mijlocirea ospodarilor deliberărilor Adunărilor.

Ospodarii din partea lor vor putea să înfățișeze corpului comun orice propuneri vor socoti folositoare a se preface în proiecte de legi comune ambelor Principate.

Se socotesc de legi de un interes general toate acelea care privesc unitatea legislării, unirea duaniară[23], poștală, monetară, telegrafică și toate materiile de folos public comune ambelor Principate.

Corpul comun va avea cu deosebire a se ocupa în înțelegere cu ospodarii și cu adunările de alcătuirea condicelor civile, criminale, de comerț și de procedură.

Corpul comun va sugera ospodarilor îmbunătățirile ce ar fi a se introduce în deosebitele ramuri ale administrației comune, făcîndu-le cunoscute abuzurile care ar părea de folos a reforma.

La întîmplare, cînd s-ar manifesta o diferență de opinie între adunările ambelor principate atingătoare de legi de un interes comun, supuse deliberării lor, va fi în căderea corpului comun a restabili buna înțelegere între ele.

Adunărilor le vor înfățișa ospodarii respectivi legile de un interes local pentru fiecare Principat, dar aceste legi nu vor fi sancționate de către ospodari decît după ce le va fi comunicat corpului comun, care le va avea a aprețui dacă ele sînt compatibile cu legea organică.

Promulgarea legilor de interes local, asemenea ca și celor de interes comun, este rezervată ospodarilor.

Bugetul veniturilor și al cheltuielilor, pregătit pentru fiecare Principat prin îngrijirea ospodarilor respectivi, va fi cercetat, se va putea amenda și nu va fi desăvîrșit decît după ce va fi votat de Adunare.

Nici o impoziție nu va putea fi întocmită, dacă nu va fi fost primită de către Adunări.

Milițiile regulare, acum în ființă în ambele Principate vor primi organizarea identică și trebuincioasă, pentru ca la trebuință să se poată uni și să nu alcătuiască decît o singură armie; spre acest sfîrșit se va face pe tot anul inspecția milițiilor ambelor Principate de către inspectorii generali numiți în toți anii pe rînd de fiecare ospodar. Acești inspectori vor fi însărcinați a veghea la desăvîrșita executare a dispunerilor hotărîte a păstra milițiilor tot caracterul a două corpuri, unei și aceleiași armii.

Ospodarii vor numi pe rînd comandantul **en chef** *cînd va fi să se adune ambele miliții".*

Plenipotențiarul Prusiei face despre drapel următoarea propunere:

„Milițiile ambelor Principate vor păstra fiecare drapelul lor în ființă. Cînd se vor reuni nu vor avea decît unul și același drapel, carele va fi compus de drapelele moldav și valah, puse unul lîngă altul".

Plenipotențiarii Franței, Rusiei și Sardiniei aderă la această propunere.

Plenipotențiarul Marii Britanii se raliază la dînsa, dar crede că ar trebui să-și rezerve aprobarea guvernului său.

Plenipotențiarul Turciei o ia **ad referendum** *(să refere la guvernul său).*

Plenipotențiarul Austriei nu poate adera la propunerea plenipotențiarului Prusiei; dar el socotește că s-ar putea conveni de un emblem (semn) comun pentru întîmplare de acție comună a ambelor miliții. Acest emblem ar putea reuni coloarele[24] puterei suzerane, ale Moldaviei și Valahiei.

Bazele următoare sînt dezbătute și adoptate:

„Se va institua o curte înaltă de revizie (cour suprême de cassation) pentru ambele Principate.

Hotărîrile date de curți și judecățile pronunțate de tribunaluri în una și cealaltă provincie se vor aduce fără osebire înaintea acestei curți de casație".

„Neatîrnarea membrilor acestei curți va fi chezășuită prin principiul inamovibilității (nestrămutării)".

„Se va face între ambele Principate o unire duaniară, poștală, monetară și telegrafică.

* De fapt al patrulea.

Moldovenii și muntenii vor fi toți deopotrivă înaintea legii, înaintea impoziției și toți deopotrivă vor avea drept la funcțiile publice în unul și celălalt Principat".

Chestia de moștenire (d'hérédité) a ospodarilor, ardicată la a patra ședință e reluată și plenipotențiarii Austriei, Franței, Rusiei, Sardiniei și Turciei se pronunță pentru alegerea de ospodari pe viață.

Plenipotențiarul Marii Britanii exprimă părerea sa de rău a vedea propunerea sa atît de puțin favorabil primită și, fără a insista mai mult, dorește însă ca rațiunile care l-au îndemnat s-o facă să fie însemnate în protocol.

„Pînă acum, zice, administrația Principatelor a lăsat mult a dori și el este întemeiat a crede că obiceiul de a numi ospodarii pe viață era pentru mult în acea stare a lucrurilor. Acest obicei a dat loc la tot felul de intrigi, întreținea corupția și punea boierii cei mari în opoziție unii cu alții, căci fiecare dintr-înșii nu făcea alt nimic decît a ținti (viser) să ajungă într-o zi ospodar. Afară de aceasta, ospodarul domnitor n-avea nici un interes a transmite un guvern bine ordonat la un urmaș pentru care n-avea nici o simpatie de vreme[25] ce s-ar putea spera simțăminte cu totul altfel din partea sa, dacă acest urmaș ar trebui să fie fiul său. După sistema actuală, adaugă plenipotențiarul Marii Britanii, la investitura ospodarilor, o sumă considerabilă era plătită Porții; acea sumă cădea firește cu toată greutatea asupra claselor inferioare ale Principatelor. Ca să puie dar sfîrșit acestor rele, cel mai bun mijloc ar fi a da guvernului un element mai mare de stabilitate și aceasta nu s-ar putea efectua mai bine decît făcînd ospodarii ereditari".

Plenipotențiarul Turciei face băgarea de seamă că suma plătită Porții cu prilejul investiturii ospodarilor era fără schimbare hotărîtă egală cu tributul anual.

Plenipotențiarul Prusiei zice: „că principul ereditații este în general acela care înfățișează staturilor cea mai mare chezășie de ordine și de prosperitate. Dar cum el se îndoiește că ambele Principate pot înfățișa în sînul lor elemente proprii a institua familii domnitoare ereditare, și că dorințele exprimate de Divanuri nu se întind la această eventualitate, el aderă la principiul pe viață".

Plenipotențiarii cer plenipotențiarului Franței să binevoiască a se însărcina cu redacția unui proiect de convenție întemeiată pe bazele hotărîte. Comitele Walewski se grăbește a primi dorința Conferinței.

Microglosar

1) Contele (*în franceză* comete).
2) Decret sau ordin emis de cancelaria Porții otomane către marii demnitari ai imperiului și către domnii Munteniei și ai Moldovei.
3) Soluția.
4) Semnăturile.
5) Să purceadă, să înceapă.
6) Părțile.
7) Revizuite.
8) În sens de „menit".
9) Completează.
10) Referitoare la...
11) Aprecierea.
12) Aprobarea, asentimentul (*fr.* l'assentiment).
13) Consta (*fr.* consister).
14) Participarea (*fr.* participation).
15) Adeziunea.
16) Dispozițiile (*fr.* dispositions).
17) Mai ales (*fr.* notamment).
18) Amănunțite.
19) Domn, domnitor.
20) Domnie ereditară.
21) Numirea (*fr.* nomination).
22) Eparhiali.
23) Vamală (*fr.* douanier).
24) Culorile.
25) În timp ce, pe cînd (*fr* tandis).

. Clio anunță . Clio anunță . Clio anun

■ Un muzeu centenar

În București, pe Calea Victoriei la nr. 107 — în clădirea, ea însăși declarată monument istoric, a fostului Palat Știrbei — își are sediul unul din cele mai vechi muzee ale Capitalei: Muzeul de Artă Populară al R.S.R. Colecțiile sale — veritabile tezaure de frumusețe — păstrează cele mai alese mărturii privind ingeniozitatea și spiritul creator al poporului, dragostea de frumos a locuitorilor pămîntului românesc.

Preocupările pentru adunarea, conservarea și valorificarea artei populare, în țara noastră, s-au manifestat începînd cu a doua jumătate a secolului trecut. În climatul tot mai puternicelor afirmări ale conștiinței și demnității naționale din perioada care a premers și a urmat revoluției de la 1848, a crescut și interesul pentru folclor, pentru arta populară.

În 1864, colonelul Dimitrie Papazoglu, colaborator al lui Al. I. Cuza, a expus în muzeul său o colecție de etnografie și artă populară, arătînd că acestea (alături de alte mărturii) pot constitui un material documentar de o deosebită importanță pentru combaterea unor teorii false privind originea și continuitatea poporului român pe aceste meleaguri.

În 1867, Al. Odobescu, spre a ilustra aceleași idei patriotice, a prezentat la expoziția de la Paris o colecție de vase (chiupuri) populare spre comparare cu ceramica de factură romană. Cîțiva ani mai tîrziu, în mai 1873, la Expoziția Universală de la Viena, țara noastră prezenta o importantă colecție de artă populară, mult apreciată. Tot în 1873, în București, a avut loc o expoziție organizată de societatea „Amicilor Belelor Arte din România", unde, în cadrul unei secțiuni speciale publicul a putut admira țesături și broderii populare menite, așa cum rezulta din titulatura secției respective „să dovedească despre instinctul artistic al poporului român".

În 1874, colonelul Papazoglu a oferit Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, „muzeul" său, în cadrul căruia existau și aproximativ 50 piese de artă populară (obiecte din lemn, metal, țesături, piese de port, instrumente muzicale etc.). Această colecție (parte din ea existînd și în fondurile actualului muzeu) constituie nucleul Muzeului de Artă Populară al republicii.

În 1901, colecția de artă populară — care pînă la această dată a ființat ca secție a Muzeului Național de Antichități (conform unui decret ministerial din 1875, semnat de Titu Maiorescu) — s-a constituit ca un muzeu de arte naționale, funcționînd în localul Monetăriei statului, din strada Monetăriei. Ulterior, muzeul a cunoscut felurite forme de organizare pînă ce în anii 1951-1953 i s-a precizat profilul său specializat.

O vizită la muzeu — redeschis de curînd publicului, într-o nouă și atractivă formă de prezentare expozițională — ne-a permis să luăm contact cu cîteva din preocupările actuale ale centenarei instituții de cultură.

— În prezent, ne-a informat directorul muzeului, Tancred Bănățeanu, prezentăm publicului, în 15 săli o expoziție consacrată portului popular românesc. Într-o manieră pe care am dorit-o cît mai modernă și mai atractivă, ne-am străduit a contura o imagine cît mai cuprinzătoare a istoricului și evoluției portului popular din țara noastră. Totodată, bineînțeles, continuăm activitatea de sporire a colecțiilor. Cîteva date mi se par semnificative. În 1948 aveam în colecție 6 027 obiecte; în 1968 — 46 320, iar în 1974 mai bine de 70 000 obiecte. Pe lîngă aceasta, în fondurile muzeului nostru se află peste 100 000 fotografii, clișee, diapozitive, filme etnografice. În perioada 1953-1974 muzeul a organizat peste 90 expoziții în străinătate și aproximativ 80 în țară, legate de problemele specifice artei noastre populare.

În toată activitatea noastră, ne bucurăm de sprijinul nemijlocit al partidului și statului. Numai reorganizarea muzeului în actuala sa formă a necesitat investiții de nu mai puțin 4 milioane lei.

Deși aflat în pragul centenarului — care va fi cinstit, în tot cursul anului 1975 printr-o serie de manifestări — muzeul nostru nu e marcat de semnele trecerii timpului. Pentru că nici exponatele pe care le găzduiește, unele vechi de sute de ani, nu se resimt de vreme. Dimpotrivă. Sînt la fel de grăitoare, la fel de expresive, iradiind cu aceeași intensitate frumusețea pe care le-au dăruit-o creatorii lor anonimi, maeștrii artei populare românești.

Fapt confirmat, de altfel, zilnic de numeroșii vizitatori veniți din țară și din mai toate colțurile lumii.

I. LĂCUSTĂ

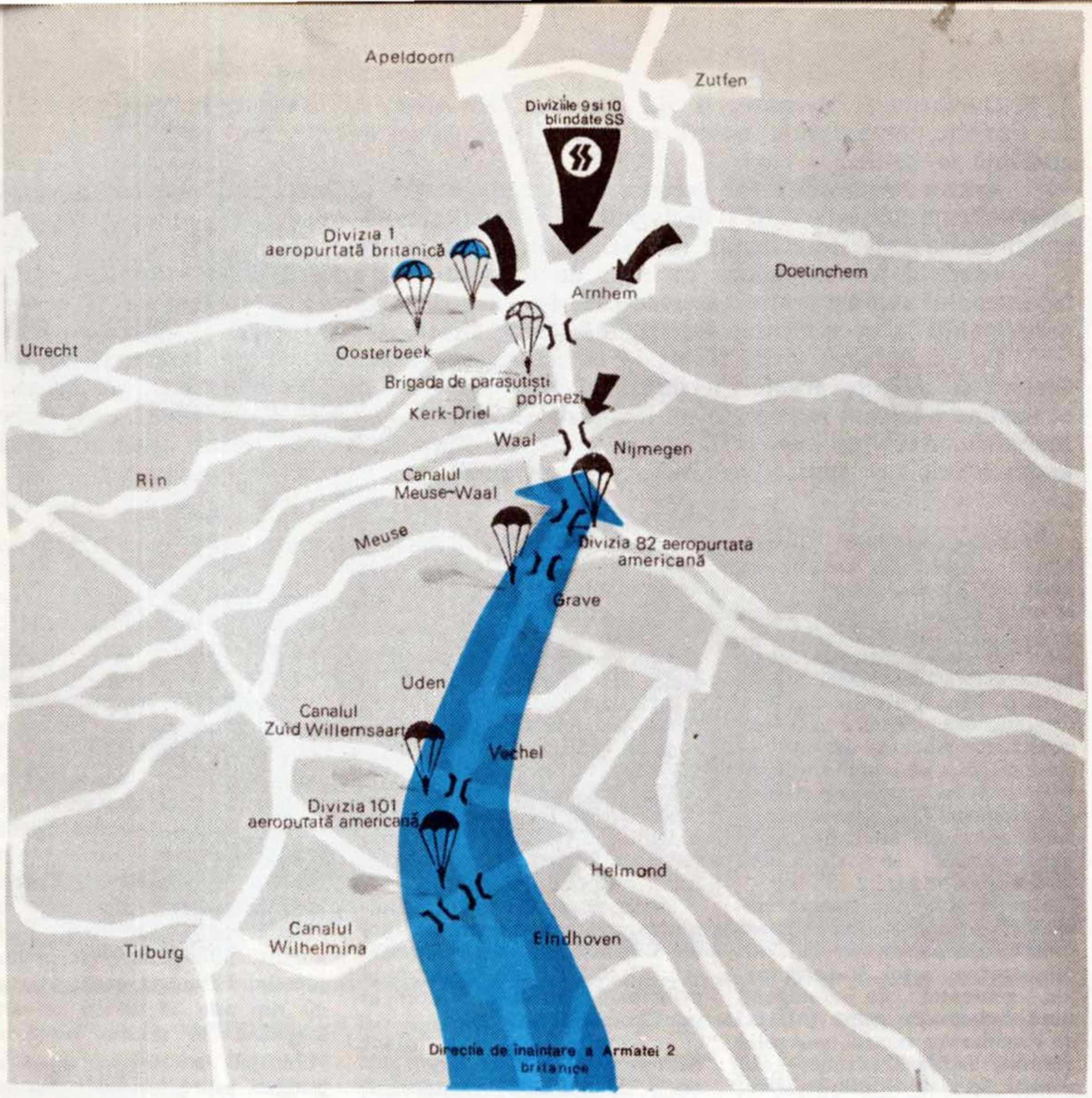

Prințul Bernhard al Olandei:

„ÎNFRÎNGEREA DE LA ARNHEM PUTEA FI EVITATĂ“

Reprezentant de marcă al istoriografiei postbelice, secretar general al Comisiei internaționale pentru învățământul istoriei, Jacques de Launay este autorul a numeroase lucrări de recunoscută valoare științifică și publicistică. *Les grandes controverses du temps présent 1914-1945, Histoire contemporaine de la diplomatie secrète, 1914-1945, Les derniers jours de nazisme* **(lucrări care au stat la baza ediției românești a** *Istoriei secrete,* **Ed. Științifică, București, 1970),** *Le dossier de Vichy, De Gaulle et sa France* **etc. etc. constituie veritabile modele de istorie vie, reconstituită pe verticală, recepționate deopotrivă de specialist și de „profan“. Prin această trăsătură esențială, de Launay se alătură familiei spirituale de istorici prestigioși de limbă franceză: Maurice Baumont,**

J. B. Duroselle, H. Bernard, G. A. Chevallaz, R. Aron, A. Castelot, Philippe Erlanger, P. Gaxotte, Max Gallo, autori cu concepții și stiluri diferite, dar uniți printr-o largă audiență la public.

Arhiva personală a lui Jacques de Launay despre drama celui de-al doilea război mondial cuprinde interviuri și declarații de o incontestabilă valoare, ale unor eroi ai rezistenței antifasciste, comandanți militari, oameni politici etc.

Istoricul francez aduce un spor de informații și aruncă o nouă lumină asupra fenomenului abordat printr-o metodă care i-a adus certe succese: contactul nemijlocit cu participanții la evenimentul descris, mărturiile directe ale acestora.

Cu ocazia unei vizite făcute la redacția revistei noastre, dl. de Launay, care s-a adresat și cu alte prilejuri lectorilor *Magazinului istoric, ne-a încredințat un interviu ce supune unei noi radiografii un moment important al celei de-a doua conflagrații mondiale. Aceluiași subiect îi este dedicată și ultima lucrare a recent dispărutului reporter istoric Cornelius Ryan *Podul prea depărtat*.**

Fl. D.

Bruxelles, duminică 10 septembrie 1944. La cererea sa, mareșalul Montgomery — grad la care a fost avansat la 31 august — primește vizita generalului Eisenhower, superiorul lui pe linie ierarhică interaliată.

Întrevederea are loc pe aerodromul din Evere[1]. Eisenhower nu coboară din avion; cînd s-a dus să-l vadă pe Bradley[2] la Chartres[3] și-a scrîntit genunchiul. De aceea conferința, care avea să dureze toată după-amiaza, se desfășoară la bordul aparatului.

Montgomery este asistat numai de generalul Graham, adjunctul său pentru servicii administrative, șeful Statului major, generalul de Guingand fiind bolnav de gripă. Alături de Eisenhower se află mareșalul aerului, Tedder și adjunctul său pentru servicii administrative, generalul Sir Humphrey Gale, un om prudent și meticulos.

Monty e încordat. De la bun început, cere ca Gale să fie invitat să se retragă. Cordial ca întotdeauna, Ike aprobă, fără să pară contrariat de prezența lui Graham. În compania lui Graham și Tedder, amîndoi britanici, Monty se simte mai la largul lui. Mareșalul deschide apoi un dosar voluminos, de unde extrage, una cîte una, piesele forte ale argumentării sale, de fapt un veritabil rechizitoriu la adresa americanilor în general și a lui Eisenhower în special. Tonul este atît de dezagreabil și de acid, încît comandantul-șef îl întrerupe pentru o clipă:

— Mai calm, Monty! N-ar trebui să-mi vorbești pe tonul ăsta! Sînt superiorul dumitale!

Atmosfera e încordată, dar după un moment de tăcere, mareșalul își revine:

— Te rog să mă ierți, Ike.

În sfîrșit, după acest incident, dialogul se leagă. Pentru Eisenhower, prima linie care trebuie atinsă, înaintea asaltului final, este cea a Rinului.

Montgomery citează o comunicare presantă primită în ajun de la mareșalul Alan Brooke, șeful Statului major britanic și principalul consilier militar al lui Churchill.

— Asupra Londrei au căzut rachete V-2, lansate din regiunea Rotterdam - Amsterdam. Cînd aveți să încercuiți acest sector?

Obiectivul este, într-adevăr, important. Azi, cunoaștem că, între 5 septembrie și 31 decembrie 1944, au fost lansate 1 561 V-2 asupra localităților Anvers (924), Londra (447), Norwich (43), Liège (27), Lille (25), Paris (19), Tourcoing (19), Hasselt (13), Tournai (9), Arras (6), Cambrai (4), Mons (3) etc.

Într-adevăr, rampele de lansare erau dispuse în Olanda (Staveren, Haga, Ommen) și în Germania (Hermeskeil, Merzig, Burgsteinfurt, Euskirchen și Hachenburg). În fața acestui argument, Eisenhower aduce în discuție preocupările sale din domeniul logisticii[4]; toate porturile, cu excepția Cherbourgului, sînt ocupate de garnizoane germane. Marsilia și Toulon nu vor putea intra în funcțiune decît la sfîrșitul lui septembrie. Saint-Malo, care a căzut la 2 septembrie, este pentru moment inutilizabil. Or, armatele aliate reclamă zilnic dirijarea spre front a 18 000 tone materiale. De aceea trebuie cîștigată bătălia pentru gurile Escautului[5] și degajat orașul Anvers, în vederea exploatării la maximum a portului său.

Încă de la mijlocul lunii august, Montgomery îi propusese lui Eisenhower să grupeze 40 din cele 53 divizii de care dispunea la nordul frontului în scopul executării unei străpungeri spre sudul Olandei și Belgiei, spre Ruhr și Berlin.

Monty crede că a sosit clipa să-și vadă planul triumfînd.

Comandantul-șef declară că acordă prioritate înaintării spre Ruhr, dar că nu se gîndește ca din acest motiv să slăbească presiunea în direcția Sarre[6] și a brești de la Frankfurt. Monty își reia demonstrația: trebuie să se acționeze în sensul unei ofensive principale, care să profite la maximum de mijloacele logistice și să fie condusă de un șef unic, Bradley sau Montgomery. Este evidentă, o dată în plus, opoziția dintre

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1968 și 10/1971.

[1] Comună din Belgia, aflată în apropiere de Bruxelles.

[2] Omar Bradley, general american. S-a distins în luptele din Tunisia (1943), Franța și Germania (1944-1945). A fost șeful Statului major al forțelor armate americane între 1949-1953.

[3] Oraș în centrul Franței.

[4] Termen folosit în unele armate capitaliste prin care se înțelege activitatea de asigurare materială, care permite armatelor să se deplaseze, să trăiască și să lupte cu tot personalul și materialul necesar.

[5] Fluviu din vestul Europei. Izvorăște din nordul Franței, străbate Belgia, trece prin orașele Gand și Anvers și se varsă în Marea Nordului.

[6] Denumirea franceză a rîului Saar.

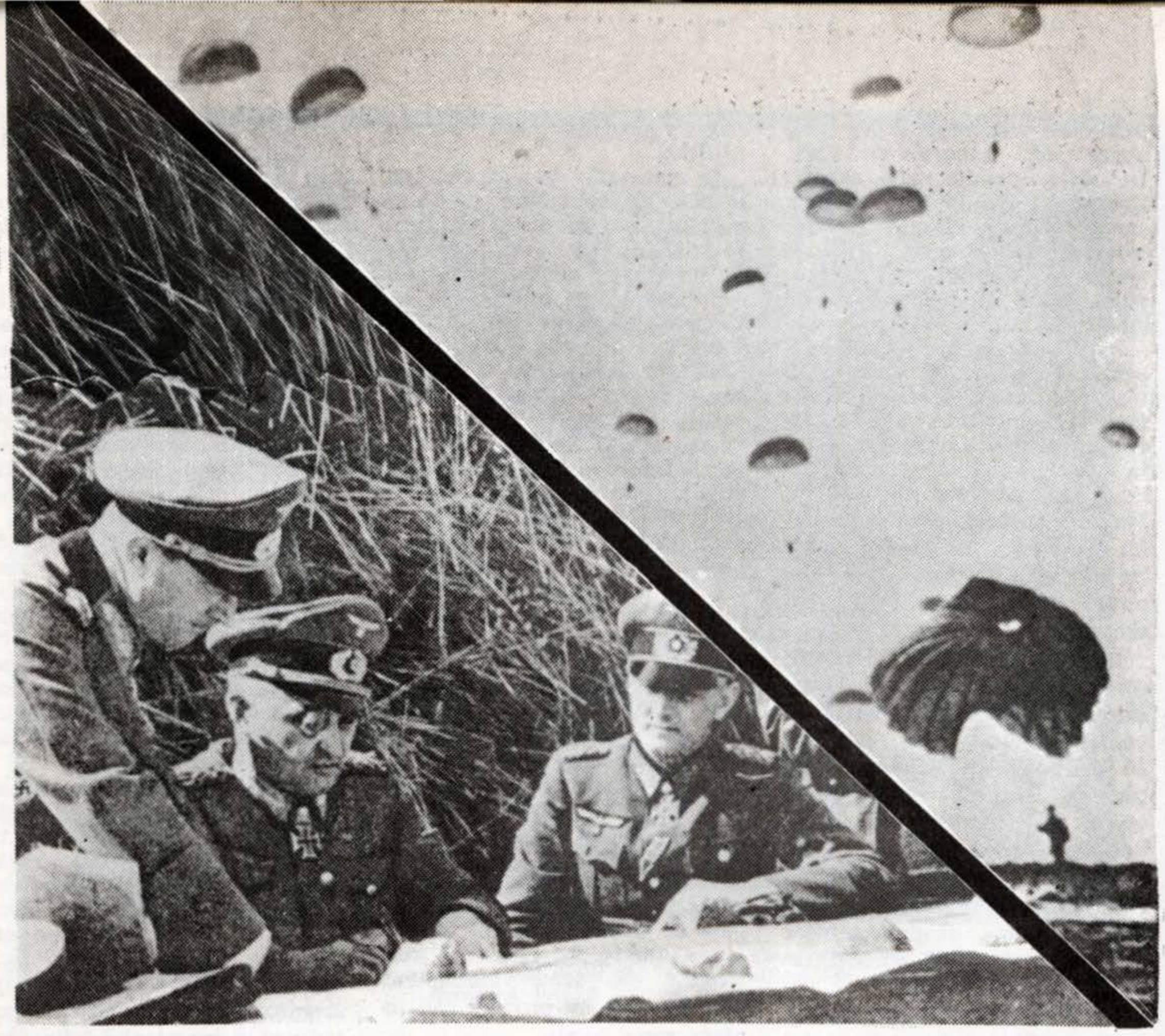

Trupe aliate sînt paraşutate în spatele poziţiilor germane; la scurt timp, mareşalul Modell începe pregătirea contraofensivei

Harta din p. 35 este reprodusă după lucrarea Storia della seconda guerra mondiale, vol. 5, *Ed. Rizzoli—Purnell*

strategia engleză a dezechilibrării adversarului şi tactica americană a tăvălugului.

Ca întotdeauna diplomat, dar puţin receptiv la lecţii de strategie, Ike rămîne comandantul unic; el adoptă un compromis provizoriu... care va dura pînă la sfîrşitul războiului: pentru a neutraliza imediat rampele de lansare a rachetelor V-2 din Olanda şi a asigura funcţionarea normală a portului Anvers, lui Montgomery i se concede, printr-o „prioritate limitată", să avanseze în întîmpinarea aripei stîngi. În vederea acestei operaţii îi sînt încredinţate puternice forţe: Corpul aeropurtat britanic (2 divizii britanice şi 1 brigadă poloneză) şi Corpul 18 aeropurtat american (Diviziile 82 şi 101 aeropurtate), susţinute de trei grupuri de avioane de transport. Aceste forţe aveau să formeze Armata 1 aeropurtată, ce trebuia să deschidă un culoar de 80 km Armatei 2 britanice comandată de Dempsey[7] care înainta pe uscat.

Care sînt forţele ce se vor opune armatei aeropurtate aliate? Serviciile de informaţii au opinii diferite. Generalul Strong, şeful serviciului de informaţii de pe lîngă Eisenhower, este foarte optimist: în raportul pe care-l remite comandantului-şef la 9 noiembrie, scrie: „În cursul următoarelor două luni, von Rundstedt[8] nu poate spera să primească din afară mai mult de o duzină de divizii". Cît despre serviciile de informaţii ale lui Montgomery, acestea dădeau asigurări că trupele inamice din sectorul nord erau compuse din unităţi disparate, aflate în rezervă sau în curs de completare.

[7] Dempsey (Sir Miles Cristopher), general britanic (n. 1896). În 1944 debarcă în Normandia şi în fruntea Armatei 2 britanice conduce bătălia de la Caen, eliberează Bruxelles şi, la Wismar (3 mai 1945), face joncţiunea cu forţele sovietice.

[8] Rundstedt (Gerd von), feldmareşal german (1875-1953), comandant de grupuri de armate în Polonia, Franţa şi U.R.S.S., comandant-şef al frontului de vest (1942 - iulie 1944 şi septembrie 1944 - 1945). A condus ofensiva germană din Ardeni.

Replica feldmareşalului Modell

În dimineaţa zilei de 17 septembrie 1944, **Flak**-ul[9] şi pistele aviaţiei de vînătoare sînt nimicite de 3 139 tone de bombe. Apoi, către ora 13, 1 544 avioane, escortate de 1 171 aparate de vînătoare, aduc 478 planoare deasupra părţii de sud-est a Olandei. Numai 35 avi-

[9] Posturile de apărare antiaeriană germane.

oane de transport și 13 planoare sînt doborîte de **Flak**. În seara primei zile, 20 190 paraşutiști și 14 686 soldați aeropurtați se fixează în trei sectoare (Arnhem[10], Nijmegen[11] și Eindhoven[12]); trupele dispun de 5 230 tone de material și 1 927 vehicule.

Feldmareșalul german Modell, șeful Grupului de armate B rezistă armatei aliate aeropurtate. Începînd din 15 septembrie el și-a instalat cartierul general în hotelul Tafelberg din Oosterbeek în apropiere de Arnhem. Modell cunoaște bine obișnuita prudență a lui Montgomery, nu se așteaptă nici la cea mai mică surpriză din această direcție.

Generalul german Student, comandantul Armatei 1 parașutiști, și-a fixat postul de comandă la Vught, aflat la 50 km vest de Nijmegen. La ora 13, Student vede trecînd valuri de planoare, care se îndreaptă spre Nijmegen. Mai întîi le admiră cu un ochi de expert, apoi reacționează prompt: cere rapoarte asupra zonelor de aterizare, după care îi telefonează lui Modell.

La Oosterbeek, Modell, care-și ia dejunul pe terasa hotelului Tafelberg, îi vede și el pe parașutiști, coborînd de o parte și de alta a Rinului, la cîteva sute de metri de el. De-abia are timp să urce în goană în cameră, să-și înșface valiza și să se năpustească la cartierul general al generalului Bittrich — comandantul Corpului II blindat SS — situat la Doetinchem, 30 km est de Arnhem.

Student nu izbutește să-l ajungă din urmă pe Modell, dar — dintr-un planor doborît de **Flak** — unul din oamenii lui reușește să captureze un plan amănunțit al operației „Market-Garden"[13]. Din clipa aceea, germanii sînt perfect edificați.

În mai puțin de o săptămînă, Modell va concentra în jurul capului de pod de la Arnhem 14 divizii; 14, deși serviciile de informații aliate, care n-au ținut seama de informațiile rezistenței olandeze, au anunțat 8!

La 18 septembrie are loc o nouă debarcare aeriană, executată de 1 360 avioane de transport și 1 203 planoare. Din păcate, din pricina cetei, aceste întăriri sosesc cu cinci ore întîrziere. În sectorul Arnhem, Divizia 1 aeropurtată britanică, care avea misiunea să creeze un cap de pod pe Rinul inferior, se află în dificultate. Cele trei grupuri încearcă să facă joncțiunea, dar inamicul, aflat în apropiere de bazele sale, reacționează prompt. La 19 septembrie, vremea se înrăutățește brusc. Un nou val de 655 avioane și 431 planoare decolează din Anglia cu o întîrziere de 15 ore; 40 avioane și 112 planoare sînt doborîte de **Flak**; 186 avioane de transport și 73 planoare sînt obligate să se înapoieze din drum. La Arnhem, 33 planoare aterizează sub focul inamicului iar 390 tone de provizii cad în afara zonei aliate.

La 20 septembrie, vremea devine și mai proastă. Totuși 519 avioane cu provizii reușesc să treacă. La 21, în aceleași condiții, din 110 avioane pornite de la bazele britanice 53 ajung la țintă și parașutează la Arnhem 750 polonezi. La 22, cerul este atît de acoperit, încît nu poate avea loc nici un zbor. Operația „Market-Garden" se apropie de sfîrșit.

Combatanții de la Arnhem-Oosterbeek, aflați sub ordinele generalului Urquhart și avînd ca întăriri, cu începere de la 21 septembrie, brigada poloneză a generalului Sosabowski, sînt primiți cu entuziasm de populație, care însă îi stingherește în mișcări.

La 22 septembrie combatanții sînt tot mai preocupați de răniți care devin din ce în ce mai numeroși. Serviciul medical nu mai prididește; muribunzii trebuie părăsiți. Medicii și asistenții medicali n-au mai aținit de cinci nopți. Colonelul Warrack, medicul-șef, obține de la șefii săi autorizația de a negocia un armistițiu. Se duce la hotelul Tafelberg, recucerit de germani, și încheie un armistițiu de două ore.

La 23 septembrie, 654 avioane de transport și 490 planoare aduc întăriri la Nijmegen și Eindhoven, în timp ce la Arnhem Divizia 1 britanică, după 7 zile de lupte se retrage casă cu casă spre Rin; nu mai numără decît 2 300 combatanți, lipsiți de apă și de alimente, avînd puține muniții.

În noaptea de 25 spre 26, supraviețuitorii (2 163 din 10 005) izbutesc să treacă fluviul și să se replieze la sud de Rin. Pe 26 septembrie, 219 avioane de transport reușesc să aterizeze pe un teren sumar amenajat, la 12 km de inamic, și să se întoarcă în Anglia, ducînd la bord răniți.

Diviziile 82 și 101 aeropurtate U.S. se mențin în sectoarele Nijmegen și Eindhoven. Este adevărat însă că, din după-amiaza zilei de 18 septembrie, trupele terestre făcuseră joncțiunea cu Divizia 101 aeropurtată la Eindhoven și, încă din 19, cu Divizia 82, la Nijmegen. Vremea rea, ca și dîrza apărare a inamicului împiedică însă joncțiunea cu grupul din Arnhem.

Bătălia de la Arnhem, cea mai mare operație cu trupe aeropurtate din istorie, a devenit așadar, pentru aliați, o înfrîngere incontestabilă.

La 26 septembrie, germanii stăpînesc Rinul ca și mai înainte, pe toată lungimea lui, și aveau să-l stăpînească în Olanda, pînă la 21 martie 1945. Garnizoanele lor din Olanda nu sînt încercuite; 4 milioane cetățeni — locuitori din provinciile Olanda de Nord, Olanda de Sud și Utrecht — aveau să îndure, pînă la 5 mai 1945, un asediu cumplit, în cursul căruia 13 000 persoane își pierd viața din pricina foametei.

Rampele de lansare a rachetelor V-2 rămîn intacte. Portul Anvers continuă să fie inutilizabil. Curățirea zonei gurilor Escautului de trupe germane are loc între 20 septembrie și 8 noiembrie, prin operații

---

[10] Oraș în Olanda, pe Rin.

[11] Oraș în sudul Olandei, port pe brațul Waal al Rinului.

[12] Oraș în sudul Olandei.

[13] Operație concepută în două faze: 1) faza „Market" — parașutarea de trupe în zona Arnhem, în spatele pozițiilor germane, care să ocupe și să mențină podurile de peste Meuse, Waal și Rin; 2) faza „Garden" — o străpungere a frontului și atingerea podurilor de către o coloană de blindate.

Haga, 10 aprilie 1973. Președintele Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu împreună cu familia regală a Olandei. În dreapta fotografiei, Maiestatea Sa regina Iuliana, în stînga Alteța Sa Regală Bernhard, prințul Țărilor de Jos

BERNHARD LEOPOLD FREDERIK EVERHARD JULIUS COERT KAREL GODFRIED PIETER, prinț von LIPPE-BIESTERFELD, soțul reginei Iuliana a Olandei (s-au căsătorit în 1937), s-a născut în Germania, la 29 iunie 1911. Și-a făcut studiile gimnaziale la Zuellichau și Berlin, iar cele universitare la Lausanne, München și Berlin; în 1935 și-a luat licența în drept. A urmat apoi cursurile Școlii Superioare de Război olandeze. În 1937 a primit cetățenia olandeză.

În perioada ocupației Olandei de către Germania hitleristă, prințul Bernhard a participat la mișcarea de rezistență. Și-a evacuat familia în Anglia și s-a întors pe continent, unde a luptat pînă la prăbușirea Franței (22 iunie 1940). Reîntors în Anglia s-a calificat pilot. A devenit ofițer de legătură cu forțele britanice, mai tîrziu colonel, general-maior și șef al Misiunii olandeze pe lîngă Ministerul de Război britanic. A fost pe fronturile aliate din Africa de Nord și Normandia și a menținut permanent legătura între rezistența olandeză și guvernele aliate. A adus o importantă contribuție la eliberarea țării sale de sub fascism, în septembrie 1944 fiind numit comandant-șef al Forțelor olandeze, inclusiv al celor din interior; pentru serviciile sale în război a fost decorat de regele Angliei George VI.

În 1954 este numit inspector general al Forțelor armate olandeze; în 1964 primește titlul de mareșal onorific al R.A.F.

combinate; Anversul avea să primească primul cargou aliat abia la 28 noiembrie.

Cît despre pierderile de vieți omenești, unitățile aeropurtate angajate — aproape 35 000 oameni — au, la 30 septembrie, mai mult de 13 000 oameni uciși, răniți și dispăruți, ceea ce înseamnă mai bine de o treime din efective. Germanii pierduseră 3 400 oameni.

În tot timpul acestor operații, castelul lui Rubens de la Elewijt, în apropiere de Malines, a fost stăpînit de neliniște. Acolo își avea reședința prințul Bernhard al Olandei, numit, la 3 septembrie 1944, comandant-șef al Forțelor armate olandeze, inclusiv al Forțelor de interior (Binnenlandse Strijdkrachten, B.N.S.) subordonat generalului Eisenhower.

O decizie arbitrară

Haga, 5 septembrie 1974. Reședința regală, Huis ten Bosch. Un palat din secolul XVII, într-un parc imens, deschis pentru public. Hectare întregi de peluze, dispuse cu o rigurozitate matematică. Nori imenși, pe care vîntul îi alungă pe cerul albastru.

Poarta de fier nu scîrțîie. Garda este discretă, dar pro-

tocolară. Covorul roșu, imaculat. Străbat un hol, împodobit cu fresce naive, înfățișînd Compania Indiilor. Mă întîmpină un secretar afabil, dar aferat. Iată-l pe prinț. Ochelari cu rame de aur, de formă dreptunghiulară. La butoniera hainei bleumarin — nelipsita garoafă albă. Cravată neagră, cu ac. Prințul Bernhard ne primește cu un zîmbet calm, cu o dezinvoltură cuceritoare.

În 1944 avea 33 ani. A păstrat o amintire foarte fidelă a evenimentelor petrecute atunci și primește cu plăcere invitația de a se destăinui, pe care i-o fac în numele **Magazinului istoric.**

— Aveam contacte foarte strînse cu mișcarea de rezistență din interior, prin curieri care treceau permanent linia frontului și prin posturi de radio-emisie clandestine. Primeam informații detaliate despre toate mișcările inamicului. De exemplu, aveam legătură de trei ori pe zi cu rețeaua Trump, care ne chema de la diferite cabine telefonice. Aș putea spune că știam totul despre apărarea adversă: numărul și amplasamentul unităților, situația fiecărui post de apărare antiaeriană etc.

De îndată ce proiectul „Market-Garden" a fost anunțat, adică de la 11 septembrie, am vegheat personal ca fiecare mesaj important să fie transmis direct lui Montgomery.

— Cum ați folosit aceste informații?

— Monty, cu care am vorbit în mai multe rînduri, mi-a răspuns: rezistența franceză și belgiană ne-au transmis numeroase informații eronate. Vă mulțumesc, dar n-am să țin seama de informațiile voastre.

S-a întîmplat ceva și mai grav. Știți că planul lui Montgomery era de a realiza trei capete de pod în nord-estul frontului — Eindhoven, Nijmegen și Arnhem; după aceea, un covor de care de asalt urmate de infanteria motorizată trebuia să se desfășoare — începînd de la linia frontului — pe 80 km, legînd între ele cele trei **dropping-zones**[14].

[14] „Zone de paraşutare".

Examinarea rapidă a hărții ne-a reamintit însă că, dacă pînă la Eindhoven drumul era bun, după aceea el se îngusta, iar din dreptul localității Uden intra într-o zonă de poldere[15].

Am discutat imediat cu șeful meu de stat major, generalul Piet Doorman, absolvent al Școlii Militare Superioare, care înainte de 1940 se ocupase personal de folosirea tancurilor pe drumurile din zona de poldere. Doorman a fost categoric: începînd de la Uden, blindatele nu puteau înainta decît în șir indian, devenind astfel o pradă ușoară pentru apărarea antitanc. Mai mult, dacă unul din ele rămînea în pană, bloca întregul traseu, pînă cînd fantasinii[16] ar fi reușit să-l împingă în șanț. Așadar era obligatoriu ca infanteria să însoțească tancurile. În sfîrșit, era absolut exclus ca cele 2 000 vehicule ale infanteriei, care trebuiau să urmeze, să poată trece pe acest drum îngust și șubred.

L-am trimis pe Doorman să-i explice totul lui Monty. Mareșalul, în mod vădit contrariat, l-a primit cu oarecare bruscheţe.

— Știm toate astea. Tancurile vor înainta singure. Echipajele sînt experimentate. Oricum, vom avea supremația în aer. Fiți liniștit, totul o să fie bine.

Cînd Doorman mi-a relatat convorbirea, n-am făcut decît să mă înclin. Monty era stăpîn în această parte a frontului. Cum putea însă să neglijeze toate aceste necunoscute: insuficiența drumurilor, eventuala vreme rea, o apărare adversă eficientă...

— Cred că Montgomery vroia să se impună, în sfîrșit, în fața lui Eisenhower.

— Avea o foarte bună părere despre sine. Acum e limpede că operațiile de transportare a trupelor aeropurtate nu puteau dura mai puțin de trei zile; iar obiectivul final — orașul Arnhem — se afla la o distanță prea mare de zona de aterizare, accesul fiind deosebit de dificil. Între Nijmegen și Arnhem, o desfășurare de tancuri și de infanterie era imposibilă, drumurile laterale fiind inutilizabile.

Singura soluție era de a parașuta deasupra Arnhemului, unități de desant. În acest caz, germanii n-ar fi avut timp să se dezmeticească. Noi știam că apărarea germană era foarte puternică, dar Monty nu voia să audă nimic. Azi, el recunoaște că operația a fost un eșec.

Dezastrul de la Arnhem putea fi cu siguranță evitat.

— Care a fost reacția dumneavoastră în ziua Z?

— Ziua Z a fost duminică 17 septembrie. În aceeași zi, guvernul olandez, printr-un apel transmis la postul de radio B.B.C. din Londra, declanșează greva generală la căile ferate. Statul major al Forțelor armate olandeze, secția Forțele de interior (B.N.S.), lansează ordinul de sabotare a căilor ferate și a drumurilor terestre strategice.

Efectul de surpriză a acționat deci, dar pentru puțină vreme: germanii au avut timp suficient să ia toate contramăsurile care se impuneau. Nu ne rămînea altceva decît să executăm ordinele lui Monty.

Montgomery continuă să considere operația de la Arnhem o înfrîngere personală. Generalul Student socotește că vremea proastă și greșeala de a nu se fi parașutat trupe deasupra Arnhemului încă din prima zi sînt principalele cauze ale eșecului.

După 30 ani, ni se pare că motivele esențiale sînt estimarea eronată a forțelor inamice și aprecierea inexactă a terenului. De ce a neglijat Montgomery informațiile de care dispunea?

„O atitudine de deplîns", conchide prințul Bernhard, gonind cu un gest al mîinii aceste amintiri dureroase.

Jacques DE LAUNAY

În românește de: Sanda MIHĂESCU-BOROIANU

[15] Porțiune joasă de uscat smulsă mării.

[16] Trupe de însoțire a tancurilor în timpul atacului.

PRIETENUL OAMENILOR

MARCEL MIGEO

În acea dimineață de 31 iulie din fierbintea vară a anului 1944, un avion american de recunoaștere LIGHTNING se reîntorcea la bază pe un aerodrom din Corsica. Aparatul care survolase regiunea din sudul Franței, ocupat încă de hitleriști, era condus de cel mai bătrîn pilot de război, decanul celor admiși să conducă un astfel de aparat, cel mai rapid tip de avion de recunoaștere al acelei epoci. Pentru el se făcuse o excepție, deoarece purta un nume celebru: Antoine de Saint-Exupéry. Cu puțin timp înainte de a ajunge la bază, avionul a fost atacat de o formație germană și doborît. Așa a sfîrșit cunoscutul scriitor și aviator francez Saint-Exupéry.

A debutat ca pilot în 1926. Angajat la Compania de aviație civilă franceză *Latécoère* a devenit curînd „pilot de linie", transportînd poșta aeriană în Spania și apoi în nordul Africii. Mai tîrziu a fost trimis la Cap Juby, un teren de zbor pierdut în deșertul african. Timp de doi ani a trăit într-o baracă, alături de trei mecanici, o maimuță și un cameleon, viața aspră a deșertului. Aici a scris primul său roman *Curierul de sud* (1929) întîia carte apărută în lume despre frumusețea profesiei de aviator civil.

Doi ani mai tîrziu, Saint-Exupéry a fost numit director la filiala din Argentina a Companiei franceze *Aeroposta*. A continuat să zboare mai ales noaptea, tot ca pilot de linie, ajungînd nu odată pînă departe în Țara de Foc*. Pentru aviatorul devenit scriitor, zborul nu însemna doar a pilota, ci mai mult, după cum o spune el însuși: „a încerca să comunici cu cîteva din acele focuri care ard din loc în loc în cîmpie", a medita și a înțelege pe oamenii din așezările peste care naviga. Din această nouă experiență de viață a luat naștere un alt roman, intitulat *Zbor de noapte*, apărut în 1931. Cartea, distinsă cu importantul premiu *Femina*, i-a adus gloria, făcîndu-l cunoscut în lumea literelor.

Succesul l-a determinat să se dedice scrisului. După ce a semnat cu o editură un contract pentru șapte romane, Saint-Exupéry a abandonat temporar profesia de aviator. Pentru a scrie, avea însă nevoie să zboare, avionul reprezentînd pentru el „unealta indispensabilă alături de stilou". De aceea a cerut reangajarea ca pilot. Societatea *Air France*, care absorbise fosta companie la care lucrase, i-a oferit un post în serviciul de propagandă. Aici a stat puțin, atît timp cît a făcut o călătorie în Indochina și un turneu de conferințe în marile orașe ale bazinului mediteranean. Pasiunea de a zbura nu-i dădea pace. După ce a plecat de la *Air France* a încercat să doboare recordul mondial de viteză pe ruta Paris-Saigon. Tentativa a eșuat însă în noaptea de 29 decembrie 1935 în deșertul Libiei. Mai tîrziu a executat un raid de lungă distanță între Casablanca—Tombuctu—Goa—Bamako—Dakar—Oran, care, însă, nu i-a dat prea mari satisfacții; doar pe aceea de „a-și fi încheiat vechile răfuieli cu deșertul", cum a spus-o undeva.

În februarie 1938, în compania unui alt aviator, Prévot, a încercat un raid de lungă distanță între New York și Țara de Foc. Dar tentativa s-a încheiat lamentabil, cei doi suferind un grav accident în Guatemala; doar printr-o întîmplare fericită aviatorii au scăpat cu viață.

În toți acești ani, din 1931 pînă în 1939, n-a mai publicat literatură. A profesat, însă, ziaristica, scriind numeroase reportaje pentru marile cotidiene franceze; reportaje care respiră aceeași sensibilitate și căldură umană ce îi caracterizează opera literară. Pagini emoționante despre războiul civil din Spania i-au fost publicate în cotidienele *L'Intransigeant* și *Paris-Soir*.

În ajunul celui de-al doilea război mondial i-a apărut cel de-al treilea roman, *Pămîntul oamenilor*, premiat de Academia Franceză. După *Pilot de război*, editat în S.U.A. sub titlul *Zbor spre Arras*, în 1942, a publicat *Scrisoare către un ostatec* și *Micul prinț*. Postum i-au fost tipărite operele *Citadela*, *Carnete*, *Un sens vieții*.

Saint-Exupéry a participat ca pilot de război în aviația de recunoaștere în lupta împotriva cotropitorilor naziști. După înfrîngerea Franței începînd din 1942 și pînă la 31 iulie 1944 cînd a căzut la datorie, a combătut în rîndul forțelor aeriene aliate.

Acestui mare scriitor umanist, care a fost și oaspetele țării noastre, revista franceză *Historia* i-a dedicat în numărul din iulie 1974 un articol, sub semnătura lui Marcel Migeo.

Ion DRAGOMIRESCU

---

* Vezi Magazin Istoric, nr. 8 și 9/1974.

Saint-Exupéry nu s-a mai întors

Într-o zi din toamna anului 1926, tînărul Antoine de Saint-Exupéry se prezintă la aerodromul Montaudran, de lîngă Toulouse, directorului exploatării liniilor **Latécoère,** Didier Daurat, un șef temut, care impune o disciplină implacabilă și care, cu tenacitate și cu mijloace materiale neînsemnate, deschide în cer, peste munți, deșerturi și ocean, primele curse de avioane comerciale. Deși Saint-Exupéry este trimis de însuși directorul general, domnul de Massimi, Daurat îl primește ca pe orice tînăr pilot: cu o mască de nepătruns, o privire cercetătoare, vorba lentă și sacadată. Cînd Saint-Exupéry spune:

— Domnule, aș vrea mai ales să zbor, Daurat îi răspunde:

— Ai să faci ca și ceilalți. Treci prin toate etapele.

A trece prin toate etapele înseamnă, la Montaudran, ca după ce ți-ai îmbrăcat hainele albastre de mecanic, să lucrezi într-un hangar la demontarea motoarelor, la curățirea cilindrilor și a bujiilor, să-ți mînjești mîinile cu uleiul care trebuie schimbat.

Saint-Exupéry, nepregătit pentru o asemenea viață aspră, o acceptă fără să crîcnească. Ba mai mult, chiar cu o bucurie interioară. În cîteva luni devine, cum va scrie în **Pămîntul oamenilor,** „camaradul care se confundă în echipa anonimă", numit de toți: Saint-Ex. Și va adăuga: „Măreția unei meserii constă poate înainte de toate în a uni oamenii".

După treisprezece ani

Cînd Saint-Exupéry face ultimele retușuri la **Pămîntul oamenilor** tocmai se întorcea dintr-o călătorie în Germania. Văzuse — spre deosebire de o Franță nepăsătoare și divizată, în care se întreținea legenda unei Germanii în decadență, populată de sclavi subalimentați — o țară dinamică, fanatizată de o propagandă periculoasă. Revenise de acolo neliniștit și fără iluzii asupra viitorului.

Războiul, care se apropie și pe care-l urăște, Saint-Exupéry îl va face în mod efectiv. Refuză să rămînă instructor de aviație în sud. Se supără cînd Giraudoux*, Comisar al Informațiilor, îi oferă un post într-unul din serviciile ministerului.

În ciuda unui certificat medical care îl declară „inapt pentru misiuni de război", reușește, folosindu-și relațiile cele mai influente, să fie trimis la o escadrilă de front. Într-o zi din toamna anului 1939, sosește la Orconte, în regiunea Champagne, la Grupul 2/33 de aviație de recunoaștere.

Viața de escadrilă, cu zborul și riscurile sale, înseamnă pentru Saint-Exupéry camarazii regăsiți. Este cînd exagerat de vesel, cînd singuratic și meditativ. Războiul nu are pentru el același sens ca pentru mulți dintre combatanți. Saint-Exupéry cunoaște miza luptei. O va spune în **Pilot de război:** „Voi combate pe oricine va pretinde să aservească unui individ sau unui grup de indivizi, libertatea omului". El, atît de departe de orice religie, face războiul „din dragoste față de om și dintr-o religie interioară".

La 10 mai 1940, Hitler lansează ofensiva. Invazia înaintează vertiginos și noi nu avem ce să-i opunem, nici pe pămînt, nici în aer. Nimic pentru a evita o înfrîngere ale cărei cauze Saint-Exupéry le cunoaște**.

31 iulie 1944: la bordul unui avion LIGHTNING, Saint-Exupéry pleca în ultima sa misiune

---

* Jean Giraudoux, scriitor și eseist francez (1882-1944), Comisar al Informațiilor în guvernul francez al epocii.

** Vezi **Magazin istoric,** nr. 2 și 3/1973.

Suferă din pricina dezordinei, a neputinței, a celor care cad inutil. În fiecare zi, împreună cu camarazii săi, continuă să-și rişte viața, ştiind foarte bine că acest lucru e zadarnic şi lipsit de sens.

După înfrîngerea Franței se află la Alger*. Trăiește din nou momente de suferință. Mai ales că el are ceva de spus, deoarece „şi-a cumpărat foarte scump dreptul de a exista şi de a vorbi".

Aici este dezamăgit de părerea pe care o au americanii despre Franța. Înfrîngerea noastră atît de rapid consumată i-a uluit. Nu au nici o indulgență pentru francezi în general. „Ce drepturi își arogă ei?", se întreabă Saint-Exupéry în numele celor care au luptat. De aceea, vrea să-i facă să înțeleagă ce au însemnat această luptă, acele „misiuni de sacrificiu" pe care şi el le-a trăit.

Saint-Exupéry scrie deci **Pilot de război** care apare în S.U.A. în februarie 1942, sub titlul **Zbor spre Arras.** Cartea are un ecou considerabil în America, dar autorul ei devine trist, ușor iritabil. Suferă profund. În ciuda prietenilor, se simte adesea singur. Necunoașterea limbii engleze îl lipsește de relații interesante, de interlocutori pe măsura sa. Exilul îl apasă. Își știe țara oprimată, în mizerie; iar neliniștea pentru cei „închiși în noaptea germană" îl frămîntă. „Existența lor fragilă mă face să mă simt amenințat în însăşi esența propriului meu eu".

Scrisoare către un ostatec, adresată vechiului său prieten Leon Werth, care se ascunde pentru a evita deportarea, Saint-Exupéry ştie bine că nu va ajunge la destinatar decît mai tîrziu, poate cînd nici el însuși nu va mai exista. Autorul dorește însă ca gîndurile sale din exil să fie cunoscute, să fie aflate de toți cei care sînt ostateci.

„Esențialul este să trăiești pentru reîntoarcere", scrie el în opera amintită. Dar, pentru el, nu poate fi o simplă întoarcere a călătorului, nici măcar o întoarcere, arzător dorită, a exilatului. Nu poate să nu-şi îndeplinească marea misiune pe care şi-a luat-o şi care izvorăşte din vocația lui de om.

Esențialul este să trăiești pentru reîntoarcere

Dar unde să se ducă pentru a se putea exprima în deplină libertate? Se gîndeşte la S.U.A. unde are relații, prieteni, un editor. După două luni petrecute în localitatea Agay, la sora sa Gabrielle, pleacă în Statele Unite.

---

* După o perioadă de vreme petrecută la Alger el se reîntoarce în Franța neocupată de hitleriști.

Odată cu debarcarea americană în Africa de Nord, la 6 noiembrie 1942, Saint-Exupéry face demersuri pentru a fi primit într-o escadrilă de luptă. Întîmpină dificultăți şi mai mari decît cele pe care a trebuit să le înfrîngă în 1939.

Avionul de război încredințat de Statele Unite aviatorilor francezi înrolați în forțele armate aliate este un P-38 LIGHTNING, a cărui viteză atinge 700 km/oră. Este folosit pentru misiuni de fotografiere la mare alti-

tudine, în general la zece mii de metri. Americanii fixaseră vîrsta limită a piloților care urmează să conducă aparatul, la treizeci și cinci de ani; Saint-Exupéry are patruzeci și trei. Dacă nu trebuie să ignorăm cît de severi sînt cei din S.U.A. în aplicarea regulamentelor, nu putem neglija nici voința lui Saint-Exupéry, tenacitatea în a-și atinge scopul. Și, odată în plus, el reușește.

Franța, cea atît de aproape și atît de departe

Îi scrie consilierului Robert Murphy, trimis special al președintelui Roosevelt în Africa de Nord, o lungă scrisoare în care, după ce amintește activitatea, cărțile sale, îi cere să-l sprijine pentru a participa cît se poate mai curînd la misiuni de război. Și iată-l pe Saint-Exupéry revenit la suprafață. Iată-l din nou angajat în acțiunea eliberatoare.

Este trimis pe aeroportul La Marsa, lîngă Tunis, de unde în curînd își ia zborul în prima sa misiune deasupra Franței cotropite. Din această misiune, care îi permite să survoleze Provence unde trăiește în așteptare bătrîna lui mamă, se întoarce pe jumătate fericit, pe jumătate melancolic. A adus informații prețioase, dar a revăzut și „Franța atît de aproape și atît de departe în același timp. Sîntem despărțiți parcă de secole. Toate mîngîierile, toate amintirile, toate rațiunile de a trăi se află acolo, bine așezate, la treizeci și cinci de mii de picioare sub ochi, și totuși mai inaccesibile decît bogățiile faraonilor în vitrina unui muzeu".

Cîteva zile mai tîrziu, la întoarcerea din cea de-a doua misiune, din pricina unei aterizări greșite, aparatul său se avariază. Acest mic accident va servi drept pretext americanilor pentru a-i interzice pilotarea avionului LIGHTNING, pentru care fusese autorizat în mod excepțional. După ce încearcă în zadar totul pentru a anula decizia, părăsește aeroportul La Marsa și pleacă la Alger. Acolo, instalat la un prieten, doctorul Pelissier, într-o „cameră idioată", atinge adîncurile disperării.

Dar în primăvara anului 1944, după multe demersuri, scrisori, întîlniri, Saint-Exupéry este afectat Grupului 2/33, instalat în Corsica, pe aeroportul Borgo, la sud de Bastia unde reîntîlnește cîțiva supraviețuitori ai luptelor din 1940 și avionul LIGHTNING cu care își reia zborurile deasupra Franței ocupate. Își regăsește și veselia. La popotă, cu cei vechi și cu cei tineri, rîde, bea, cîntă. Dar această bucurie este superficială. Ea dispare cînd este singur seara în camera sa, sau chiar în avion. Ultimele sale scrisori ne dezvăluie gînduri pe care le ascundea celor din preajmă. În ajunul morții, el scrie unei prietene: „Fac o meserie grea. De patru ori era să-mi las pielea. Dar acest lucru îmi este absolut indiferent".

Misiune fără întoarcere

În dimineața zilei de 31 iulie, Saint-Exupéry decolează de pe aeroportul din Borgo pentru ultima sa misiune. Va fi a noua. Depășise cu mult cifra de cinci, numărul de zboruri care îi fusese acordat. Pe rînd, îi apar în fața ochilor marea, coasta, vîrfurile înzăpezite ale Alpilor.

„Misiune la răsărit de Lyon", precizează ordinul. Lyon e acolo în dreapta. Este orașul natal al lui Saint-Exupéry, pe care l-a părăsit în copilărie.

Pilotul oprește aparatul fotografic și face manevra de întoarcere. Încă odată trebuie să părăsească cerul sub care Franța trăiește în noapte, să arunce o ultimă privire asupra acestor orașe, acestor sate în care bărbați, femei, copii așteaptă eliberarea.

Pentru o ultimă oară se apleacă asupra oamenilor. De aproape douăzeci de ani îi observă din cer.

Din nou, marea apare în fața pilotului. Strălucește sub soarele arzător al amiezii. Orizontul vibrează, imprecis, scufundat în lumina purpurie, în timp ce pe verticală coasta provensală se desprinde clar. Saint-Exupéry privește acel pămînt unde trăiesc ai săi.

Undeva în aceste păduri negre, se ascunde Môle, plină de zgomotele greierilor. În scobitura acestor stînci roșii care festonează talazurile se află Agay, unde Antoine a trăit la sora sa Gabrielle ore liniștite și plăcute. Numeroase pagini ale **Cîtadelei** au fost scrise acolo. Acolo s-a căsătorit. Pe acest pămînt din Provence pe care avionul îl lasă deja în urmă, în cetatea ei de la Cabris, agățată ca un cuib de peretele văgăunei, o mamă bătrînă își așteaptă fiul. Ieri, Antoine îi scria fără să știe dacă aceste cuvinte vor ajunge vreodată la ea: „Măicuța mea, aș vrea mult să te liniștesc prin trimiterea acestei scrisori. Mă simt foarte bine. Sînt însă foarte trist că nu te-am văzut de atîta timp. Sînt neliniștit pentru dumneata, bătrîna mea măicuță dragă. Cît de nefericită este această epocă!".

Saint-Exupéry a redus motoarele. Avionul începe să coboare. În cîteva minute se va așeza pe terenul pe care camarazii și comandantul său îl așteaptă cu o ușoară îngrijorare, din cauza disprețului acestui pilot pentru avioanele de vînătoare dușmane, a uitucelii lui devenită de mult timp proverbială și care nu odată era să-l coste viața.

Corsica se ghicește în depărtare într-o aureolă de lumină. Terenul de aterizare este acum aproape. Saint-Exupéry meditează, visează ca întotdeauna, se abandonează plăcerii coborîrii, care este preludiul odihnei.

Pierdut în meditațiile sale, orbit de soarele care îi strălucește în față, pilotul nu vede oare avionul de vînătoare dușman ce merge în zig-zag și nu se va dezvălui decît prin jerba luminoasă a gloanțelor? Care îi sînt gîndurile în această ultimă clipă în care moartea va lovi?

Saint-Exupéry nu s-a întors viu din această „misiune necesară și ingrată". Prin sacrificiul său a încununat o viață în care exemplul omului este strîns legat de opera scriitorului. Ceea ce trebuia să spună oamenilor le-a spus. A făcut mai mult decît să le-o spună.

În românește de:
A. FLOREA

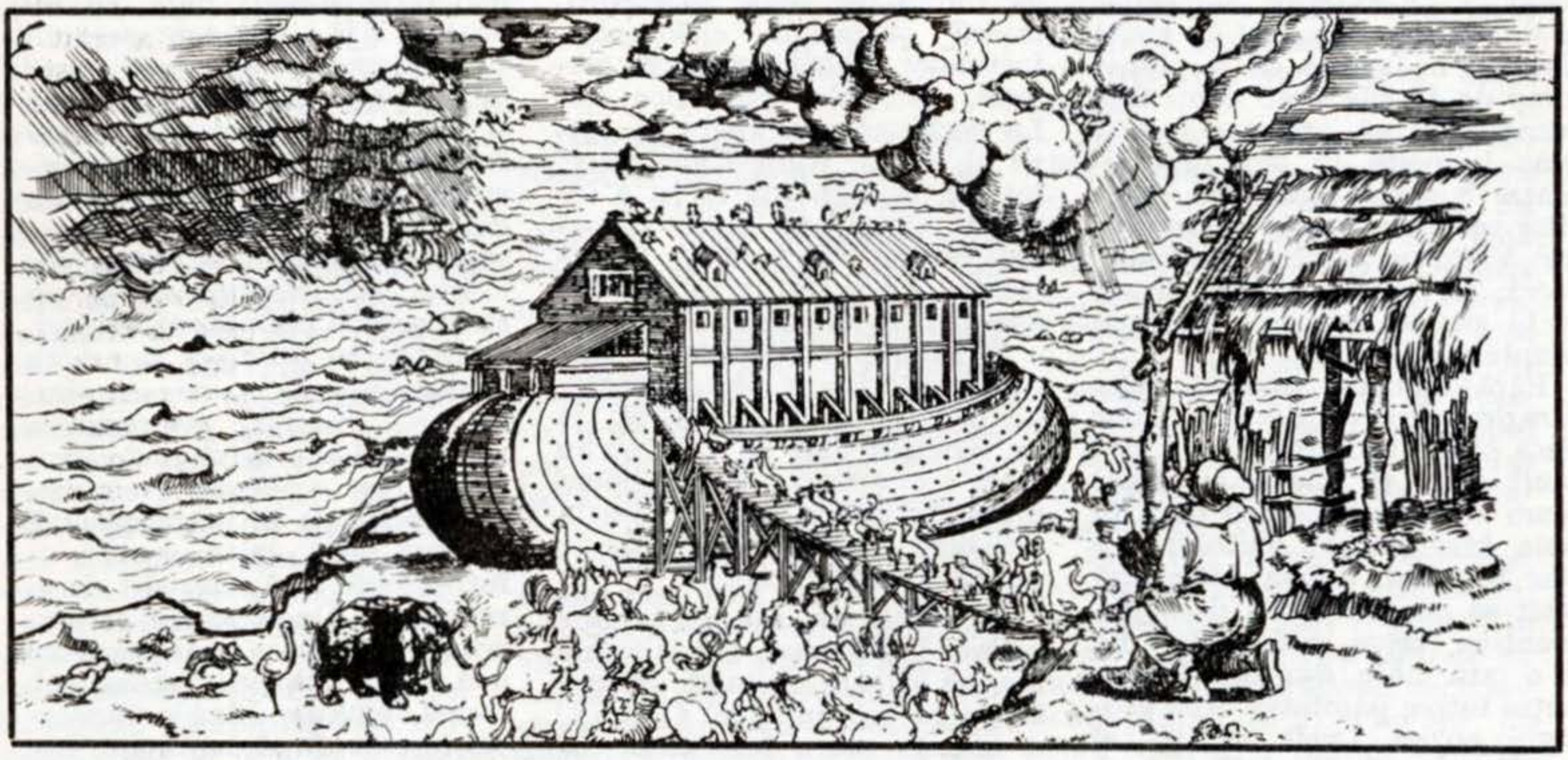

Arca lui Noe, aşa cum a fost imaginată într-o gravură din secolul XVI

Unde, cînd şi cum s-a produs „POTOPUL BIBLIC“ ?

RICHARD HENNIG

După bătălia de la Rossbach (1757), în care francezii au fost înfrînţi de armatele regelui Prusiei, Frederic II, Doamna de Pompadour i-ar fi spus lui Ludovic XV, suveranul Franţei: „Nu te întrista: după noi, potopul...“. Se pare că referirea la potop, făcută atunci de favorita monarhului francez, nu a fost întîmplătoare: matematicianul Maupertuis, scriind despre cometa apărută spre sfîrşitul secolului precedent, calculase că ea avea să revină în 1757 sau 1758, provocînd un imens diluviu şi chiar sfîrşitul lumii. Oricum ar fi fost, expresia a făcut carieră. Ideea potopului este însă mult mai veche, aluziile de acest gen fiind doar un ecou al acelui „cataclism universal“ descris în Biblie **şi care astăzi, supus analizei ştiinţifice, apare neverosimil. Ca şi alte legende care, deşi avînd la bază fapte reale, au fost denaturate, ajungînd să fie învăluite într-un mister pe care religia l-ar fi dorit „de nepătruns“, versiunea biblică a potopului se întemeiază şi ea pe o realitate, pe un fenomen natural, care, în producerea şi desfăşurarea lui, n-a avut nimic mistic, supranatural. Dar să vedem care au fost evenimentele ce au generat această legendă. Ni le relatează Richard Hennig, autorul lucrării** Les grandes énigmes de l'univers **(„Marile enigme ale universului“) apărută în editura franceză Robert Laffont. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei** Magazin istoric.

Cine nu cunoaște legenda biblică despre cumplitul potop care s-a dezlănțuit în vremea lui Noe și a distrus întreaga omenire, cu excepția oamenilor și animalelor refugiați în arcă? **Geneza** ne spune că a plouat timp de 40 zile și 40 nopți fără încetare și că apa s-a ridicat pînă la peste 15 coți (aproximativ 8 metri) deasupra vîrfurilor celor mai înalte ale munților. Viața pe pămînt a fost distrusă, iar arca a rătăcit un an și 11 zile înainte de a eșua pe Muntele Ararat.

Fără îndoială, această relatare denaturează adevărul. Chiar dacă ploaia ar fi durat mult mai mult decît 40 zile și 40 nopți (cum se întîmplă nu o dată în Asia bîntuită de musoni), nu s-ar fi putut aduna atîta apă încît să acopere, pînă deasupra munților celor mai înalți, fie și o țară mare, dar cu atît mai puțin întreg pămîntul. Atît geologul englez Lyell, cît și cel austriac Suess, au arătat, încă în secolul trecut, că evenimentul redat în **Biblie** n-a putut fi decît local și că s-a produs într-o țară cu un relief foarte plat.

Deși știința și cei care cred în ea nu mai pun la îndoială imposibilitatea unei inundații care să acopere întreg globul pămîntesc, ideea unui potop universal este încă destul de răspîndită. La difuzarea ei au contribuit, desigur, misionarii creștini din diferite țări, dar această explicație este insuficientă. Căci dacă propaganda misionarilor ar fi fost atît de profundă pe cît au crezut-o unii, cum se face că alte tradiții legendare, ca cea a paradisului și păcatului originar, n-au prins rădăcini atît de adînci?

5 zile, 52 ani sau... niciodată

Despre o uriașă inundație se vorbește în cele mai vechi tradiții ale aproape tuturor popoarelor, în afară de cele ale arabilor și negrilor (cu excepția masailor). Astăzi se cunosc peste 100 legende de acest fel. Înlăturîndu-le pe cele inspirate de misionari, rămîn 68 ce pot fi considerate ca autohtone. În Asia, de exemplu, sînt cunoscute 13 povestiri diferite despre potop, în Europa 4, în Africa 5, în Australia și Oceania 9, în Lumea Nouă 37 (16 în America de Nord, 7 în America Centrală și 14 în America de Sud). Durata inundației variază, de la legendă la legendă, între 5 zile și 52 ani (la azteci). Unele dintre ele atribuie inundația ploilor torențiale, altele — zăpezii, topirii ghețarilor, cicloanelor, furtunilor, cutremurelor de pămînt, fluxurilor puternice etc. La vechii chinezi apare un spirit al răului, Kung-Kung, care, într-un moment de furie, a lovit cu capul una dintre coloanele cerului, sfărîmînd-o; firmamentul s-a prăbușit pe pămînt, aducînd cu el trombe de apă.

Existența a numeroase tradiții locale, foarte asemănătoare, ne face să presupunem că, la un moment dat, pe pămînt au avut loc aproape pretutindeni inundații uriașe. Dar și aceasta este doar o ipoteză și încă nu pe deplin satisfăcătoare.

În 1894, un rus de origine germană, Schwarz, a publicat o lucrare în care căuta să demonstreze că prin mileniul III î.e.n. o imensă mare interioară, situată în Asia Centrală și numită Marea Mongolică (de 4 000 km lungime, 1 400 km lățime și 2 000 m adîncime) s-a golit brusc, probabil în urma unui cutremur, provocînd astfel „potopul". Această ipoteză ar putea fi confirmată de tradiția chineză, care semnalează o neobișnuită creștere a rîului Hoang-Ho în timpul domniei împăratului Yu. Dar cum se explică atunci relatările despre „potop" din celelalte părți ale lumii?

Tot la sfîrșitul veacului XIX, cercetătorul Stentzel a emis următoarea ipoteză: în anul 3332 î.e.n., o perturbare survenită în echilibrul pămîntului ar fi revărsat marile oceane, care acopereau pe atunci emisfera nordică, peste emisfera sudică; în anul 7132 e.n. — susține același cercetător — fenomenul se va repeta, dar în sens contrar, și tot așa cam la fiecare 10 500 ani. De altfel, despre un mare „torent din cer" **(ouranion rheuma)**, care, chipurile, se abate periodic asupra omenirii, vorbește și Platon, evocînd credința preoților egipteni în existența acestui fenomen. Geologii nu au găsit însă niciodată urme ale unei inundații universale, care să fi avut loc la începutul istoriei sau la sfîrșitul preistoriei. Se poate trage o primă concluzie că nu a existat o catastrofă universală în epoca în care pămîntul era deja populat de oameni.

În 1906, străduindu-se să argumenteze o explicație geofizică a potopului, omul de știință Riem a expus teoria cea mai interesantă și mai îndrăzneață. El și-a imaginat potopul ca un fenomen care ar fi lovit întreg pămîntul în același timp și într-o epocă geologică relativ recentă, în orice caz într-o perioadă în care oamenii populau deja planeta noastră. Riem presupune că, înainte de potop, pămîntul era înconjurat de un strat gros și permanent de nori, așa cum se întîmplă și azi cu Planeta Venus. În vremea aceea, căldura terestră, temperatura atmosferei și gradul ei de umiditate se echilibrau reciproc, menținînd pe întreaga planetă o climă egală, caldă, umedă, ca într-o seră, fără alternări de anotimpuri. De pe pămînt se evapora o cantitate mai mare de apă decît cea care cădea sub formă de ploaie. Pînă în momentul în care, în urma răcirii progresive a globului, această imensă masă de nori s-a condensat, transformîndu-se în averse nesfîrșite. Riem crede că aceste averse au putut dura luni în șir fără să piardă din intensitate, dat fiind că umiditatea atmosferei se reînnoia de la sine. Doar după această catastrofă, oamenii ar fi cunoscut soarele, luna, curcubeul, ascunse pînă atunci de pătura groasă de nori, iar condițiile de viață pe pămînt s-ar fi schimbat radical.

În unele legende găsim elemente care întăresc teoria lui Riem. Tradiția elenă, de exemplu, ne spune că primii locuitori ai Eladei, arcadienii, existau „înainte de crearea lunii". Chiar în **Biblie** se spune că soarele și luna au fost create după catastrofă. Dar există obiecții care nu pot fi trecute sub tăcere. Dacă ar fi avut loc în condițiile arătate de Riem, catastrofa ar fi trebuit să lase urme de eroziuni uriașe asupra masivelor muntoase. Or, aceste urme nu există nicăieri. În plus, ipoteza unui climat egal și constant pe întreg pămîntul nu poate fi aplicată erei terțiare, căci din acea epocă se descoperă ici și colo urme de deșert. În sfîrșit, această ipoteză este în contradicție cu existența, net dovedită, a unor faze glaciare în timpul perioadelor siluriană (caracterizată prin apariția a numeroase organisme) și carboniferă (numită astfel datorită marilor

zăcăminte de cărbuni din straturile formate în această perioadă). Este deci greu să credem în existența unei „clime de seră", care să fi domnit pe întreg pămîntul înainte de potop. În plus, Riem nu ne spune de ce Egiptul și alte imense regiuni ale Africii au fost ferite de inundație. De altfel, teoria lui nu a fost reținută decît în linii foarte generale.

Desigur, nu e imposibil ca Terra să fi fost odinioară înconjurată de un strat gros de nori și ca acest strat, destrămîndu-se, să fi produs profunde perturbări. Dar afirmația că acest eveniment ar fi avut loc într-o epocă geologică recentă, acum cîteva zeci de mii de ani, cînd omenirea poseda deja o oarecare civilizație, este în contradicție nu numai cu toate teoriile existente, dar, ceea ce este mai important, chiar cu faptele. Acoperirea pămîntului sub o imensă masă de apă ar fi lăsat urme care ar fi permis constatarea fenomenului, așa cum s-au putut constata perioadele glaciare. **Dar în absența oricăror urme, revenim la concluzia că „inundația universală" nu a avut loc și admitem că toate tradițiile populare evocînd potopuri gigantice s-au născut din evenimente locale.**

O altă ipoteză despre potop aparține cercetătorului englez Willcox (care a studiat cu pasiune problema refacerii Mesopotamiei, ruinată de secole de stăpînire turcească). El a formulat unele teorii interesante, dar fragile, asupra originii și răspîndirii acestei calamități. Astfel, după părerea lui, Fluviul Eufrat și-ar fi rupt digurile, inundînd întreaga cîmpie situată în aval și pricinuind moartea tuturor ființelor, oameni și animale. Ruptura ar fi avut loc într-un punct situat lîngă actuala așezare Sakhlavia, nivelul fluviului depășind, în acel moment cu 16 picioare cota normală. Noe, care avusese îndoieli asupra soliditățiî digului, și-ar fi construit o arcă, prevăzînd dezastrul, și ar fi părăsit astfel nevătămat regiunea. Dus de valuri, el a ajuns în țara Gurna, unde Eufratul se apropie cel mai mult de Tigru. Acolo, apele scăzînd, barca a eșuat. Ideea nu este lipsită de interes, dar nu a putut fi demonstrată.

Povestea bunicului lui Ghilgameș și sute de alte calamități

Povestea biblică a potopului, redactată în jurul anului 600 î.e.n., nu este defel un text original, ci doar o transpunere dramatizată a unor vechi legende babiloniene și asiriene.

Printre rămășițele bibliotecii regale de la Ninive, descoperită în 1872 lîngă Kujundjik, s-a găsit, între altele, textul unei epopei babiloniene, scrisă pe tablete prin anul 2600 î.e.n. în caractere cuneiforme și cunoscută sub numele de **Epopeea lui Ghilgameș.** Una dintre tablete ni-l descrie pe eroul Ghilgameș ascultîndu-l pe bunicul său, Utnapishti, care îi povestește despre potopul căruia el i-a supraviețuit. Utnapishti este un Noe babilonian: avertizat printr-un semn de iminența catastrofei, el și-a construit o barcă, asemănătoare cu arca biblică, pe care s-a refugiat împreună cu ai săi, scăpînd astfel de dezastru. După 7 zile de navigație, barca a eșuat pe Muntele Nizir, la răsărit de Tigru. La fel ca și Noe, Utnapishti a dat drumul, rînd pe rînd, unui porumbel, unei rîndunici și unui corb, pentru a ști dacă apele s-au retras. Corbul nemaiîntorcîndu-se, el a abandonat arca. **Epopeea lui Ghilgameș,** al cărei original se găsește la Londra, la British Museum, a fost tradusă în 1876.

Versiunea asiriană a potopului se aseamănă mult cu cea din Babilon. Ghilgameșul asirian se numește Izdubar, iar Utnapishti, constructorul arcei, Hasis-Adra sau Xisuthros. În povestirea asiriană catastrofa, provocată de furia divină, n-a urmărit decît să distrugă orașul Churupak, situat la jumătatea drumului între Hilleh și Bagdad, lîngă actuala colină Abu-Habba.

La aceste tradiții primitive, **Biblia** a adăugat amănunte atît de neverosimile, ca dispariția speciei umane, scufundarea celor mai înalți munți etc. Dacă ținem seama de aceste adăugiri, putem deduce că legendara catastrofă trebuie să fi afectat terenurile joase din bazinul Eufratului și Tigrului, mai exact, teritoriul din apropierea vărsării celor două fluvii. Muntele Ararat, pe care se spune că a eșuat în cele din urmă arca biblică, nu este nicidecum actualul masiv muntos armean, denumit astfel mult mai tîrziu, ci o mică înălțime situată în regiunea amintită și care purta acest nume.

Pe de altă parte, există în **Biblie** o frază care ar putea sugera o explicație a calamității. Ea sună astfel: „Voi face să vină un potop dinspre mare" (Luther nu a tradus corect textul ebraic original cînd a scris: „Voi face să vină un potop de apă"). Această frază i-a permis lui Suess să afirme, în 1883, că potopul a fost un flux violent al Golfului Persic, pricinuit de un cutremur de pămînt.

De altfel, fluxurile puternice, veritabile inundații venite dinspre mare, au fost frecvente în toate timpurile, deși cauzele lor adevărate rămîn adesea necunoscute. Astfel, la 21 iulie 365, un flux violent a bîntuit coastele Mediteranei Orientale, în urma unui seism submarin. Mai recent, catastrofe analoge au fost provocate de cutremurul de pămînt de la Lisabona (1 noiembrie 1755) și de surparea vulcanului Krakatoa, în Arhipelagul Sondei (27 august 1883). Cicloanele sau furtunile pot avea efecte asemănătoare, Golful Bengal oferindu-ne mai multe exemple de acest fel. Astfel, în noaptea de 12 octombrie 1737, Calcutta și regiunea de la vărsarea Gangelui și a Brahmaputrei au fost bîntuite de un violent ciclon; în 1800, ținutul de la vărsarea rîului Kistna a fost supus, la rîndul lui, unui cataclism similar. Aceste cicloane au determinat fluxuri violente, care au acoperit o mare parte a regiunii de coastă. La 1 noiembrie 1876, în delta Brahmaputrei fluxul a pustiit peste 8 000 km pătrați și a costat viața a 250 000 persoane. În aproximativ 140 ani, între 1737 și 1876, cicloanele — în număr de 112 — au provocat în Golful Bengal moartea a peste 500 000 persoane.

Distrugerea, la 28 octombrie 1724, a portului peruan Callao din cauza unui flux de origine seismică, fatal aproape tuturor locuitorilor, ravagiile provocate de un fenomen identic orașului chilian Concepcion și portului său Talcahuana, la 20 februarie 1835, distrugerea portului nord-american Galveston din pricina

(Continuare în p. 52)

FINAL DE TRAGEDIE :

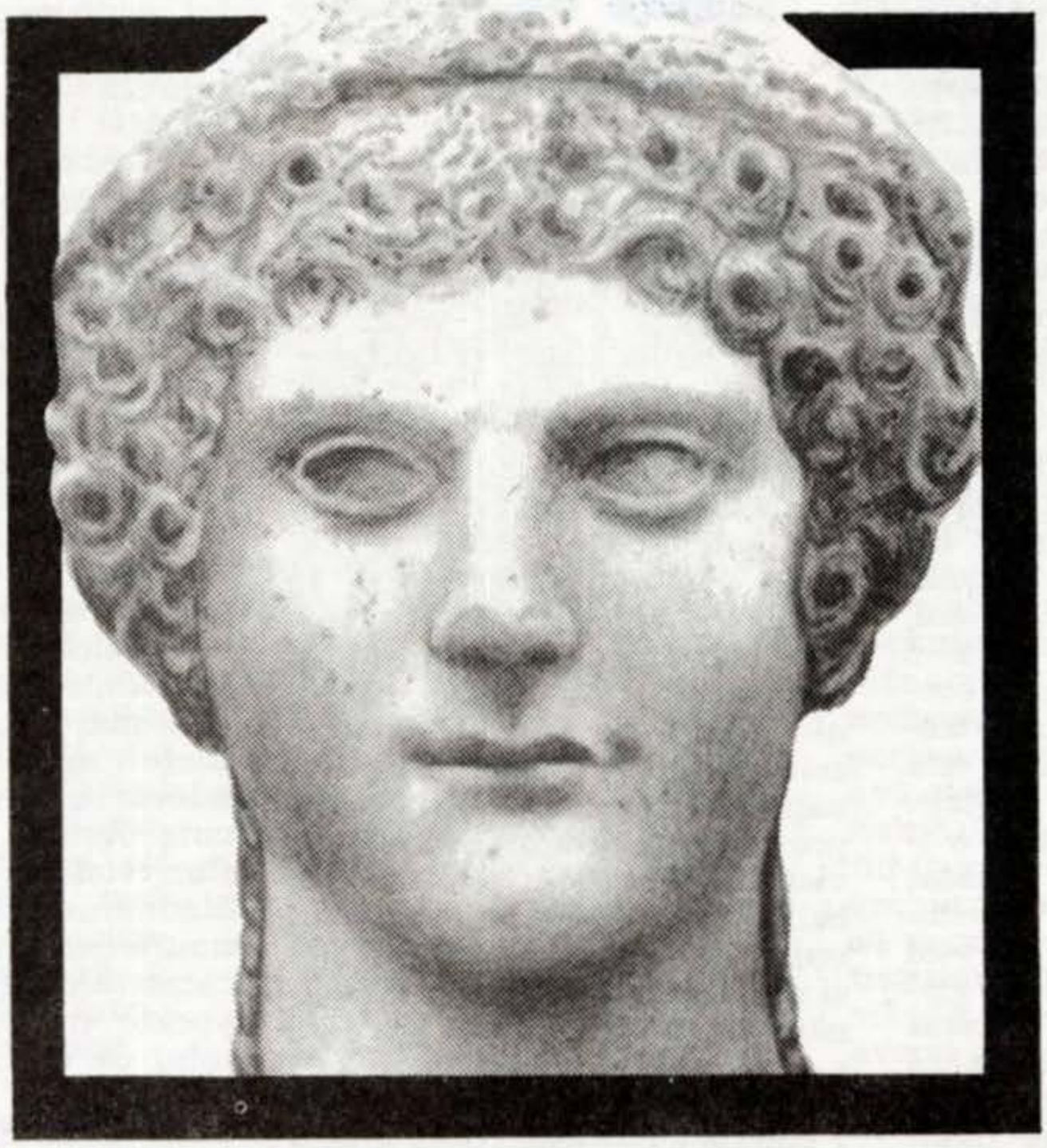

Agrippina cea Tînără (II)

EDMON VALLES

În anul 59 e.n. murea în vila sa din Baulis, Agrippina cea Tînără, asasinată din ordinul fiului ei, împăratul Nero (54-68 e.n.)*. Născută din căsătoria unei alte Agrippine — cunoscută în istorie sub numele de cea Bătrînă — cu Germanicus, Agrippina cea Tînără rămăsese de mică, împreună cu două surori și un frate — viitorul Caligula (37-41 e.n.) — în grija bătrînului împărat Tiberius (14-37 e.n.). Mama ei avusese o soartă tristă: acuzată de Tiberius de a fi încercat să provoace o răscoală, Agrippina cea Bătrînă a fost exilată pe o insulă, unde drept protest s-a lăsat să moară de foame.

Un început care promite

Purtarea lui Tiberius față de ceilalți patru copii ai lui Germanicus (Caius, Drusilla, Livilla, Agrippina) nu corespunde imaginii pe care ar fi putut să și-o facă cititorul despre acest personaj. Crudul împărat care, din palatul lui din Capri, isprăvise cu Agrippina cea Bătrînă, s-a transformat într-un unchi bătrîn, nesociabil adevărat, dar preocupat să îndrume pe calea cea dreaptă pe nepoții săi.

Caius — care a intrat în istorie cu porecla cazonă de Caligula, diminutiv de la **caliga,** (un anumit fel de încălțăminte), unicul supraviețuitor al copiilor de sex masculin ai lui Germanicus, avea — spune Suetonius — relații incestuoase cu cele trei surori ale sale, fete de o rară frumusețe. Pus la curent, Tiberius a ordonat să se treacă sub tăcere acest fapt și a hotărît imediat să le mărite pe cele trei nepoate. Agrippina (numită astfel după mama sa), în vîrstă de 13 ani, a fost dată de soție lui Cnaeus Domitius Ahenobarbus, bărbat

* Vezi **Magazin istoric,** nr. 12/1974.

înzestrat de natură cu o frumoasă barbă arămie, rezultată, după cum spunea legenda, nici mai mult nici mai puțin decît din mîngîierea unui predecesor al său de către un zeu.

Ahenobarbii erau o familie de viță nobilă, foarte bogați și extravaganți. Despre Domitius, coleric, brutal, lacom și depravat se putea spune ceea ce se spunea despre unul dintre strămoșii săi: „Nu ar fi de mirare ca, avînd barba de bronz, să aibă gura de fier și inima de plumb". La puțin timp după căsătorie s-a despărțit de Agrippina, dar cînd Caligula a fost ridicat la rangul de împărat, Ahenobarbus a socotit prudent să-și reia viața conjugală și să nu-și subestimeze cumnatul. Atunci s-a născut copilul numit Lucius Domitius Ahenobarbus, iar din adolescență, Nero. Despre acest fiu, tatăl, atunci cînd prietenii l-au felicitat, a răspuns: „Eu și cu Agrippina nu puteam da naștere decît unui monstru".

Mama și fiica au avut cel puțin o trăsătură comună: o neînfrînată și arzătoare dorință de putere. În toamna anului 37, Agrippina, așteptînd venirea pe lume a lui Nero, a consultat un astrolog persan de mare renume care a întocmit un horoscop sumbru: „Vei naște un băiat care va fi împărat, dar te va asasina". „Să mă ucidă, dar să rămîn pe tron" — a declarat Agrippina.

După ce Caligula a fost investit cu puterea imperială, rolul surorilor sale a crescut rapid. Ele au fost copleșite cu onoruri, căci atracția tînărului împărat față de ele, în special pentru Drusilla, încetase să mai fie un secret. De fapt, Caligula intenționa s-o ia de nevastă pe Drusilla, dar aceasta a murit în anul 38. În anul următor, Agrippina și Livilla l-au însoțit pe fratele lor într-o campanie militară în Gallia. Curînd după această călătorie, amîndouă surorile s-au văzut amestecate într-un proces de înaltă trădare: Aemilius Lepidus, fostul soț al Drusillei și ulterior amantul Agrippinei, fiind condamnat la moarte pentru că ar fi conspirat împotriva împăratului, cele două surori au fost exilate în Insulele Ponticae. Împăratul le-a obligat să navigheze spre insule în compania cadavrului lui Aemilius, torturat înainte de a fi omorît.

În anul 40, Domitius Ahenobarbus a murit de hidropizie în vila sa din Pyrgi, unde petrecea lungi perioade de timp departe de Roma; în anul următor, Caligula a fost asasinat. Puterea imperială a trecut în mîinile unchiului său, Claudius, în vîrstă de peste 50 ani. Claudius a autorizat întoarcerea Agrippinei și a surorii sale și le-a reintegrat în posesia bunurilor care le fuseseră luate în mod atît de „fratern" de către Caligula.

Claudius este luat cu asalt

Agrippina și Livilla s-au întors la Roma pregătite să-și recîștige situația anterioară, atît de privilegiată. Dar soția lui Claudius, Messalina, conștientă de frumusețea acestora și îngrijorată de avansurile amoroase făcute de ele împăratului, a oprit calea periculoaselor nepoate și le-a îndepărtat de la curte. Agrippina și-a recunoscut înfrîngerea și a hotărît să-și caute un alt soț. O primă alegere a fost Galba, om matur și chibzuit, care însă a ignorat prevăzător avansurile tinerei doamne (în treacăt fie spus, Agrippina avea ochii buni, căci după moartea lui Nero tronul i-a revenit lui Galba).

Eroina noastră nu s-a sinchisit prea mult de acest eșec. Fără să-și piardă cumpătul, ea și-a concentrat tirul asupra unei prăzi de mai mică importanță — oratorul Passienus, prieten din copilărie cu Seneca și Caligula și, ceea ce era mult mai important, posesor al unei uriașe averi (pe care Agrippina avea s-o moștenească după moartea soțului). Cît despre Livilla, mai puțin inteligentă decît sora sa, s-a încăpățînat să lupte împotriva Messalinei și a fost surghiunită. Dar cum nici exilul nu a reușit s-o liniștească, niște asasini plătiți au avut grijă ca Livilla să nu mai prilejuiască alte necazuri. Nerăbdarea este un grav defect al ambițioșilor: în anul 48 a survenit dizgrația Messalinei, urmată de moartea ei imediată, fapt care a deschis porțile palatului în fața Agrippinei, în momentul acela văduvă. Passienus murise cu o surprinzătoare oportunitate [a fost otrăvit de Agrippina — **n.r.**].

Însetată de putere, Agrippina a pornit fără întîrziere la cucerirea palatului imperial. Claudius, iritat pe bună dreptate de comportarea Messalinei, declarase solemn că, deoarece căsătoria îi făcuse atîta rău, ar prefera să se omoare cu propriile sale mîini decît să-și ia o nouă soție. Cuvinte profetice, cu o mică rectificare: nu propriile sale mîini l-au omorît! Nimeni n-a luat însă în serios declarația împăratului. Drept care peținorii au început să freamăte de o activitate frenetică, întrecîndu-se în a căuta o soție pentru Claudius. Dar Agrippina și-a înlăturat repede concurentele, fiind favorizată și de calitatea ei de nepoată care îl „săruta și-l mîngîia, folosindu-se de dreptul de rudă" (Suetonius). La cei 60 ani ai săi, Claudius, s-a „predat" repede. Împăratul reușind să obțină din partea Senatului o derogare de la legea care socotea incestuoasă legătura matrimonială dintre unchi și nepoată. La începutul anului 49, Agrippina și-a atins ținta ambițiilor sale: locul de împărătească, titlul de Augustă.

Agrippina la putere

Care era rolul unei Auguste la Roma? Ținînd seama de circumstanțe (slăbiciunea și corupția Senatului, influența plebei urbane, necesitatea unei puteri centrale ferme și stabile etc.), principatul* roman tindea să se transforme într-o monarhie de tip elenistic. Cu alte cuvinte, o monarhie absolută, ereditară și de origine divină. Toate acestea se refereau însă numai la împărat. Livia, în timpul domniei fiului său, Tiberius, s-a limitat la a fi prima dintre matroanele romane. Agrippina, în schimb, a făcut un pas înainte și a adoptat atribute rezervate divinităților — coroana de spice a zeiței Ceres și cea imperială, de laur; a pus să se bată monedă

* În Roma antică — formă de guvernămînt instituită de Augustus în anul 27 î.e.n. care însemna concentrarea în mîinile împăratului a întregii puteri militare, civile și religioase (de fapt, o formă constituțională deghizată a monarhiei).

Caligula (sus) și Tiberius, în viziunea extravagantă a unui gravor din sec. XVI

Împăratul Claudius

cu efigia sa alături de cea a împăratului; urca pe Capitoliu într-un car aurit, onoare rezervată imaginilor de zei și marilor preoți. Dar politica de anvergură neinteresînd-o decît prea puțin, Agrippina i-a lăsat pe sfetnicii împăratului, Seneca și Afranius Burrus, să guverneze în voia lor.

Principala preocupare a Agrippinei, transformată în Augustă, a fost de a obține succesiunea lui Claudius pentru fiul ei, Lucius Domitius Ahenobarbus (Nero), în calea căruia stătea fiul lui Claudius, Britannicus. Agrippina a avut de partea ei două atuuri importante: vîrsta lui Nero, care era cu cîțiva ani mai mare decît Britannicus (circumstanță deloc neglijabilă, dată fiind etatea lui Claudius) și caracterul slab al împăratului, mai ales în fața voinței neînduplecate a Agrippinei.

Pas cu pas, ea a început să se apropie de țelul final: în anul 50, Claudius l-a adoptat pe tînărul Lucius care, cu această ocazie, a primit numele de Nero (mai exact: Lucius Domitius Nero Claudius); la treisprezece ani, acesta a îmbrăcat toga virilă; la cincisprezece a fost autorizat să vorbească în Senat și s-a căsătorit cu Octavia, fiica lui Claudius, în vîrstă de 12 ani.

Și, în sfîrșit, ca o victorie supremă, Agrippina a izbutit ca Claudius, bolnav fiind, să comunice Senatului, că, în caz de moarte, Nero îi va fi succesor.

Dar Claudius și-a redobîndit sănătatea și, odată cu ea, luciditatea. Cum nu era prost, a vrut să îndrepte greșeala, desemnînd ca al doilea succesor la demnitatea imperială pe Britannicus. Este surprinzător că atît împăratul, cît și prevăzătorul și foarte credinciosul său sfetnic, Narcissus, au subestimat-o pe Agrippina. Narcissus a părăsit Roma exact în acel moment dificil, plecînd la o stațiune termală pentru a căuta alinare durerilor sale reumatice. Agrippina a profitat de moment, acționînd cu toată viteza: o „specialistă" pe nume Locusta, a otrăvit o farfurie cu ciuperci care i-a fost servită lui Claudius în noaptea de 13 spre 14 octombrie a anului 54. Locusta nu s-a arătat însă la înălțimea faimei sale; otrava nu și-a făcut efectul, limitîndu-se să provoace doar o tulburare digestivă în organismul imperial. Fără să stea pe gînduri, Agrippina a pus să fie chemat imediat medicul lui Claudius, Xenofon, a cărui complicitate și-o asigurase. Unde dăduse greș vrăjitoria, a triumfat știința medicală: o pană otrăvită introdusă în gîtul lui Claudius l-a ucis.

Moartea a fost ținută în secret cîteva zile. Apoi, după aranjamentele de rigoare (vești false și zvonuri în Forum, aclamații din partea pretorienilor adresate viitorului împărat Nero, distribuiri de bani etc.), Senatul, depășit de evenimente ca de obicei, l-a proclamat pe Nero împărat.

Nero și „cea mai bună dintre mame"

În momentul în care a îmbrăcat purpura, Nero nu era decît fiul Agrippinei, o simplă creație a mamei sale. Declarată de către recunoscătorul său vlăstar „cea mai bună dintre mame" ea a ținut în mînă frînele statului cu mai multă dezinvoltură decît o făcuse cînd era soția lui Claudius.

Dar orizontul n-a întîrziat să se înnoureze. Seneca și Afranius Burrus au început să nu mai îndeplinească anumite ordine ale Agrippinei. Și de ce nu? La urma

urmelor, exista un împărat tînăr, care, mai devreme sau mai tîrziu, avea să fie stăpînul deplin al Romei. N-au fost însă decît niște nori trecători: alți dușmani, recrutați din anturajul fiului său, aveau să provoace căderea Agrippinei.

Poate că a fost inerent ca acești dușmani să și-i fi creat chiar Agrippina. Greșeala ei a constat în refuzul de a admite că adolescentul se transformase în adult. Cînd i se adresa lui Nero, indiscutabila sa inteligență se întuneca: îl dojenea, lăsa frîu liber maniei sale pedagogice, lucruri cu care nu izbutea decît să-l plictisească de moarte pe Nero. Plictiseala s-a transformat în aversiune cînd în viața acestuia a apărut prima femeie, Acte, o tînără de origine greacă.

Furia Agrippinei n-a mai cunoscut margini cînd a aflat de existența Acteiei: a proferat injurii, a făcut reproșuri, a întrebat dacă ea, strănepoata lui Augustus, trebuia să stea la ordinele unei liberte, ale unei slujnice mizerabile. Nero nu s-a lăsat însă impresionat de asemenea scene, căci dragostea lui pentru acea fată a fost sinceră și profundă (de altfel, Acte, constantă și dezinteresată în afecțiunea sa pentru Nero, a rămas ca o figură suavă și delicată în acea lume de violență și de nebunie ucigașă). În cele din urmă, cînd s-a văzut ultragiat, Nero a căutat sprijinul lui Seneca.

Alarmată, mama a schimbat tactica și a încercat să cîștige bunăvoința tînărului cu dezmierdări și măguliri, fără succes însă. Atunci Agrippina s-a dezlănțuit, pierzînd de data aceasta totalmente simțul realității: de la insulte a trecut la amenințări, avertizîndu-l pe Nero că Britannicus nu mai era copil și că, fiind adevăratul fiu al lui Claudius, lui îi revenea de drept imperiul și nu unui intrus, Nero, fiu adoptiv al cărui unic scop era de a-și jigni mama. A mers chiar mai departe, anunțînd că îl va sprijini pe Britannicus în fața legiunilor: „Și fie ca acolo să se aleagă cui să se dea ascultare: ei, fiica lui Germanicus, sau lui Burrus — un infirm — și lui Seneca — un exilat —care cer să conducă neamul omenesc“ (Tacitus).

De data aceasta Agrippina a întrecut măsura. Pe drumul îngust al ambițioșilor, amenințarea gravă, dacă nu este însoțită de executarea ei imediată, constituie o greșeală fatală. Pentru început, imprudența Agrippinei l-a costat viața pe Britannicus, căci Locusta a intrat în funcțiune și tînărul a murit fulgerător. În ceea ce o privea pe Agrippina, Nero s-a limitat să o priveze de unele onoruri și de garda sa personală, formată din soldați germanici, și să-i fixeze domiciliu forțat la marginea Romei.

Situația Agrippinei era compromisă. Poate că lucrurile n-ar fi mers mai departe de această izolare sau de un eventual exil, dacă în viața lui Nero n-ar fi apărut o altă femeie, Sabina Poppaea. Mama acestei tinere (numită — firește! — tot Sabina Poppaea) fusese considerată cea mai frumoasă femeie din Roma și murise căzînd victimă geloziei Messalinei. Înfățișarea fiicei nu era mai prejos de a predecesoarei sale: cu părul blond (detaliu foarte apreciat la Roma), era în plus grațioasă, rezervată, cu o purtare timidă și modestă, exercitînd asupra celor din jur o fascinație autentică. Dar totul era doar artificiu, căci, în realitate, Poppaea era o femeie ambițioasă și lipsită de scrupule. Dacă mai adăugăm că era inteligentă și că știa pe de rost **Ars amandi** („Arta de a iubi“) a lui Ovidiu — și nu numai din dragoste pentru versurile frumoase — vom înțelege de ce Nero literalmente i-a căzut la picioare. Dar frumoasa Poppaea dorea să devină soția lui Nero, să ajungă împărăteasă. Un soț nefiind un obstacol serios, Otho tovarășul de viață al Poppaeii, a fost trimis ca guvernator în îndepărtata Lusitanie (în Peninsula Iberică). Odată făcut acest lucru, mai rămînea să fie îndepărtată o piedică dificilă: Octavia, soția lui Nero, pe care Agrippina o sprijinea din toate puterile, numai și numai pentru că îi convenea o noră supusă și ștearsă. Poppaea, cu siguranța instinctului feminin care nu dă greș, a înțeles cine era adevărata sa rivală și a hotărît s-o elimine.

Jocul de-a moartea

I-a fost oare greu să-l convingă pe Nero? Judecînd după remușcările de mai tîrziu ale acestuia, după crizele sale în timpul cărora îi apărea spectrul Agrippinei asasinate, nu i-a fost ușor să îndeplinească pretenția Poppaeii. Putem vorbi însă de o pretenție? Poppaea era din cale afară de frumoasă și mai mult decît inteligentă pentru a pretinde: ea insinua, plîngea, se arăta sfioasă, nehotărîtă, în sfîrșit, desfășura un autentic joc erotic. Nero a isprăvit prin a consimți și a hotărît moartea mamei sale. Sufletul său de artist a căutat imediat o paralelă literară: va proceda ca Oreste care și-a ucis mama, pe Clitemnestra.

Complicele ales de Nero a fost Tigellinus, un personaj feroce, ipocrit și lingușitor, care în momentul acela era favoritul său. Pentru moment, Afranius Burrus și Seneca au fost lăsați de-o parte, deși nu este exclus ca Seneca să fi bănuit ceva.

Prima problemă de rezolvat a fost alegerea metodei de a ucide. „De trei ori — scrie Suetonius — a încercat s-o otrăvească, dar știind că Agrippina avea întotdeauna asupra ei antidoturi, a pus să se aranjeze tavanul camerei sale în așa fel încît, cu ajutorul unui mecanism adecvat, acesta să se prăbușească peste Agrippina în timpul somnului“, apoi adaugă: „Dar complicii săi au păstrat prost secretul“. Afirmația este confuză: a știut sau nu Agrippina că fiul ei hotărîse să o asasineze?

După cît se pare, otrava — pentru care opta Poppaea, fiind o armă mai discretă — nu a fost utilizată, poate de teama antidoturilor sau poate pentru că, cele două rivale, trăind în case separate, nu era ușor de găsit o ocazie potrivită. Cît despre sistemul tavanului care se prăbușește, el a fost adoptat în cele din urmă de Nero, cu unele modificări.

Acest plan definitiv a fost opera libertului Anicetus, personaj scos la lumină de către Tigellinus. Deși comandant al flotei de la Misenum, el se considera subestimat, dat fiind că pe vremuri fusese preceptorul lui Nero, sarcină importantă și promițătoare. Anicetus avusese, deci, o situație bună pînă cînd Agrippina s-a gîndit să dea postul de preceptor lui Seneca.

Planul fostului dascăl transformat în amiral consta în amenajarea unei nave în așa fel, încît cabina construită din lemn greu și destinată Agrippinei, să se dărîme. Dacă Agrippina scăpa totuși cu viață, trebuia

simulat un naufragiu și, în învălmășeală, victima să fie ucisă prin lovituri. Era o treabă rapidă, care putea trece drept un accident. Nero a fost entuziasmat de plan și a dat ordin să fie executat imediat. Cu atît mai mult, cu cît ideea tavanului care se prăbușește și a naufragiului simulat corespundeau întrutotu' devizei lui: „Să ucizi jucîndu-te". Cunoaștem insuccesul acestui vicleșug și soluția finală, lăsată pe seama pumnalului, armă modestă, dar care ocupă în istorie un loc privilegiat.

O mamă asasinată din ordinul fiului său, o mamă vinovată, la rîndul ei, de a-și fi otrăvit soții... Delicte monstruoase, doar cîteva dintr-un șir de crime. Cititorul ar putea să-și imagineze că a asistat la descompunerea unui stat, a unei lumi. Ar fi o greșeală. În anul 59 e. n. Roma avea în urma ei o istorie glorioasă, un foarte original amestec de virtuți virile și de brutalitate vicleană, istoria unui popor modest care ajunsese stăpînul lumii mediteraneene și care mai avea încă înaintea sa o epocă, strălucită, aceea a dinastiei Antoninilor (96-192). Vor mai trece trei secole înainte de abdicarea definitivă a Romei de la rangul de capitală imperială (să ne amintim că orașul de căpetenie al imperiului, de data aceasta nu latin, ci bizantin, a trecut de la Roma la Constantinopol și că acest imperiu al Bizanțului avea să dureze încă o mie de ani, ajungînd pînă în pragul epocii moderne).

Roma ultimilor ani ai Republicii, Roma primilor împărați, ne dezvăluie așadar efervescența pasiunilor, ciocnirea de interese opuse, fermentația ideologică, specifice marilor epoci ale istoriei.

În românește de:
Dorina TULPAN

UNDE, CÎND ȘI CUM S-A PRODUS „POTOPUL BIBLIC"?

(Urmare din p. 47)

unei furtuni, la 8 septembrie 1900, sînt, de asemenea, exemple de „potopuri" locale, care pot surveni în orice moment.

Destul de recent s-a făcut o altă constatare: făcînd săpături pe locul unde s-a aflat Ur (în sudul Mesopotamiei), arheologul englez Woolley a descoperit urmele neîndoielnice ale unei inundații uriașe, confirmată de un strat de nămol cu o suprafață de 600 km x 150 km. Regiunea în care, altădată, Eufratul și Tigrul se vărsau separat în Golful Persic, a fost supusă unui flux de 7 metri înălțime, ceea ce, pe un teren plat, a pricinuit pieirea a „tot ce avea viață și se afla pe pămînt uscat". Pentru ca fenomenul să fi fost atît de ucigător, cum spune **Biblia,** era nevoie de o țară efectiv fără relief, aproape la nivelul mării. Existența a cîtorva mici monticule ar fi fost de ajuns ca să reducă considerabil pierderile de vieți omenești; chiar și o arcă ar fi fost inutilă.

Dacă acesta a fost evenimentul, atunci faimosul potop a fost depășit de multe alte catastrofe asemănătoare în decursul timpurilor. În 1737 și în 1876, în delta Gangelui și a Brahmaputrei au năvălit valuri nu de 7, ci de 12 și 14 metri. La Lisabona, în 1755, valurile devastatoare s-au ridicat la 20 metri, iar la Krakatoa, în 1883, au atins o înălțime de 36 metri. Așadar, au existat calamități mult mai impresionante decît potopul biblic.

Spiritele credincioase, care cred că nici o altă catastrofă nu poate fi asemuită cu potopul, nu acceptă însă ipoteza lui Woolley. Dar totul depinde de unghiul sub care privești lucrurile. Firește, că locuitorii de pe terenurile joase ale Mesopotamiei, surprinși de valurile de 7 metri, în care s-au înecat, nu au judecat evenimentul ca „neînsemnat", iar puținii supraviețuitori l-au transformat într-o catastrofă de proporții cosmice.

De la fantezii matematice la certitudini

Desigur, potopul — un potop oarecare — a avut loc. Dar povestirea din **Geneză** cuprinde exagerări flagrante, ca orice tradiție populară. Potopul s-a produs, probabil, înaintea mileniului III î.e.n., deoarece **Epopeea lui Ghilgameș** datează din acea epocă; poate a avut loc chiar la începutul mileniului patru î.e.n., deoarece numeroasele documente existente despre Babilon, Ur etc. și care se referă la evenimente pînă spre 3800 î.e.n. nu menționează vreo calamitate. Istoricul babilonian Berossus, care a trăit în secolul III î.e.n., plasează evenimentul cu 30 000 ani înaintea lui Alexandru cel Mare. Să nu uităm însă că anticii au jonglat adesea cu cifrele cele mai neverosimile cînd a fost vorba să fixeze evenimentele. Berossus indică, de exemplu, că într-o perioadă de 34 091 ani, înainte de potop, în Babilon au domnit 86 regi, durata fiecărei domnii variind între 300 și 1500 ani! Marea epocă a patriarhilor biblici, a lui Matusalem, printre alții, este încă un alt exemplu de fantezie matematică. Inutil să mai spunem că aceste cifre nu au nici o valoare.

Rezultatele săpăturilor par să confirme că așa-zisul potop a avut loc în jurul anului 4000 î.e.n. În genere, lucrările cele mai recente despre potop nu au făcut decît să confirme concluziile la care a ajuns Suess încă în 1883:

1. Fenomenul natural cunoscut sub numele de „potopul biblic" a avut loc pe cursul inferior al Eufratului și a constat în inundarea terenurilor joase din Mesopotamia.

2. Cauza acestuia a fost, în esență, un cutremur destul de violent produs în Golful Persic.

3. Este probabil că, în momentul celor mai puternice zguduiri, în golf a apărut un ciclon venit dinspre sud.

4. Nici o tradiție nu ne permite să afirmăm că fluxul produs pe cursul inferior al Tigrului și Eufratului a depășit această regiune și, cu atît mai puțin, a acoperit întreg pămîntul.

Cert este că evenimente asemănătoare potopului din **Biblie** se repetă de mai multe ori în fiecare secol, aproape pretutindeni pe pămînt. De la potopul biblic, omenirea a fost supusă la vreo 200 catastrofe la fel de cumplite și uneori chiar mai grave.

În românește de:
Any FLOREA

● **UNITATEA DE ACȚIUNE A CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA.**

Editura Politică, București, 1974, 336 pp., 7 lei: *tipărit sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice, a Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. și a Academiei „Ștefan Gheorghiu", în colecția* **„Biblioteca de istorie"** *volumul reunește comunicările prezentate în cadrul sesiunii științifice organizată la 25-27 aprilie 1974 la București, cu prilejul împlinirii a 30 ani de la făurirea Frontului Unic Muncitoresc din România.*

● **INSURECȚIA DIN AUGUST 1944 ȘI SEMNIFICAȚIA EI ISTORICĂ.**

Editura Militară, București, 1974, 396 pp., 12,50 lei: *referatele și comunicările celor două sesiuni științifice care au avut loc în București la 26-27 iunie 1974 și, respectiv, 1 iulie 1974 în cinstea aniversării a 30 ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă, organizate de Academia de Științe Sociale și Politice a R.S.R., Academia „Ștefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.C.R., Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, Academia Militară.*

● **IMAGINI ALE UNUI TRECUT GLORIOS.**

Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, 150 pp., 110 lei: *album cu fotografii, publicat în excelente condiții grafice, de către un colectiv format din* **conf. univ. Ion Ardeleanu, Lya Benjamin, Nora Zizi Munteanu, Gheorghe Pîrvulescu,** *ilustrînd evenimente și momente de seamă din istoria modernă a României, a mișcării muncitorești, revoluționare și democratice, a Partidului Comunist Român.*

● **Mircea Mușat, doctor în istorie — CONTINUITATEA LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU ÎNALTELE IDEALURI DE LIBERTATE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ.**

Editura Politică, București, 1974; 112 pp., 3 lei: *studiu sintetic, evidențiind trăsătura fundamentală a întregii noastre istorii naționale, aceea de a fi „istoria unor necontenite lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare pentru libertate și dreptate socială, pentru apărarea ființei naționale și neatîrnare, pentru progres și civilizație".*

● **General maior dr. Constantin Olteanu, colonel dr. Ilie Ceaușescu, colonel dr. Vasile Mocanu — ACTIVITATEA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ÎN ARMATĂ. 1921-1944.**

Editura Militară, București, 1974, 308 pp., 13 lei: *cronica a mai bine de două decenii de activitate revoluționară desfășurată de către P.C.R. în rîndurile armatei, prezentată într-o cercetare bazată pe investigația aprofundată îndeosebi a surselor de arhivă; volumul este prefațat de* **general-colonel Ion Coman.**

● **MAREA CONFLAGRAȚIE A SECOLULUI XX.**

Editura Politică, București, 1974, 704 pp., 52 lei: *ediția a II-a, revăzută și adăugită, a lucrării consacrate istoriei celui de-al doilea război mondial, alcătuită de un colectiv de autori români; operă distinsă cu premiul „Ștefan Gheorghiu" pe anul 1971 al Academiei Republicii Socialiste România.*

● **Ion Spălățelu — PRINTRE FOARFECELE CENZURII.**

Editura Politică, București, 1974, 200 pp., 8,50 lei: *publicistica revoluționar-democratică românească din perioada 1930-1940 în lupta pentru demascarea pericolului fascist.*

● **Ștefan Ștefănescu — DEMOGRAFIA, DIMENSIUNE A ISTORIEI.**

Editura Facla, Timișoara, 1974, 172 pp., 12 lei: *studii consacrate cercetării locului și rolului factorului demografic în evoluția procesului istoric românesc și din alte țări.*

● **Colonel Gheorghe Stănciulescu — ACȚIUNILE DE LUPTĂ ÎN SPATELE INAMICULUI.**

Editura Militară, București, 1974, 196 pp., 6,50 lei: *principii, procedee, metode și probleme teoretice și aplicative ale luptei armate și ale acțiunilor de rezistență desfășurate în spatele dispozitivelor operative și de luptă ale agresorului.*

● **Radu Manolescu — SOCIETATEA FEUDALĂ ÎN EUROPA APUSEANĂ.**

Editura Științifică, București, 1974, 364 pp., 20,50 lei: *evoluția feudalismului în Europa apuseană, de-a lungul a zece secole, de la geneză pînă la amurgul său.*

● **Jean Orieux — TALLEYRAND.**

Editura Politică, București, 1974, 568 pp., 35 lei: *traducere din limba franceză de* **Leonard Altbuch, Anca Balaci, Gheorghe Popescu-Telega;** *prefață de* **Camil Mureșan.** *Viața și faptele ilustrului diplomat francez Charles-Maurice de Talleyrand Périgord (1754-1838) într-o insolită evocare, din care* **Magazin istoric,** *nr. 10/1974, a publicat cîteva fragmente.*

● **Nicolaus Olahus — CORESPONDENȚĂ CU UMANIȘTI BATAVI ȘI FLAMANZI.**

Cuvînt înainte, antologie, note și bibliografie de **Corneliu Albu;** *traducerea textelor din limba latină de* **Maria Capoianu,** Editura Minerva, București, 1974, 354 pp., 14 lei: *dialogul epistolar al umanistului transilvănean (1493-1568) cu personalități reprezentative ale epocii.*

PORTRETE POLITICE DIN ANII INTERBELICI

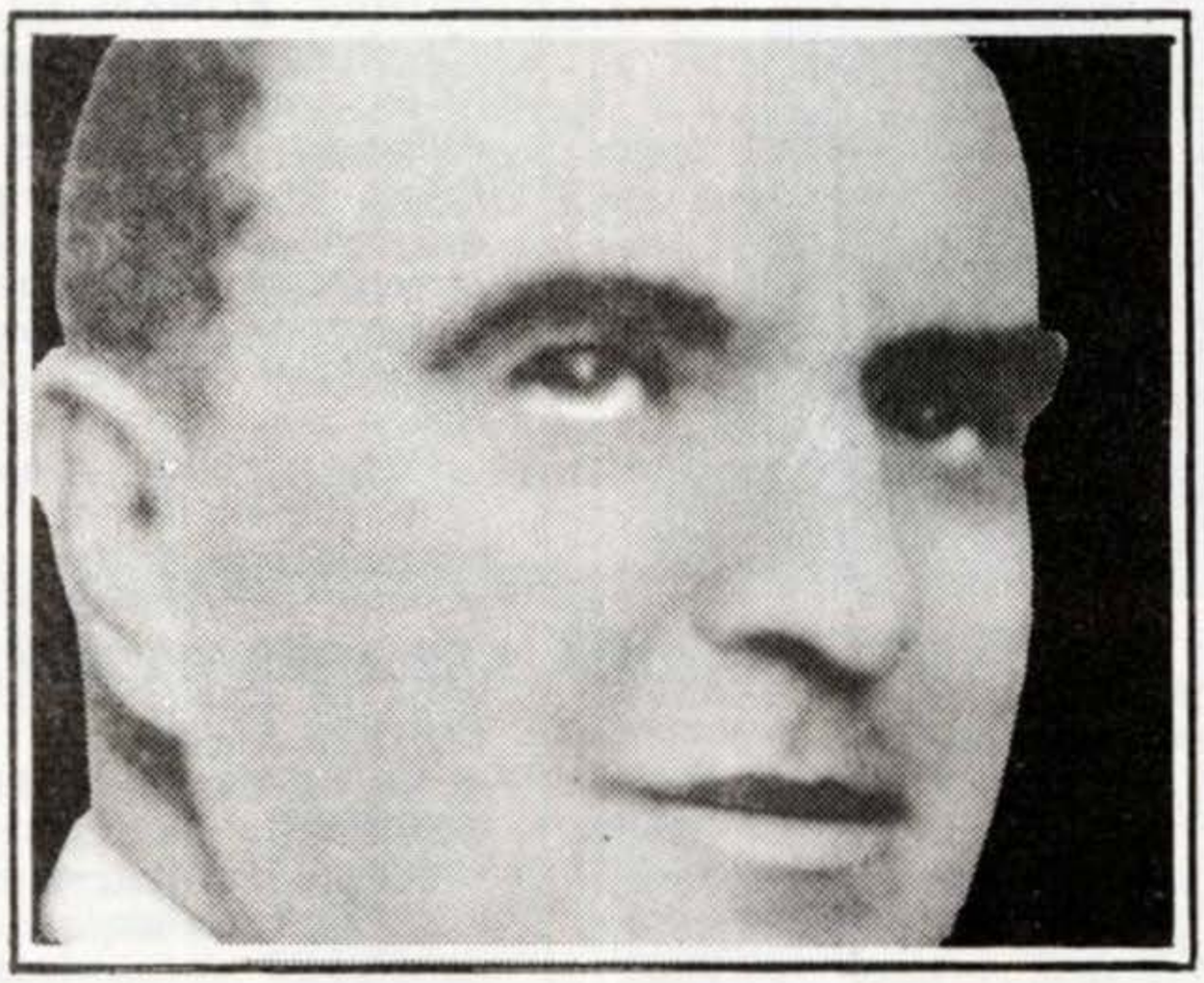

CONSTANTIN XENI

Anul trecut, revista Magazin istoric **a publicat în paginile sale cîteva portrete politice ieşite de sub acida pană a lui Duiliu Zamfirescu, mult apreciate de către cititorii noştri*. Începînd cu acest număr, încredinţăm tiparului o nouă serie de portrete politice, de astă dată realizate de către Constantin Xeni. Ele fac parte dintr-un manuscris ce a fost depus la Arhivele Statului de către d-l C.L. Flavian, cetăţean francez de origine română, deţinătorul manuscrisului care „socotind că acest document revine de drept ţării", l-a** donat **spre folosinţă. Pentru gestul său patriotic îi aducem mulţumirile noastre.**

Autorul portretelor, publicist şi reputat jurist, s-a născut în Bucureşti la 23 octombrie 1878. După ce în anul 1902 şi-a terminat studiile liceale, C. Xeni a obţinut licenţa în drept la Universitatea din Bucureşti, iar titlul de doctor în ştiinţe juridice la Paris. Începînd cu anul 1912, a intrat în vîltoarea vieţii şi disputelor politice, devenind rînd pe rînd deputat în diferite legislaturi, ales la început din partea Partidului Conservator şi, apoi, a Partidului Conservator Democrat al lui Take Ionescu, ca pînă la urmă, să treacă în Partidul Naţional-Liberal, alături de gruparea din jurul lui Gheorghe Tătărescu.

În perioada interbelică a deţinut de două ori funcţii în guvern: ministru al Muncii şi Ocrotirilor Sociale (17 decembrie 1921-19 ianuarie 1922) şi ministru secretar de Stat în guvernul Tătărescu (1934).

Constantin Xeni — aşa cum se vede şi din scrisul său — a fost un democrat — în limitele burgheze — şi pacifist convins. Deşi a făcut parte din partidele claselor posedante el nu s-a situat pe poziţii similare cu conducătorii de dreapta ai acestor partide care, nu arareori, fie făţiş, fie mascat, au sprijinit forţele politice cele mai reacţionare. Dimpotrivă, a detestat aprig fascismul internaţional şi pe cel intern, reprezentat de către Garda de fier. A condamnat carenţele şi mobilurile politice ale lui Carol II, ambiţiosul şi orgoliosul suveran, care a dus, alături de vîrfurile reacţionare ale burgheziei şi moşierimii române, o politică falimentară, cu urmări din cele mai nefaste pentru naţiunea română. Dar, C. Xeni n-a avut o viziune clară asupra forţelor politice din România interbelică. El n-a recunoscut existenţa altor forţe în afara partidelor „istorice" şi a unor grupări dizidente ale acestora.

În lucrarea sa rămasă în manuscris vreme de peste trei decenii a înfierat cu hotărîre războiul dezlănţuit de Germania nazistă, care îl obseda ca un coşmar. „Prin fumul oraşelor incendiate e greu să întrezăreşti viitorul. Cînd scriu aceste rînduri — notează C. Xeni — cea mai monstruoasă din catastrofele omenirii pustieşte lumea. Logica şi-a pierdut drepturile; cuvintele şi-au pierdut înţelesul. Globul pămîntesc a ajuns o biată minge în mîinile Demenţei...".

În încercarea sa de a surprinde cît mai veridic „actorii şi scena" vieţii politice româneşti interbelice, C. Xeni a căutat să se călăuzească după anumite principii etice, cum însuşi mărturiseşte: „Mi-am propus să fixez o serie de portrete sufleteşti — dacă mi se permite cuvîntul [...] şi m-am silit să împletesc acele portrete în chip cît mai strîns cu evenimentele în mijlocul cărora au trăit".

---

* Vezi Magazin istoric, nr. 10/1973.

Autorul acestor rînduri a avut ocazia de a fi trăit în apropierea celor despre care a scris. Pe toți i-a cunoscut. Cu unii a conlucrat chiar ani de-a rîndul.

„M-am silit înainte de toate să fiu veridic, călăuzit de convingerea că o carte de acest fel nu merită să fie scrisă fără respectul întreg al unei corecte obiectivități. De aceea n-am ezitat a releva alături de marile însușiri ale acestor bărbați și unele curiozități ale temperamentului lor, aș zice chiar unele slăbiciuni. Am făcut-o nu numai din scrupulul exactității, dar și din credința că nici un detaliu nu este lipsit de interes cînd e vorba de viața oamenilor ce ies din comun [...] Cînd zugrăvești oamenii nu trebuie să le iei nimic din ceea ce au, dar cred că nici nu ești obligat să le dai ceea ce n-au".

Poziția antilegionară și antinazistă a lui Constantin Xeni l-a dus pînă la urmă la convingerea că trebuie să părăsească țara. În 1940 s-a autoexilat în Elveția, unde, de fapt, a redactat acest manuscris și unde, la cîțiva ani după terminarea războiului, a murit.

Printre însemnările sale am găsit și următoarea mențiune: „Această lucrare n-am putut s-o recitesc. Sînt sigur că are multe fraze care trebuie corijate, sînt sigur că are idei repetate care trebuie tăiate". Am încercat să ne conformăm dorinței autorului, selectînd cîteva fragmente din portretele care ni s-au părut mai izbutite.

Magazin istoric **— fiind o revistă de cultură istorică — este normal ca seria portretelor să înceapă cu fragmente din cel dedicat lui Nicolae Iorga.**

Anul acesta se împlinesc 35 ani de la odioasa asasinare a marelui savant de către bandele legionare*. N. Iorga — așa cum arată și C. Xeni — s-a numărat printre cei care au combătut cu un neostenit curaj Garda de fier și gardiștii i-au plătit — cum știau ei să plătească, cu bîta și pistolul — pentru aceasta.

Desigur, portretul pe care C. Xeni îl face marelui savant, ca și celorlalți contemporani asupra cărora s-a oprit, nu este lipsit de subiectivism. Însemnările poartă — cum este și firesc — limitele epocii în care au fost scrise și ale concepțiilor autorului. Dar, dincolo de aceste limite, ele au valoarea unor relatări aparținînd unui om de bună credință, cunoscător direct al oamenilor și faptelor pe care le descrie. Și în acest spirit le facem loc în paginile revistei Magazin istoric.

Vasile ARIMIA
Vasile SIMANDAN

Nicolae Iorga

În august 1938, s-a deschis la Zürich Congresul internațional de istorie. Din toate țările venise acolo tot ce era mai strălucit ca știință istorică. Germanii trimiseseră cea mai numeroasă delegație. N. Iorga ia cuvîntul vorbind despre „rasă și sînge ca factori istorici". Subiectul era de actualitate și învățatul român își exercită toată verva lui elocventă contra aberațiilor rasiale. Sala întreagă (afară bineînțeles de germani) l-a aplaudat cu entuziasm.

Rînd pe rînd, savanții celorlalte țări, ca și celebrul istoric francez Louis Halphen au luat cuvîntul vorbind în același sens. Numai delegații germani hitleriști au susținut că, în definitiv, fiecare țară e liberă să aibă concepția ei proprie asupra raselor. Peste abia un an, savanții care luaseră cuvîntul atunci contra teoriei rasiale erau exilați, alții închiși în cîmpuri de concentrare, alții omorîți pur și simplu ca N. Iorga și azvîrliți într-un șanț de șosea !

Dar, din acea zi, lumea a ***început să se intereseze mai de-aproape*** **ce fel de om e acest Iorga?**

* Vezi și **Magazin istoric**, nr. 4/1968; 9/1969; 11/1970; 6/1971.

*L-am vizitat de multe ori în casa ce-i fusese donată de un număr de admiratori și în care a trăit aproape pînă la moarte. O casă așezată spre nord, cu două etaje, roșie, cu cărămizi aparente**, în care soarele intra probabil puțin. Nu era o casă simpatică, deși situată peste drum de Palatul Ministerului de Externe.*

De cîte ori credeam că nu-l oportunez căutam să-l văd. S-a zis că nu există decît două spectacole divine pe lume: cerul înstelat și spectacolul unei mari inteligențe. După moartea lui Take Ionescu, o inteligență cu adevărat mare, o inteligență cu adevărat impresionantă avea desigur Iorga. Și, de cîte ori puteam, ofeream spiritului meu desfătarea unui cît de scurt contact cu el.

Iorga era o cascadă de spirit, un foc de artificii ce izbucnea dintr-o erudițiune universală, dintr-o putere de a prinde, a asimila și a reda fulgerărilor. Și toate le spunea cu un zîmbet permanent, un zîmbet naiv peste care flutura parcă o discretă satisfacție de tot ce era în stare să spună.

** Astăzi, aici se găsește Institutul de istorie „N. Iorga" — **n.r.**

Gluma spirituală, uneori pipărată, foarte pipărată, se amesteca la fiecare pas cu seriosul. Și timpul trecea în societatea lui mult prea repede. Niciodată ca la Iorga, n-am văzut verificată gîndirea lui Pascal, că una din cele mai violente pasiuni ale omului este pasiunea de a afla, de a se instrui. Locuința aceasta era imaginea vie a acestei violente pasiuni. Niciodată n-o întîlnisem în această măsură.

Dar ceea ce nu știam — și am aflat cu surprindere mult mai tîrziu — este că în sertarul mesei lui de lucru avea în permanență un caiet în care nota repede conversația avută cu cel care ieșise pe ușă. N-ar fi fost nimic dacă aceste note — exacte de altfel — le-ar fi păstrat pentru o documentare istorică impersonală. Dar, într-o bună zi, sub domnia regelui Carol II (cu care la un moment dat nu avea raporturi prea cordiale) a publicat 3 sau 4 volume de note zilnice, neplăcute regelui. Erau evenimentele ultimilor ani, împletite tot timpul și cu conversațiile intime ce avusese Iorga cu atîtea persoane. Fiecare îi încredințase, firește între patru ochi, intimități și aprecieri despre alții. Și iată că toate apar deodată, într-o bună dimineață, în volumele lui Iorga! E ușor de închipuit dacă a fost mare sau mică plăcerea interlocutorilor ilustrului scriitor... Și e ușor de închipuit ce încurcături au putut ieși. Iorga avea înclinațiuni către o viață modestă. Îi plăcea simplitatea. În zeci de ani nu l-am văzut altfel decît pe jos. Îl vedeai de departe. Înalt, foarte înalt, cu un umăr mai ridicat decît altul,, cu o pălărie moale cu boruri largi, aveai impresia de departe că vezi o lungă umbrelă mișcătoare. Repede însă acea impozantă barbă, coborîtă pînă în piept, te aducea la realitate: E Iorga! Cu pas egal și liniștit, cu ochii în zare totdeauna singur, cu geanta la subsuoară, pornea pe jos la Universitate, la Academie, la Cameră ca și la Palat. Saluta distrat și indiferent capetele ce i se descopereau în cale.

Iorga nu era însă un om de relațiuni comode. Nu era ușor să trăiești cu el, mai ales în viața publică. Căci, fiind excesiv de nervos și susceptibil peste măsura obișnuită, devenea repede irascibil și schimbător.

Cu contemporanii săi — conștient de valoarea lui excepțională — era necruțător. De aceea i-a atacat pe rînd pe toți, și n-a putut „face casă" — cum zice așa de pitoresc românul — cu nimeni. Chiar cînd, sub presiunea unor evenimente, s-a apropiat de cîte unul și a conlucrat cu el, aceasta n-a durat niciodată mult. Adversarii de ieri, pe care cu spiritul său caustic, îi acoperise de sarcasm, deveneau prietenii de azi, iar sarcasmul de ieri se transforma în buchete de flori. Apoi, iar izbucnea o nemulțumire pe drept, pe nedrept și ploaia de flori se transforma iar în cascadă de sarcasme. Chiar în mîndria lui intimă el n-a acceptat niciodată dictonul pe care răbdătorul Take Ionescu îl repeta adeseori surîzînd: „Cine nu e în stare să înghită în politică orice, și broaște și șerpi și balauri, să se lase de politică!" Iorga nu era dispus să „înghită" nimic. Din întregul **Cugetărilor sale*,** *Iorga apare nu zic ca un pesimist dar ca un sceptic. El vede în jurul său farmecul existenței, simte adînc frumosul, îl uimește puterea geniului, îl mișcă suferința altuia, dar e copleșit de partea slabă a oamenilor. Îl cutremură vulgaritatea care jignește, înfumurarea, prostia pe care mereu și peste tot o întîlnește, ingratitudinea și invidia oamenilor. Are un ochi prea viu și prea adînc pentru a nu vedea totuși, pentru a nu suferi. A trăit între cărți și în lumea gîndurilor.*

Aceasta însă nu-l descurajează. Încălzit de focul patimii sale de muncă, de cercetări, de răspîndirea gîndurilor bune, el crede totuși în mersul înainte și pune toată puterea însușirilor lui în clădirea operei sale.

Ceea ce era amuzant în conversațiile sale erau mai ales scînteietoarele lui caracterizări privitoare la oameni. Instantaneu, într-un cuvînt, el arunca într-o singură formulă de spirit, caracteristica unui om politic.

*Într-o zi, în epoca în care I.G. Duca repurta frumoase succese parlamentare, îl întreb ce crede despre el? Într-o clipă îmi răspunde, surîzînd de propria sa spontaneitate: „Fosforescent, dar nu luminos!". Altă dată, pe cînd Maniu, „întemnițat în gulerul solemn", își susținea tenace și neclintit convingerile, îl întreb ce crede despre Maniu, pe care nu-l putea suferi: „Se lasă pe vine și o țară întreagă nu poate să-l ridice". Cînd Ionel Brătianu s-a întors fără succes de la Conferința de pace** el mi-a spus: „El e pentru consumația internă, nu e marfă de export!". Tot de la el a rămas pentru cei care fug după buget, vorba de „fripturiști", adică atrași de mirosul fripturii bugetare.*

Iorga a avut mari admiratori și mulți. Nu i-au lipsit însă nici mulți inamici, nici neobosiți detractori. Aceștia îi imputau superficialitatea abundentă, lipsa de scrupuloasă verificare a ceea ce afirma. Chiar umoriștii nu-l cruțau. Îmi amintesc că, într-o vreme, Iorga avea obiceiul să publice zilnic și cîte o duzină de „cugetări" Firește că multe se resimțeau de facilitatea improvizației. Unele poate erau banale. G. Ranetti, spiritualul ziarist nu scapă ocazia. Cu verva lui diabolică, ironizînd „Cugetările" savantului istoric, publică și el o serie, printre care îmi amintesc de una căreia nu i-a lipsit succesul: **„Cinci ori cinci douăzeci și cinci. N. Iorga".**

Dar, deși Iorga accepta greu ironia altora, mi s-a spus că, de data aceasta, nu s-a supărat prea tare de scăpărarea lui Ranetti.

Potop de idei și vervă

Împovărat de o familie numeroasă, el n-a putut agonisi avere, deși ar fi avut prilejul. A trăit în a doua lui căsătorie cu venerabila doamnă Iorga — un cap blînd, încadrat de timpuriu într-un bogat păr alb — într-o idilică înțelegere, pe care numai tragica lui moarte a putut-o sfărîma. Ea a murit de durere exact un an de la asasinarea soțului ei.

Sentimentul de familie, cu tot ceea ce decurge din el, a jucat un rol important în viața sa. Acestui simțămînt așa de complex, în care se amestecă și bine și rău, în care pornirea de ajutor și protecție pentru ai tăi are forța instinctelor naturale, cine oare i s-a putut sustrage? Dar, la

---

* Volum publicat de Nicolae Iorga în 1911, la vîrsta de 40 ani.

** E vorba de Conferința de pace de la Paris, la sfîrșitul primului război mondial.

N. Iorga „egoismul de familie" contra căruia Gide* îndreaptă săgeţile vervei sale necruţătoare, nu depăşea proporţiile normale ale unui părinte cald şi devotat, care ştia să dea din inima lui tot ceea ce ai lui erau în drept să aştepte de la un tată superior.

În luptele politice, temperamentul său nervos, impulsiv, vijelios, făcea din el un luptător de o vigoare excepţională. Ştia să dea lovituri şi da. Ştia mai puţin să le primească. Că avea inamici mulţi şi implacabili încă de tînăr, nu e de mirare. Dar, mai tîrziu, spectacolul luptelor în care Iorga îşi enunţa discursul era pentru toţi mult mai preţios decît acela al dramelor sale teatrale. Torentul vervei lui, scăpărarea spiritului său constituiau un spectacol de neuitat.

Oratoria lui îi era specifică. De aceea, era inimitabilă. Caracteristica dominantă era abundenţa vijelioasă a frazelor complicate, largi, cu permanente paranteze şi subînţelesuri ironice, fraze ce cădeau în cascade, care nu se puteau citi de altul, ci trebuiau ascultate numai din gura oratorului. El ştia să nuanţeze aşa de abil torentul nesfîrşitelor perioade, încît, deşi ele cereau o mare încordare de atenţie, constituiau pentru auditor o adevărată desfătare. Frazeologia goală, studiată şi pedantă, nu exista la Iorga. Totul era potop de idei şi vervă. Două categorii de oameni erau cuprinşi de emoţie cînd se ridica Iorga de pe locul său pentru a vorbi: adversarii lui şi stenografii. Adversarii, atacaţi fără milă, găseau că vorbeşte prea încet; stenografii, exasperaţi, găseau că vorbeşte prea repede. Media cuvintelor pe minut este de 100; Iorga atingea uneori 150 cuvinte pe minut. Furtunoasa lui elocinţă semăna uneori unui uragan. Îmi amintea cuvîntul care s-a spus despre Berryer**: „E mai mult decît un talent, e o adevărată forţă". Un uragan care aducea cu sine şi crăci şi bolovani şi scînduri rupte, dar un uragan impresionant!

Întreruperi nu suporta şi răspundea violent. Îmi amintesc că într-o zi, pe cînd Iorga era prim-ministru, a luat o măsură contra unei întruniri, măsură pe care a trebuit s-o apere de pe banca ministerială. Făceam parte din opoziţie şi partidul mă însărcinează chiar în şedinţă să-i replic. Mă urc la tribună şi încep prin a releva întîi, cu un blînd ton de ironie, o neglijenţă de stil ce scăpase în limbajul lui Iorga. El spusese că nu cunoaşte „ceva mai perfect" în cutare împrejurare decît...

— Mărturisesc mai întîi, îi răspund eu de la tribună, o mare dificultate ce resimt de a pricepe cum poate fi ceva „mai perfect" decît perfect. Dl. prim-ministru poate ne-o va spune.

Camera a făcut haz, dar primul ministru s-a făcut foc şi nu mi-a mai vorbit cîtva timp. E inutil să spun cît am regretat această glumă pe care o crezusem inofensivă.

Dar, după ce m-a iertat, a ţinut să mi-o dovedească printr-un gest elegant. A făcut el însuşi, fără să-l fi rugat, un raport foarte elogios Academiei Române asupra volumului meu **Take Ionescu,** a cerut şi obţinut premierea lucrării mele. Cînd m-am dus să-i exprim recunoştinţa pentru această surpriză, m-a dojenit că nu scriu mai mult şi mi-a spus printre altele: „Îmi pare rău că nu l-am cunoscut pe acest om şi regret că l-am combătut atîta vreme".

Adevărul este — şi de ce l-aş ocoli? — că Iorga, această mare inteligenţă era un slab cunoscător de oameni. În politică această insuficienţă e mai gravă ca oriunde. Din trecutul nostru politic, Ion Brătianu, bătrînul, trecea drept un mare cunoscător al valorilor şi în plină omnipotenţă el nu ezita să se ducă singur acasă la cîte un tînăr de valoare şi să-l roage să intre în partidul său. Era, cum se zicea odată, cu o imagine cam vulgară dar exactă, era „geambaş de oameni".

Dar un şef de partid, un şef de guvern are absolută nevoie de preţioase însuşiri de a cunoaşte oamenii. Şi Iorga era un slab cunoscător în acest domeniu. Nu voi cita, din atîtea altele, decît slaba lui perspicacitate faţă de prinţul Carol, care avea să devină Carol II. Cînd regele Ferdinand însuşi, împreună cu ochiul sigur al lui Ionel Brătianu, s-a decis după atîtea încercări zadarnice de îndepărtare, să înlăture în 1926 pe Carol de la posibilităţile domniei, s-au ridicat numai accentele lui N. Iorga ca să vibreze de indignare. El scria atunci: „Într-o lume de păpuşi, intriganţi şi trăgători de sfori, este de azi înainte un om mai puţin. Un om frumos şi voinic, un om nobil şi bun, un om de francheţă şi decisiune, ştiind să caute meritul, un om ale cărui însuşiri îi covîrşeau cu mult defectele, trecătoare..."

Cred că e greu să se înşele cineva mai adînc. De asemenea, Iorga ataca pe rînd pe bărbaţii politici pe care îi lăudase ieri, declarînd că se înşelase în laude.

Un „rustic cuib de cultură din poalele munţilor"

Dar, dacă am crede aceasta, ar trebui să admitem că Iorga n-a cunoscut niciodată pe nimeni. Nu. Caracterizările lui scurte, scăpărătoare despre oameni dovedeau o minunată pătrundere psihologică. Dar „înşelările" lui ţineau de două „cauze": întîi, o nervozitate exagerat de susceptibilă în relaţiunile cu oamenii, şi, al doilea, obsedanta lui credinţă că toţi oamenii politici pe rînd i-ar fi fost piedică la ascensiunea lui politică. Această ambiţiune — oricît de ciudată ar părea pentru o mare minte — reiese clar din paginile aşa de sincere ale autobiografiei sale. Încîntat cum era de cîte ori putea face glume sau găsi un cuvînt de spirit pentru slăbiciunile altuia, el îşi făcea vrăjmaşi chiar din senin, de dragul unui cuvînt reuşit, ca şi P.P. Carp.

De aceea decepţiile numeroase şi neîncetate i-au înnourat existenţa şi la Universitate şi la Academie şi în viaţa politică. Toţi îi speculau buna credinţă, şi profitau cu cinism de credulitatea curată a sufletului său. Îmi amintesc de un membru important din guvernul său care se ducea la o conferinţă pe care o anunţase primul ministru Iorga la Cazinoul din Sinaia „Mă duc ca să mă vadă că-l aplaud. Mîine sînt sigur că obţin de la el orice"!

Cred că numai la Vălenii de Munte găsea o satisfacţie mai

---

* **André Gide** (1869-1951) prozator, eseist şi dramaturg francez. Laureat al premiului Nobel pentru literatură în 1947 — n.r.

** **Antoine Berryer** (1790-1868) avocat şi om politic francez — n.r.

senină şi izolare de ingratitudine. Acolo era în elementul lui. Între dealurile verzi ale Prahovei, în valea Teleajenului, unicul tîrguşor uitat, care avea norocul să fie ales de marele profesor ca reşedinţă a vacanţelor lui binemeritate, văzu trista lui linişte provincială înviorată deodată prin viaţa Universităţii populare înfiinţată acolo de Iorga. Fete şi băieţi din toate colţurile ţării, veneau să asculte acolo cursurile libere ce li se ţineau de profesori şi conferenţiari eminenţi.

Lumina covîrşitoare a marelui profesor domina acea efervescenţă tinerească plină de o nobilă emulaţiune. Şi, încet-încet, s-au clădit în curtea largă a patriarhalei gospodării ţărăneşti săli noi de conferinţă, clase, pupitre şi catedre, unde în august şi septembrie clocoteau viaţa şi entuziasmul. Tot ţinutul acela de livezi şi prunării ticsite nu mai era de recunoscut. Setea de ideal care anima pe acest neobosit semănător de idei nu s-a ilustrat nicăieri mai mult ca în acest rustic cuib de cultură din poalele munţilor, unde cei de mîine veneau să topească în veselia tinereţii lor comorile culturii universale cu calda iubire de patrie.

Ba soseau acolo şi savanţi din diferite ţări ca să vadă acea înjghebare unică în felul ei. Nimic nu-i făcea mai mare plăcere decît să-l „calci" vara în acea casă ridicată, cu cerdac mare, acoperită cu şindrilă, înconjurată de flori şi pomi roditori. Nimic nu-l măgulea mai mult decît la Văleni, să te interesezi de opera lui şi să asculţi un curs.

„Cazanul Satanei" fierbea din plin...

În tulburea atmosferă din 1927, se succed cîteva evenimente grave: moartea regelui Ferdinand, instituirea Regenţei şi fulgerătoarea moarte, numai după trei luni, a lui Ionel Brătianu, din noiembrie 1927.

Regenţa, spre decepţia lui Iorga, cheamă la putere pe Iuliu Maniu. De aceea în 1930, în plină iarnă, nu pregetă să treacă oceanul ca să cunoască şi America. Avea 59 ani, iar neîncetatele lui dureri intercostale, care l-au chinuit toată viaţa, deşi se agravaseră, nu l-au putut opri să înfrunte o călătorie aşa de lungă şi obositoare. Frumosul vapor ROMA a făcut unsprezece zile pe ocean. Iorga cutreieră America în lung şi în lat, o cutreieră pînă la San Francisco, cercetînd oraşe ca şi sate, fabrici ca şi saloane, frecventînd ferme sărace de români expatriaţi, ţinînd cuvîntări prin mici adunări şi conferinţe prin universităţi. Românii l-au primit regeşte „ca un sol al cerului". Acolo a găsit „pe acei harnici ţărani ai noştri din Ardeal, uneori şi din Bucovina". A putut vedea „ce au fost în stare să facă în corectul şi liniştitul Cleveland cei cîţiva intelectuali români în mijlocul unei harnice muncitorimi unde ai noştri s-au strîns mai mult dar sînt puşi la grea muncă ce le mănîncă vlaga...".

În primăvara anului următor, 1931, este chemat în Anglia, la Universităţile din Oxford şi Cambridge, pentru Congresul internaţional de istorie. A îmbrăcat tradiţionala „togă roşie cu lampasuri cenuşii şi căciuliţa doctorală"

Dar iată că abia întors în ţară în aprilie, el cade în mijlocul unei grele crize de guvern, care pentru noul rege Carol II trebuia să însemne „noua eră" a aşa-zisei Restauraţii, formulă linguşitoare găsită de postulanţii nerăbdători de a cîştiga deliciile puterii. Regele încearcă o formulă de concentrare politică sub Titulescu. Partidele nu i-au dat concurs. S-a recurs atunci la un guvern Iorga, în care nervozitatea şi inexperienţa lui în sforăria politicii interne trebuia să fie corijată prin colaborarea lui C. Argetoianu. Se alege un Parlament nou în care mulţi neofiţi, mai ales din domeniul profesorimii, veneau cu cele mai lăudabile intenţii. Intrigile partidelor, sforile politicianismului, ingratitudinea neleală a unora din foştii săi devotaţi, arată însă repede primului ministru că după pitoreasca lui expresie „cazanul Satanei" fierbea din plin.

Vorbind cu nepărtinire nu se poate tăgădui că ultimii zece ani, anii mai ales politici ai lui N. Iorga, n-au fost cei mai luminoşi din viaţa lui frămîntată. Nici n-au adăugat prestigiului său ceva, deşi intenţiile i-au fost bune. Slăbiciunea vană a dorinţei de a guverna l-au scăzut. Dar cui să iertăm slăbiciunile dacă nu celor mari.

Parcă-l văd în capul băncii ministeriale. I-am fost coleg de Parlament două decenii. Nimic din obiceiurile lui, nimic din amabila lui simplitate n-a putut-o altera suprema treaptă la care ajunsese în 1931. Nici urmă de „morga" atîtor alţi, nimic din izolarea trufaşă a celor pe care îi ameţeşte ascensiunea. Iorga ştia prea bine că el era mai mare decît scaunul pe care şedea. La şedinţă venea în fiecare zi. Cu regularitatea orei fixe, intrată la orice profesor în sînge silueta lui înaltă, cu acea lungă barbă prin care zăpada anilor se vedea acum de departe, el se strecura printre scaunele totdeauna în neregulă de pe banca ministerială, lua loc în capul mesei, arunca o scurtă privire zîmbitoare asupra colţului din dreapta al Adunării, colţul totdeauna devotat guvernului şi scotea din geantă un teanc de hîrtii. S-apuca să lucreze indiferent la rest. Şedinţa începea. Comunicări, interpelări, mici conflicte, un proiect de lege, discuţii pe articole... Iorga lucra, adîncit. Am fost odată curios să aflu ce lucrează zilnic în plină Cameră. Uneori continua, în mijlocul tumultului Camerei, a scrie o carte; alteori citea rapoarte, alteori corecta tipăriturile unei noi publicaţii!

El urmărea totuşi cu o ureche mersul dezbaterilor şi nu rareori îl vedeai ridicîndu-şi ochii de pe hîrtii şi dînd oratorului deodată o ripostă fulgerătoare. Alteori, cînd i se părea că discuţiunea merita o specială atenţie, cerea brusc cuvîntul — şi intervenea în discuţiune, acoperit de aplauzele entuziaştilor săi partizani.

O bizară măsură regală

Principiile cardinale ale politicii sale? Era incontestabil un democrat sincer. Era democrat prin

idei ca şi prin toată firea lui. Ura însă demagogia şi fraza goală. Armata şi şcoala erau cele două mari preocupări ale sale, adică: hotarele materiale ale patriei şi puterile ei morale. Evident, şcoala nu dă tot. Cruzimile de care e capabil un om cult sau lipsa lui de caracter întrec adesea pe ale ignorantului. Dar analfabetismul nostru trebuia neapărat lecuit. În fine, mai ales spre sfîrşitul vieţii, ideea de ordine îl domina. Totuşi vechile grupări politice continuau, de asemenea, să nu vadă în Iorga un om de guvern. Iar situaţia financiară devenind tot mai critică, salariile rămîn în suferinţă, mai ales în provinciile depărtate. Guvernul dezminte acest fapt alarmant, dar cu ocazia unei călătorii pe Dunăre dincolo de Galaţi, regele Carol II, vrînd să se convingă odată de adevăr, întreabă acolo direct pe cîţiva ofiţeri de starea lucrurilor. El află atunci că lefurile şi alte nevoi indispensabile nu erau în adevăr plătite de cîteva luni. Îndată ce sosi în Capitală, Iorga chemat la Palat sfîrşi prin a-şi iscăli demisia în mai 1932. În curtea Palatului îl aştepta automobilul preşedinţiei şi ziariştii avizi. Furios, el refuză maşina şi o porni pe jos cu umbrela.

Supărat şi pe rege, el publică trei volume de impresii şi fapte din domnia noului rege, care desigur n-a fost încîntat de tipărirea lor. Dar regele se face că nu ştie. El nu poate neglija indispoziţia lui Iorga. Aşteaptă. Apoi începe a măguli pe fostul său dascăl prin diferite amabilităţi. Nu peste mult lui Iorga îi trece orice supărare. De acum atotputernicia Palatului creşte. Toate relele, toate primejdiile acelei dictaturi regale le simţea oricine şi, desigur, inteligenţa lui Iorga mai ales. Abilitatea regelui se încăpăţînează a cîştiga neapărat adeziunea lui. Şi reuşeşte. Iorga urcă iar treptele Palatului, a Palatului celui nou alb şi de o măreţie şi somptuozitate împărătească, ce, desigur, evoca marelui istoric al Bizanţului luxul frenetic al orgoliului bizantin din epocile decadenţii.

Urmează abrogarea ilegală a **Constituţiei,** *urmează noua* **Constituţie** *cu proclamarea făţişă a dictaturii regale, urmează desfiinţarea tuturor partidelor politice, a oricărei vieţi parlamentare şi a tuturor libertăţilor.*

Glasul lui N. Iorga, acel glas care avea totul ca să răsune imperios în ceasurile mari, acel glas era mut! În ziarul său **Neamul românesc,** *în care de atîţia ani scria zilnic în stilul său particular scurtul său articol scăpărător de vervă, găseai chiar timide încercări de aprobare... Şi iată-l numit chiar „consilier regal", demnitate inutilă dar creată prin noua* **Constituţie** *pentru a oferi onoare şi un mare subsidiu lunar foştilor prim-miniştri şi politicienilor care ar fi putut prezenta cel mai mic pericol pentru atotputernicia regală. Şi nu numai atît. Pentru ca supunerea mută să fie pecetluită şi printr-o ostentaţie vizibilă, regele impune tuturor acestor bărbaţi albiţi în luptele politice şi cîtorva foarte bogaţi, să îmbrace o uniformă cu şapcă şi centiron soldăţesc. Şi aproape toţi acceptă, se îmbracă în uniformă albastră, se încing cu centironul şi fac regelui un cortegiu grotesc şi mai ales trist. N. Iorga primeşte onoarea şi avantagiile de a fi „consilier" regal.*

Cutezanţa regală a mers pînă acolo încît fiecare deputat şi senator nu putea intra în Adunare — nici chiar senatorii de drept — dacă nu îmbrăcau uniforma, şapca şi centironul!

Chinuit desigur în sufletul său cinstit, Iorga suferă şi încearcă să mai afişeze din cînd în cînd prin **Neamul românesc** *cîte un articol de slabă critică. Într-o dimineaţă, se vede cenzurat, iar* **Neamul românesc** *suspendat. Şi, alături de dictatura regală, creşte curentul rasist, hitlerian.*

Într-o zi, în timpul cînd teoriile „rasiste" inspirau anumite curente înclinate hitlerismului, m-am gîndit să-l văd pe N. Iorga şi să-i ascult părerea. Am notat-o în aceeaşi seară şi o transcriu.

— „Rasism" e azi haina nouă a antisemitismului. O vorbă nouă care acoperă o veche absurditate. Evreii, de pildă, nu sînt o rasă, ci o familie etnică. Ai citit acum cîţiva ani, înaintea venirii lui Hitler, concluziile congresului savanţilor antropologi ţinut la Londra? După lungi discuţiuni oamenii de ştiinţă, specialişti în materie au căzut de acord că teoria rasistă n-are nimic serios la bază. De pildă, există oare o rasă franceză? Nu există.

„Abilitatea regelui se încăpăţînează a cîştiga neapărat adeziunea lui Iorga". În fotografie: Carol II şi Nicolae Iorga la Timişoara în mai 1931

Rasă pur latină? Cum? Şi după ce semne? Arieni? Dar e elementar că în pură ştiinţă italienii, francezii, grecii, spaniolii, românii nu sînt arieni.

Aşa stabilesc chiar cărţile „rasiste". Nu e nici ştiinţă, nici măcar un bun simţ în aceste doctrine de ocazie. Şi, vai de omenire, cînd se va dezlănţui ura semănată de ele.

De secole toate popoarele s-au amestecat, unele mai mult, altele mai puţin, dar toate s-au amestecat pe vecie în aşa mod încît separaţia între ele şi stabilirea individualităţii lor se poate fixa azi numai după limba pe care o vorbesc, după religia lor, după conştiinţa lor naţională mai ales, iar nu după forma craniului, culoarea ochilor, mărimea nasului sau mai ştiu eu ce.

Astfel N. Iorga, cu perspicacitatea lui fulgerătoare, formulase clar, cu cîţiva ani înainte de izbucnirea războiului, adevărate concluzii asupra problemei rasiste. Şi parcă prevăzuse că va cădea el însuşi victimă oarbei dezlănţuiri de ură şi intoleranţă pe care, la începutul sec. XVIII, Montesquieu în ale sale **Lettres persanes** *o caracteriza ca „o eclipsă totală a raţiunii umane".*

Şi în această situaţie îl surprind evenimentele istorice. Nu mai ştiu nimic de dînsul. Dar e uşor de închipuit tragedia sufletului său de mare şi luminat român.

Urmează abdicarea şi fuga regelui, ascensiunea generalului Antonescu, care nu-l iubea şi atotputernicia legionarilor care îl urau de moarte. Ei nu-i puteau ierta nu atît atitudinea lui hotărîtă contra violenţelor şi dezordinei pe care, odată cu căruntenia părului, Iorga învăţase să le deteste, dar nu-i iertau mai ales că dase în judecată pentru calomnie, prin presă, pe căpitanul Zelea Codreanu, idolul legiunii şi obţinuse condamnarea lui. Iorga s-a retras sîngerat, între cărţile lui credincioase şi n-a mai apărut. Îmi vine greu să cuprind numărul decepţiilor ce-a cules în viaţă. Într-o existenţă aşa de strălucită şi aşa de devotată patriei sale, el a cules mai totdeauna nedreptate, indiferenţă sau calomnie. Foarte rar sforţările sale au întîlnit — cum spune el însuşi aşa de frumos — „acele cuvinte de bună înţelegere şi de caldă recunoaştere pe care orice suflet omenesc şi le doreşte şi fără de care se otrăvesc apele vii ale nevoiei de a crea..."

A urmat, apoi, ceea ce se ştie. O tragică nevroză de ucidere, fructul propagării odiosului simţămînt al urii, se abătuse ca o furtună neagră asupra blîndei Românii. Distrugere de vieţi omeneşti, distrugere de avuţii, distrugere, pentru o clipă, de concepţii umanitare şi de creştinism.

„Asasinarea lui Iorga a coincis cu ocupaţiunea germană"

Din ziua în care asasinarea prefectului Manciu de către chiar Zelea Codreanu a beneficiat de achitarea juraţilor din T. Severin, asasinatele s-au ţinut lanţ de-a lungul ţării, pentru ca, trecînd prin asasinarea şefului legionar şi a locotenenţilor săi din ordinul regelui, să treacă prin asasinarea lui Armand Călinescu**, apoi prin represaliile oficiale ale unui nepermis masacru din oraşele ţării şi să se continue şi după plecarea regelui, prin masacrele stăpînirii legionare din ianuarie 1941 şi asasinarea lui N. Iorga. Blînda noastră Românie transformată într-o ţară de asasinate!*

Asasinarea lui N. Iorga a coincis însă cu ocupaţiunea germană a României, iar doctrina legionară se ştie că era făţiş înfeudată politicii hitleriste a Reichului. Iorga era figura antigermană cea mai proeminentă a României. El avea să fie fanfara furtunoasă a rezistenţei morale şi a reînvierii de mîine. Dispariţia lui cui putea folosi?

În zilele cînd scriam aceste rînduri, un imens cedru de Liban, imens cum nu se mai văzuse, a trebuit să fie tăiat în parcul hotelului. Un astfel de cedru, nu se doboară uşor. Spectacol rar. Pădurarii s-au urcat sus, sus de tot. De acolo a început retezarea. Şi apoi tot mai jos, încet, încet fierăstrăul a făcut restul. Popoarele se doboară la fel: distrugi mai întîi ceea ce e sus.

*Detaliile asasinării? O mînă de demenţi, al căror nume n-ar trebui ascuns ca să-l memoreze generaţiile viitoare, s-au dus la Sinaia cu ştirea poliţiei din Ploieşti. Acolo, în mica lui căsuţă din pădure, se refugiase Iorga cu familia lui. Asasinii l-au urcat într-o maşină în faţa familiei sale îngrozite. Pe cîmp, aproape de Ploieşti, l-au aruncat mort într-un şanţ, după ce l-au torturat, i-au smuls barba şi i-au zdrobit mîna cu care a scris tot ce a scris!****

Oroarea care a zguduit conştiinţa publică nu numai la noi, dar în toate centrele de cultură europeană, a fost fără precedent. Înmormîntarea s-a făcut în taină. Guvernul s-a temut de o mişcare. Anunţarea exactă a înmormîntării am aflat-o însă mulţi, de la om la om. Ziarele n-au avut permisiunea să o anunţe.

Şi astfel pămîntul a acoperit, înainte de a-l fi cerut, ceea ce era vremelnic în Nicolae Iorga. Groaznicul martiriu al morţii sale a aureolat însă şi mai mult numele său.

Ceremonia funebră luase sfîrşit, îmi spunea un prieten. Cei prezenţi, cei care putuseră afla de înmormîntare, se îndreptau consternaţi spre poarta de ieşire, spre clopotniţa de la Bellu. Nu se auzea decît zgomotul paşilor neregulaţi, zgomotul acela strident pe pietrişul galben al cimitirului...

Nimeni nu şi-ar putea închipui cît a scris N. Iorga. În două mari volume, semnate de Barbu Theodorescu, am găsit, adunate cu un lăudabil devotament, numai titlul cărţilor, articolelor şi recenziilor pe care le publicase Iorga pînă la 1 ianuarie 1935, adică 5 ani înaintea morţii sale. Răsfoind această impresionantă bibliografie găsim 1 003 volume tipărite de Iorga în diferite limbi: 12 755 titluri de articole şi 4 963 recenzii. Cu drept cuvînt, autorul acestei migăloase inventarieri a putut afirma că Iorga a fost „savantul care a scris cel mai mult nu numai dintre români, dar chiar dintre toţi savanţii lumii". În domeniul erudiţiunii Nicolae Iorga e imens. Poţi să-l iubeşti sau nu, cum poţi să iubeşti sau nu marea.

„Un poète est un monde enfermé dans un homme" a scris V. Hugo. O lume întreagă, s-ar putea spune, era închisă în creierul lui Iorga. O lume întreagă, cu toată varietatea ei de popoare şi de rase, cu tot trecutul şi cu tot prezentul ei.

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1973.
** Vezi **Magazin istoric**, nr. 7/1967.
*** Vezi **Magazin istoric**, nr. 11/1970.

Zîmbete din cronică

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

Din caietele de note ale lui Valeriu Branişte, fiica acestuia, doamna Valeria Căliman, a avut amabilitatea de a transcrie şi încredinţa revistei noastre cîteva întîmplări autentice pe care le oferim cititorilor — respectînd particularităţile stilistice ale autorului — în continuarea paginilor inedite pe care Magazin istoric **le-a publicat anul trecut* din însemnările cunoscutului gazetar şi om politic român.**

★

În 1918 Petru Poni (1841-1925, prof. universitar la Iaşi, unul dintre fondatorii şcolii româneşti de chimie — *n.r.*) era ministru de Instrucţie şi Culte în guvernul generalului Coandă. Plecînd de la Iaşi la Bucureşti, în acelaşi tren se aflau şi Brătienii care îşi aşteptau venirea la putere. I.C. Brătianu se duce la Poni şi se laudă cu ce-a făcut.

Poni tace şi ascultă. După o vreme zice:

— Mare noroc am avut!

Neplăcut atins, Brătianu continuă. După o vreme, Poni zice iar:

— Mare noroc am avut, dar acum ne trebuie şi minte.

★

Preotul din Loamneş (comună în jud. Sibiu — *n.r.*) a fost la Bucureşti cu ţăranii în chestii agrare şi, ca să-i distreze, îi duce la cinematograf, unde erau anunţate *Patimile lui Cristos*. Pe ţărani i-a aşezat în şirul prim, cel mai ieftin, iar el a stat mai înapoi.

Înainte de film a rulat o completare cu lupte de tauri. Pe ecran, tocmai în faţa ţăranilor, se deschide o uşă şi nişte tauri turbaţi o iau drept spre ţărani, care speriaţi sar de pe locuri şi ridică beţele să se apere de năvala turbată, înjurînd pe preotul care i-a dus aici la pieire, ca să le rămînă pruncii orfani.

Tot cinematograful a aplaudat în picioare energicul gest al ţăranilor.

★

Dobrin (dr. George Dobrin, avocat din Lugoj, prieten cu V. Branişte — *n.r.*) povesteşte: Cînd m-am însurat m-a chemat socrul meu la el şi mi-a zis:

— Iată, atîta dau soţiei tale zestre.

Am răspuns:

— Nu mă importă. Ce este al ei are să fie al ei. El a continuat:

— Iar ţie îţi dau un sfat. Să nu întreprinzi nimic fără să te consulţi mai înainte cu soţia ta, dar niciodată să nu te iei după sfatul ei.

★

Simion Mangiuca (1831-1890, avocat din Transilvania — *n.r.*) din Oraviţa nu numai trecea, dar şi el se considera mare savant, ceea ce nu scăpa să accentueze la fiecare prilej.

Cînd s-a constituit Societatea Academică Română, se supărase că nu l-au cooptat şi pe el ca membru din partea Banatului (mai tîrziu, a ajuns membru corespondent al Academiei).

Odată un prieten glumeţ i se adresă:

— Adevărat, frate Simioane, că eşti mare învăţat şi ştii toate?

— Adevărat, răspunse Simion Mangiuca, eu toate le-am studiat şi toate le ştiu.

— Apoi, spune-mi Simioane, pentru ce merge boul spre dreapta cînd îi zici „Cea" şi spre stînga cînd îi zici „Hăis"?

După o pauză de adîncă cugetare Mangiuca răspunde:

— Asta, zău, nu o ştiu.

— Vezi, Simioane, zice prietenul, tu asta nu o ştii, dar boul o ştie.

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 7, 9, 10/1973.

Scurte... istorii

S-a întîmplat la Bucureşti în ziua de 9 decembrie 1794. Pe maidanul Vitanului, nu departe de locul unde se înălţase spitalul cel mare pentru ciumaţi, urma să fie spînzurat Marin Ţuşcă, criminal la 25 ani.

În jurul spînzurătorii se făcuse un îndoit cerc din toţi armăşeii, cetele agieşti, spătăreşti şi arnăuţeşti. Pe zidurile spitalului, pe cumpenele puţurilor, în coroanele copacilor, pînă departe, departe, mulţime de oameni veniţi să vadă cum îşi dă sfîrşitul cel ce l-a tăiat pe unchiu-său ca să-l prade.

După ce părintele Onofrei îl spovedeşte pe osîndit, al doilea armaş dă să citească cu glas tare sentinţa, cînd, în zare, un călăreţ ce flutură în aer o năframă, călăreţ de brîul căruia, îndărătul şeii, se ţine o femeie. El aduce pitacul domnesc prin care, după obiceiul ţării, vodă îl dăruieşte pe osîndit fetei Raliţa Mărgian, cununia urmînd să se facă sub streang. Numai că Marin Ţuşcă nu vrea.

Pînă în trei ori armaşul îl întreabă de cununie şi pînă în trei ori Marin Ţuşcă o ţine pe-a lui.

Şi a fost spînzurat, uiteaşa rămînînd istoria celor întîmplate atunci pe maidanul Vitanului, cu unul care a preferat să moară burlac.

M. P.

■ Pe cine salutau

Beethoven se afla împreună cu Goethe la Karlsbad (Karlovy-Vary). Se plimbau cu trăsura. La vederea celor doi iluştri bărbaţi, trecătorii se opreau şi salutau respectuoşi.

— Foarte amuzant, remarcă Goethe. Nici nu ştiam că sînt atît de cunoscut. Priviţi, cîţi admiratori...

— Nu daţi importanţă, Excelenţă, replică Beethoven; probabil că este vorba de mine.

Elsa FRANKEL,
Bucureşti

Poşta MI

— Cititorii ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuţa poştală nr. 702, Bucureşti.

— Atragem din nou atenţia tuturor celor care ne scriu că manuscrisele şi documentele anexe nu se înapoiază. În consecinţă, corespondenţii noştri sînt rugaţi să-şi păstreze copiile corespunzătoare. De asemenea ne vedem siliţi să subliniem pentru cei care ne scriu de mînă, adesea cu creionul şi foarte neciteţ că le vom răspunde mult mai puţin prompt decît corespondenţilor care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.

— Unii cititori ne pun — în aceeaşi scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria naţională şi universală. A le răspunde la fel de amănunţit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puţin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis şi a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

DA ŞI NU

V. BAAL *din* Bucureşti, *ne scrie:* „Am citit cu mult interes — şi, firește, cu multă plăcere — numărul special din *Magazin istoric* închinat actului de la 23 August 1944... Am constatat însă unele scăpări, pe care socotesc că se cade să vi le semnalez.

1) Delegatul P.N.L. menţionat la pp. 10 şi 76 nu se chema Gheorghe Zamfirescu, ci Constantin C. Zamfirescu.

2) Fotografia din p. 13 este ulterioară evenimentului menţionat în explicaţie.

3) La p. 55 se spune: «majoritatea departamentelor (şase din totalul de nouă)... au fost încredinţate unor generali...». Din p. 56 rezultă însă — cum a şi fost — că erau şapte din zece (Economia Naţională şi Finanţele erau ministere distincte, dar aveau acelaşi titular).

4) La p. 68 se face referire la Corpul 8 de armată; probabil că e vorba de Corpul 6 armată, care avea comandamentul la Cluj, deoarece pînă în 1940 teritoriul ţării era împărţit, din punct de vedere militar, în 7 corpuri de armată.

5) La p. 72 sînt enumeraţi ca fiind trecuţi în rezervă de către I. Antonescu 12 generali. În realitate, au fost numai 11 (cred că generalul F. Ţenescu nu era printre ei).

6) La p. 77 este reprodusă o fotografie a lui L. Pătrăşcanu cu prof. P. Constantinescu-Iaşi, fotografie datată de mîna lui Pătrăşcanu «22/XII 1944», iar în legendă se spune că fotografia a fost făcută în seara de 6 martie 1945".

Autorii articolelor vizate de observaţiile dumneavoastră — Gh. Zaharia, Paraschiva Nichita, Ilie Ceauşescu, Mihail Ionescu şi Ion Talpeş — au dat următoarele răspunsuri:

1) Aveţi dreptate, delegatul P.N.L. se numea C.C. Zamfirescu.

2) Fotografia a fost luată din fototeca Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice unde se află înregistrată sub numărul de clişeu 8627, cu aceeaşi explicaţie ca în revista noastră.

3) În decretul de formare a guvernului de la 23 august 1944 publicat în România liberă *din 24 august 1944, G. Potopeanu este menţionat ca ministru secretar de Stat la Departamentul Economiei Naţionale şi Finanţelor, lăsînd să se înţeleagă că era vorba de un singur departament; ulterior, au apărut documente emise de către Departamentul Finanţelor şi de către cel al Economiei Naţionale. Deci, erau două departamente conduse de un singur ministru.*

4) În baza ordinelor Marelui Stat Major nr. 10 002 din 26 august şi nr. 11 060 din 4 septembrie 1939, pe data de 11 septembrie 1939 a luat fiinţă Corpul 8 armată, *la comanda căruia a fost numit generalul Constantin Sănătescu. Ordinul M. St. M. din 16 octombrie 1940 dispunea desfiinţarea Corpului 8 armată pe data de 25 octombrie 1940.*

Deci, între 11 septembrie 1939 şi 25 octombrie 1940 a existat şi Corpul 8 armată.

5) În decretul publicat în Monitorul oficial *din 10 septembrie 1940 sînt menţionaţi, într-adevăr 11 generali; al 12-lea Paul Teodorescu, fost ministru subsecretar de Stat al Aerului şi Marinei demisionase la 8 septembrie din aceleaşi motive pentru care ceilalţi fuseseră scoşi în rezervă.*

6) Citind mai atent explicaţiile, veţi constata că sînt.... două fotografii şi nu una singură.

*
* *

MIRON D. PAVEL *din* Iaşi, *ne scrie, referindu-se tot la numărul 8/1974 al revistei noastre:* „La p. 59, cred, că fără voia autorului, s-a strecurat o greşeală de nume: pe generalul subsecretar de Stat pentru Aviaţie în guvernul format la 23 august 1944 îl chema ERMIL (nu Emil) Gheorghiu".

Autoarea articolului respectiv precizează că, deşi în comunicatul de formare a noului guvern publicat în România liberă *din 24 august (pe care s-a bazat în redactarea materialului) persoana amintită este menţionată cu numele* Emil, *numele corect este cel pe care îl indică cititorul nostru.*

Acelaşi corespondent ne roagă să precizăm numele actual al oraşului Rastenburg şi în ce ţară se află: Kentşin, Polonia.

*
* *

N. FLORESCU *din* Bucureşti: *desigur că aveţi dreptate. Nu* Whigi *şi* Torryes, *cum era scris în nr. 9/1974 la pagina 18, ci* Whigs *şi* Tories. *Încă o dată mulţumiri pentru veghea la acurateţea* Magazinului istoric.

CAVALERII IOANIŢI

GEORGETA LAZĂR *din* Codlea, jud. Braşov:

1) Ordinul monaho-cavaleresc al Cavalerilor Ioaniţi a fost creat pe la începutul secolului XII. Adepţii săi şi-au luat numele de la Mănăstirea Sf. Ioan de lîngă Ierusalim. Iniţial, aceşti cavaleri se îngrijeau de soarta peregrinilor bolnavi. În 1113, papa Pascal II le-a întărit statutele, după care ordinul era alcătuit din monahi, laici (fraţi) şi servitori. Prin diferite donaţii, ordinul şi-a sporit considerabil averile. Ulterior, cavalerii din sînul ordinului şi-au luat şi îndatorirea de a lupta împotriva „păgînilor", pentru apărarea Sfîntului Mormînt. În 1309, au intrat în posesia Insulei Rhodos, pe care au stăpînit-o pînă în 1522, cînd au fost alungaţi de către turci, sub Soliman II. În 1530 au primit de la Carol V, împăratul Sfîntului Imperiu roman de naţiune germană, Insulele Malta, Gozzo şi Comino din Mediterana, cu condiţia a lupta împotriva necredincioşilor şi a piraţilor. De aici şi o altă denumire a ordinului — Cavalerii de Malta.

În 1798 au fost alungaţi şi din Malta, iar din 1834 s-au stabilit la Roma. Încercările ulterioare ale unor papi de a restabili grandoarea ordinului au rămas fără succes.

2) Thomas Becket, arhiepiscop de Canterbury în timpul lui Henric II Plantagenetul, era saxon.

COMPLETĂRI

E. VICTOR *din* Craiova, *ne roagă să explicăm:* „Ce s-a întîmplat cu mareşalul Poloniei E. Śmigły-Rydz (nr. 10/1974)".

În toamna anului 1940, Edward Śmigły-Rydz a părăsit în secret România şi, trecînd deghizat prin Ungaria, s-a reîntors în Polonia cu intenţia de a-şi relua activitatea în cadrul mişcării de rezistenţă. La sfîrşitul lunii noiembrie 1941, a decedat la Varşovia, unde a şi fost înmormîntat sub un nume fals.

Poşta MI

STUDII DE TRACOLOGIE LA VENEŢIA

Sîntem informaţi din partea Centrului de studii istorice din Veneţia (Venezia [Cannaregio] Ramo Dragan 4388) că, între preocupările sale actuale, acest institut a înscris cercetarea istoriei tracilor, precum şi valorificarea moştenirii lumii tracice. Cercetătorii în probleme de tracologie sînt invitaţi a proceda la un schimb de experienţe cu Centrul de cercetări istorice din Veneţia.

MIHAIL GH. BUJOR ÎN MEMORIA UNUI CONTEMPORAN

Din partea tovarăşului GORŞKOV ILIA MARIUSOVICI *din oraşul* Ivano-Frankovsk, U.R.S.S., *ne-au sosit cîteva însemnări memorialistice despre perioada activităţii sale alături de înflăcăratul militant al mişcării noastre muncitoreşti Mihail Gheorghiu Bujor (1881-1964). Îndeplinim dorinţa tovarăşului I.M. Gorşkov de a face loc în publicistica istorică amintirilor sale, mulţumindu-i pentru această contribuţie inedită la mărturiile despre lupta internaţionalistă a revoluţionarilor români.*

„În anul 1917, am avut prilejul să mă întîlnesc zilnic la Odesa cu veteranul mişcării muncitoreşti revoluţionare din România, tovarăşul Mihail Gheorghiu Bujor. Ca vechi ostaş al Gărzilor roşii, m-am cunoscut cu tovarăşul Mihail în Garda roşie. El a organizat la Odesa ziarul ilegal *Borba* („Lupta"). Îi trebuia un tipograf de nădejde care să găsească o tipografie unde s-ar fi putut tipări *Lupta*. Eu lucram într-o tipografie particulară, la Schweitzer. Împreună cu Mihail am căzut de acord că el va veni la tipografie seara pe la 8-9, cînd stăpînul pleca acasă şi atunci vom tipări *Lupta*.

Aşa s-a şi întîmplat. Mihail venea cînd se întuneca afară, aducea notele scrise de el în spirit leninist, care chemau pe muncitorii români şi prizonierii de război, care lucrau în uzinele de război (evacuaţi din România la Odesa în timpul primului război mondial) să nu lucreze pentru Guvernul provizoriu al Rusiei. În articolele sale, Mihail explica faptul că Guvernul provizoriu duce aceeaşi politică imperialistă pe care o ducea şi guvernul ţarist sub lozinca „Război pînă la un sfîrşit victorios".

În seara aceea, după ce am cules notele şi alte articole care chemau muncitorii şi prizonierii de război să intre în sindicate, Mihail le-a corectat. M-am mirat, de unde ştie să corecteze şi, în general, de unde cunoaşte tehnica redacţională.

El mi-a răspuns că o cunoaşte din anul 1906. Între anii 1906-1916 a fost redactor la ziarul muncitoresc *România muncitoare*. Mi-a povestit mie şi celorlalţi muncitori tipografi că încă de pe atunci chema în articolele sale la lărgirea mişcării muncitoreşti din România şi la acordarea sprijinului ţărănimii în timpul răscoalei din anul 1907.

După ce Mihail a făcut corectura, am trecut la tipărit. Maşina noastră de tipărit funcţiona manual. De o parte şi de alta a maşinii erau fixate volane. La unul m-am aşezat eu, la celălalt Mihail. Am învîrtit cîteva ore în felul acesta pînă cînd am tipărit 2-3 mii de exemplare din ziarul *Lupta*.

Acum se punea sarcina mare, de răspundere şi periculoasă de a face în aşa fel ca „sticleţii" lui Kerebski să nu pună mîna pe ziarul tipărit. Mihail a organizat muncitorii care aşteptau afară în apropierea tipografiei. Peste cîteva minute, a ieşit din tipografie, a dus vreo 200-300 exemplare ale ziarului şi le-a dat cuiva din cei de afară pentru a fi duse la uzină la o adresă stabilită. Şi aşa mai departe. Ultimele 100-150 exemplare le-am luat şi le-am dus noi la uzină.

Ca rezultat al activităţii energice a lui Mihail şi a gazetei create de el — *Lupta* — muncitorii influenţaţi de ziar au declarat grevă, mulţi au trecut la noi în Garda roşie şi au devenit membri ai sindicatului metalurgiştilor.

Tovarăşul Mihail a fost organizatorul principal al secţiei Partidului Social-Democrat Român şi al batalioanelor româneşti din Odesa în anul 1917 care, împreună cu noi, ostaşii roşii şi muncitorii din Odesa, au participat la răscoala armată din Odesa din anul 1918. Mihail se bucura de mare autoritate.

Revoluţionarii români l-au ales, în decembrie 1917, pe Mihail ca delegat şi l-au trimis la Moscova. A fost primit de V.I. Lenin şi numit de guvernul sovietic ca membru al Colegiului suprem în problemele ruso-române.

Multe dintre acestea mi le-a povestit Mihail. După încheierea războiului civil, el s-a întors în patrie. Vă rog să publicaţi notiţa mea despre eminentul revoluţionar Mihail Bujor, care şi-a închinat întreaga viaţă oamenilor muncii români".

Nicolae MINEI

Cu prilejul Anului nou 1975, redacţia, colaboratorii şi cititorii revistei Magazin istoric, *adresează calde felicitări şi mulţumiri tipografilor, tehnicienilor şi inginerilor Combinatului poligrafic „Casa scînteii", pentru contribuţia pe care o aduc la apariţia la timp şi în bune condiţii grafice a fiecărui număr al revistei noastre.*

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR

● Bălcescu şi marii săi prieteni ● August 1944-martie 1945: P.C.R. în luptă pentru instaurarea unui guvern de înnoiri revoluţionar-democratice ● Asaltul prefecturilor ● Eminescu şi istoria ● Teodor Diamant — un patriarh al socialismului în România ● La Scăeni, în 1975 ● Bătălia pentru Ucraina apuseană: din memoriile de război ale mareşalului A.M. Vasilevski ● Microcongres de studii sud-est europene la Magazin istoric **● Armata secretă intră în acţiune: pagini din rezistenţa antifascistă daneză ● Revista** Familia **— o tribună românească de luptă culturală, socială şi naţională ● Războinicii stăpîni ai castelelor ● Constantin Xeni despre Take Ionescu: portrete politice ● 1898: insurecţia filipineză şi ecourile ei în România ● Cîştigătorii concursului** Magazin istoric, **ediţia 1974**

CONTENTS

ION CUPȘA, ADOLF ARMBRUSTER, VALERIU GHIBALDAN and **LUCIAN CHIȚESCU** Stephen the Great, Prince of Moldova and His Enduring Memory: 500 Years since the Battle of Vaslui 6
GHEORGHE ȚUȚUI August 23, 1944-March 6, 1945, the Workers' Parties on the Foreground of Romanian History 14
CRISTIAN POPIȘTEANU André Malraux and the Human Adventure in the 20th Century 18
EUGEN POP The Araucanians ..20
NICOLAE COPOIU 1905, Solidarity between the Romanian Workers and the Russian Proletariate 24
* The 1858 Paris Conference Discussed the Union of the Romanian Principalities 28
JACQUES DE LAUNAY An Interview of Prince Bernhard of the Netherlands on the Defeat of Arnheim (1944) 35
CONSTANTIN XENI Recollections of the Great Romanian Historian Nicolae Iorga 54

SOMMAIRE

ION CUPȘA, ADOLF ARMBRUSTER, VALERIU GHIBALDAN et **LUCIAN CHIȚESCU** Etienne le Grand, prince de Moldavie et sa mémoire au cours des siècles: 500 ans depuis la bataille de Vaslui.....6
GHEORGHE ȚUȚUI 23 Août 1944-6 Mars 1945, les partis ouvriers sur l'avant-scène de l'histoire roumaine.....14
CRISTIAN POPIȘTEANU André Malraux et l'aventure humaine au XXe siècle 18
EUGEN POP Les Araucans 20
NICOLAE COPOIU 1905, Les ouvriers roumains solidaires du prolétariat russe 24
* Discussion de l'Union des Principautés Roumaines par la Conférence de Paris (1858) 28
JACQUES DE LAUNAY Une interview du prince Bernhard des Pays Bas sur la défaite d'Arnheim (1944) 35
CONSTANTIN XENI Souvenirs du grand historien roumain Nicolae Iorga 54

СОДЕРЖАНИЕ

И. КУПША, А. АРМБРУСТЕР, В. ГЦБАЛДАН, Л. КИЦЕСКУ Штефан Великий, господарь Молдовы, и его память в доль веков (500-летие Васлуйской битвы) ..6
Г.ЦУЦУЙ 23 Августа 1944-6 Марта 1945: рабочие партии в авансцене румынской истории 14
К. ПОПИШТЯНУ Андрэ Малро и авантюра человечества XX-го века 18
Е. ПОП Арауканы 20
Н. КОПОЮ 1905: румынские рабочие солидарны с русским пролетариатом 24
* Воссоединение Румынских Княжеств рассматривается Парижской конференцией (1858) 28
ДЖ. де ЛОНЭ Интервью с голландским принцем Бернхардом на тему Арнхемского поражения (1944) ..35
К. КСЕНИ Воспоминания о великом румынском историке Николае Иорга 54

INHALT

ION CUPȘA, ADOLF ARMBRUSTER, VALERIU GHIBALDAN, LUCIAN CHIȚESCU Das Jahrhunderte hinaus anhaltende Angedenken an den mächtigen Wojewoden der Moldau, Ștefan der Große (Ștefan cel Mare): 500 Jahre seit der Schlacht von Vaslui 6
GHEORGHE ȚUȚUI 23. August 1944-6. März 1945: die Arbeiterparteien im Vordergrund der rumänischen Geschichte 14
CRISTIAN POPIȘTEANU André Malraux und der Menschen Abenteuer im XX. Jahrhundert 18
EUGEN POP Die Araukaner 20
NICOLAE COPOIU 1905 — rumänische Arbeiter solidarisch mit dem russischen Proletariat 24
* Pariser Konferenzdebatte (1858) über die Vereinigung der rumänischen Fürstentümer 28
JACQUES DE LAUNAY Ein Interview mit Prinzen Bernhard von Holland, über die Niederlage von Arnheim (1944) 35
CONSTANTIN XENI Erinnerungen an den großen rumänischen Historiker Nicolae Iorga 54

SUMARIO

ION CUPȘA, ADOLF ARMBRUSTER, VALERIU GHIBALDAN, LUCIAN CHIȚESCU El príncipe de Moldavia, Esteban el Grande: 500 años de la batalla de Vaslui 6
GHEORGHE ȚUȚUI 23 de agosto de 1944-6 de marzo de 1945, los partidos obrerosenel proscenio de la historia rumana 14
CRISTIAN POPIȘTEANU André Malraux y la aventura humana del siglo XX 18
EUGEN POP Los araucanos 20
NICOLAE COPOIU 1905 — los obreros rumanos solidarios con el proletariado ruso 24
* La unión de los Principados Rumanos en los debates de la Conferencia de Paris de 1858.....28
JACQUES DE LAUNAY Interviu con el principe Bernhard de Holanda sobre la derrota de la Arnheim de 1944 35
CONSTANTIN XENI Recuerdos sobre el gran historico rumano, Nicolae Iorga 54

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — București, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

42 427

ROMÂNII DE PE TRONUL MOLDOVEI
ȘTEFAN CEL MARE
1457
1957
SUCEAVA
HÂRLĂU
BORZEȘTI
RĂDĂUȚI
MĂNĂSTIREA NEAMȚ
CÂMPULUNG
BĂLINEȘTI